

NUSAYRÎLİĞİN OLUŞUMU VE İNANÇ ESASLARI

Muhammet Raşit BATUR

ilâhiyât

ekitap

ilāhiyāt

ilâhiyât 1130

© MAKGRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

Nusayrîliğin Oluşumu Ve İnanç Esasları

Muhammet Raşit BATUR

EISBN 978-625-6587-53-3

1. Baskı: Kasım 2023

Sertifika No: 44396

Mizanpaj ve Uygulama: TAVOOS

Kapak: TAVOOS

Baskı: Vadi Grafik - Sertifika No: 47479

ilâhiyât

Fora İş Merkezi, 1354. Cadde No: 138/5, 06378

Ostim/Ankara

Tel: (0312) 439 01 69

www.ilahiyatyayin.com

editor@ilahiyatyayin.com

satis@ilahiyatyayin.com

www.instagram.com/ilahiyatyayin

NUSAYRÎLİĞİN OLUŞUMU VE İNANÇ ESASLARI

Muhammet Raşit BATUR

ilâhiyât

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	9
ÖNSÖZ	11
GİRİŞ	
İTİKADÎ İHTİLAFLAR BAĞLAMINDA NUSAYRİLİK.....	13
BİRİNCİ BÖLÜM	
NUSAYRİLİĞİN OLUŞUMU	21
A. NUSAYRİLİĞİN OLUŞUMU	21
B. NUSAYRİLİĞİN OLUŞUMUNDA	
ROL OYNAYAN ŞAHISLAR	34
1. Muhammed b. Nusayr:	34
2. Muhammed b. Cündeb:	39
3. Abdullah bin Muhammed el-Cennan el-Cünbülânî:	40
4. Hüseyin b. Hamdan el-Hasîbî:	41
5. Muhammed Bin Ali El-Cillî	43
6. Sürur Bin Kasım Et-Taberânî	43
7. El-Emîr Hasan El-Mekzûn Es-Sincârî:	45
8. Müntecebu'l-Ânî	46
C. NUSAYRİLİĞİN OLUŞUMU KONUSUNDA GENEL	
BİR DEĞERLENDİRME	48

İKİNCİ BÖLÜM

NUSAYRİLİĞİN İNANÇ ESASLARI	53
A. NUSAYRİLİĞİN TEMEL İNANÇ ESASLARI	55
1. Nusayrilikte Ulûhiyyet Telakkisi:	55
2. Nusayrilikte Melek Anlayışı:	65
3. Nusayrilikte Kutsal Kitap ve Vahiy İnancı:	68
4. Nusayrilikte Nübüvvet Anlayışı:	71
5. Nusayrilerde Âhiret Anlayışı:	76
6. Nusayrilikte Kader Anlayışı:	81
B. NUSAYRİLİĞİN ÖZEL İNANÇLARI	82
1. Nusayrilikte Ali ve (AMS) Telakkisi:	82
2. Nusayrilikte Yaratılış Nazariyesi:	87
3. Nusayrilikte Tenasüh (Ruh Göçü) Telakkisi:	91
4. Hulûl ve İttihad Görüşü:	95
5. Nusayrilikte İnanç Esaslarının İfşa Edilmemesi (Takiyye Telakkisi):	98
6. Nusayrilikte Batınî Te'vîl:	102
C. NUSAYRİLİĞE DİĞER FIRKA, DİN VE İNANÇ SİSTEMLERİNDEN GEÇEN İNANÇLAR	106
I. Diğer İslâmî Firkalardan Geçen İnançlar:	109
A. Şia'dan Geçen İnançlar	109
1. Ehl-i Beyt İnancı:	110
2. On İki İmam İnancı:	111
3. Bab İnancı	113
4. Hulul ve İttihad ve Tenasüh:	115
5. Bayramlar ve Merasimler:	117
B. NUSAYRİLİK İLE BATINİLİK VE HURUFİLİK ARASINDAKİ BENZERLİK:	118
C. İHVÂN-I SAFÂ'DAN GEÇEN GÖRÜŞLER	119
D. NUSAYRİLERİN TASAVVUFÇULardan ALDIKLARI İNANÇLAR	124
1. Hulûl ve İttihad:	125
2. Batınî Yorum:	127
3. Lahût-Nasût Meselesi:	127

II. NUSAYRÎLİĞE DİĞER DİN VE	
KÜLTÜRLERDEN GEÇEN İNANÇLAR	129
A. HİRİSTİYANLIKTAN GEÇEN İNANÇLAR	129
1. Teslîs, Hulul ve İttihad:	129
2. Yaratılış ve Hubût Anlayışı:	130
3. İçkinin Ta'zim Edilmesi:	131
4. Bayramlar ve Kutsal Günler (Kaddasât):	131
B. HARRAN SABİÎLERİNDEN VE PUTPEREST	
KÜLTÜRLERDEN KALMA İNANÇLAR	134
C. ESKİ FARS KÜLTÜRÜNDEN GEÇEN İNANÇLAR	137
D. YUNAN FELSEFESİ VE	
YENİ EFLATUNCULUĞUNDAN GEÇEN İNANÇLAR:	141
SONUÇ	147
KAYNAKÇA	151

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
b.	: İbn, bin
bkz.	: Bakınız
c.	: cilt
ev.	: Çeviren
Der.	: Dergisi
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
H.z.	: Hazreti
İA	: İslam Ansiklopedisi
nşr.	: Neşreden
s.	: sayfa
sad.	: sadeleştiren
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	: Tercüme eden,
trz	: Tarihsiz
yay.	: Yayınları
yy.	: Yüzyıl

ÖNSÖZ

Günümüz insanı, birçok meşgale ile yüz yüze kaldığından dolayı insanî ilişkilerde gerekli olan tanışma ve kaynaşmayı istenilen düzeyde sağlayamamaktadır. Bir diğer ifade ile modern toplumların karmaşık şartlarının tesiriyle hemcinslerini tanıma fırsatını ele geçirememektedir. Hâlbuki insan türü, sosyal bir varlıktır. İnsanın insanı tanınması gerekiyor. Tanınmanın en önemli aşamalarından birisi de kişinin mensup olduğu sosyal teşkilatı ve sahip olduğu düşünceyi bilmektir.

Bugünkü Türkiye toplumu, birçok mezhep, meşrep, tarikat, düşünce akımı ve dine mensup bir toplumdur. Müslim, gayri Müslim; Sünnî, Şîî, Alevî, Nusayrî vs. birçok fikir, akım, sosyal ve dinî mezhep vardır. Toplumumuz bugün her zamandan daha çok kaynaşmaya, birleşmeye ve dayanışmaya ihtiyaç duymaktadır. Zaten bu ihtiyacın bir gereğidir ki, sosyal, kültürel, ilmî vs. değişik platformlarda “dinlerarası diyalog” arayışlarına başvurulmuştur. Bizce bu arayışın ilk aşaması, her dinin kendi mensupları arasındaki meşrep, mezhep, tarikat ve değişik akımlar arasında diyalogu sağlamasıdır. Bu nedenle biz, kaynaşmanın ve birleşmenin ilk aşaması olarak toplumumuzda bulunan değişik grupların tanınmasını görmekteyiz. Evet, her şeyden önce birbirimizi tanımamız gerekir. Sahip olduğu fertlerin ve grupların birbirini tanımadığı bir toplumun kay-

naşması son derece zordur. İşte bu gereklilikten hareketle biz, İslam Dünyası ile Türkiye’de önem arzeden, fakat iyi tanınmayan Nusayriler hakkında bu çalışmayı yaptık.

Çalışmamız, Nusayrilerin tanınması, düşünce ve inanç sisteminin bilinmesi konusunda öneme sahip olduğu gibi, vahye dayalı bir din olan İslâm’ın tesiriyle bir mezhebin veya dinî oluşumun nasıl meydana geldiğini, hatta Nusayrilik hakkındaki bazı değerlendirmelerden hareketle bir dine mensup olan bir grubun, o dinin asıllarına aykırı bir yapılanmaya nasıl gittiğini ortaya koymasından da faydalı olacaktır.

M. Raşit BATUR
2023-İZMİR

GİRİŞ

İTİKADÎ İHTİLAFLAR BAĞLAMINDA NUSAYRİLİK

Hz. Peygamber (s.a.s)'in hayatta olduğu dönemde müslümanların dinî ve dünyevî problemleri vahye ve vahyi alan peygambere müracaat edilerek çözümlenmeye çalışıldığından dolayı, o dönemde toplumu değişik adlar altında toplanmaya götürecek ve fertlerin kendilerini mensubu olarak göstereceği değişik akımları doğuracak ihtilaflar yok idi. Ashabın çoğunluğunun hayatta olduğu devirde de müslümanlar arasında bu şekildeki ihtilaflar yoktu. Çünkü akideler saf, niyetler halisti, peygamberliğin birleştirici özelliğinin tesiri hâlâ etkisini sürdürüyordu. Bu nedenle furu-i fıkhıdaki bazı içtihat farklılıklarından başka müslümanları farklı mezhep ve fırkalara itecek itikadî- kelâmî ihtilaflar yoktu.¹

Ancak Peygamber (s.a.s)'in vefatından ve müslümanların ittifak halinde yaşamasını sağlayan ashabın büyüklerinin vefatından sonra, bir de İslâm Coğrafyasının genişlenip, değişik din, mezhep, akım, köken ve inançlara sahip milletlerin, kavimlerin İslâm Toplumunun kapsamına dahil olmasından sonra müslümanlar arasında bir takım fikrî, kelâmî, dinî, kültürel vs. ihtilaflar baş gösterdi. İmam Müslim'in kaydettiğine göre daha

¹ Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmi (Giriş)*, Damla Yay., İstanbul, 1993, s. 20.

Abdullah b. Ömer (V. 73/692)'in hayatında kaderiyye fırkasının temellerini atanlar zuhur etmiştir. İbn Ömer'e, Mabed el-Cühenî(v. 80/699)'nin kaderi inkar ettiği haberi verilmiş, o da kendisinin bu türlü insanlardan beri olduğunu belirtmiştir.² Yine takip eden asırda kader meselesi gibi, Allah'ın sıfatları konusunda da bazı tartışmalar ortaya çıkmıştır. Ca'd b. Dirhem (v. 1118/736) ve Cehm b. Safvan (v. 128/745) tarafından sıfatlar inkar edilmiştir.³

Müslümanlar arasındaki fikrî ihtilaflar gün geçtikçe yaygınlaşınca, bu düşünceler etrafında toplanan insanların oluşturduğu mezhep ve fırkaların sayısı da gün geçtikçe artıyordu. İşte akımlardan biri de hilafet ve velayet konusundaki ihtilafların etkisiyle ortaya çıkan Şiiliğin aşırı gruplarından birisi olarak nitelenen Nusayrilihtir. Özellikle Hz. Osman'ın şehadetinden sonra ortaya çıkan ve Hz. Ali ile Hz. Muaviye arasında vuku bulan savaşlar konusundaki tartışmalar, ihtilaflar, İslâm Toplumundaki birliğin hem fikrî ve itikadî, hem de siyasî, askerî ve sosyal açıdan yok olmasına neden olmuştur. Bu ihtilafların tesiriyle İslâm Toplumu, iki büyük fırkanın tartışmasının daha da büyük olduğuna şahit olmuştur. Gerçekten de hem konuların çokluğu, hem mensuplarının sayısının fazlalığı, hem de zamanın uzunluğu bakımından Ehl-i Sünnet fırkası ile Şiî akımlar arasındaki ihtilaflar, diğer mezhep ve fırkalara nisbetle daha büyüktür.⁴

Öte taraftan Şiî akımlar, sahip oldukları inançlar bakımından son derece farklı bir yapı arz etmektedir. Kur'an'ın tahrif edildiğine inananlar, elimizdeki mütevatir mushaftan başka mushafların bulunduğunu iddia edenler, Kur'an sûrelerinden

² Müslim, İmân, 1.

³ Topaloğlu, a.g.e., 20.

⁴ Bu konuda bkz. Şehîr Muhammed Ali el-Fil, *en-Nusayriyye*, Kahire, 1990, 1/7-12.

bazılarının Sünnîlerce mushaftan çıkarıldığını belirtenler olduğu gibi, bu konularda Sünnîler gibi düşünen şîî akımlar da vardır. İşte bu tür düşünceler açısından önem arzeden bir şîî akım da Nusayriliktir.

Nusayrilik, Şiiliği doğuran şart ve sebeplerin tesiriyle oluşmuş bir akım olması sebebiyle şîî nitelikli bir fırka olarak görüldüğü gibi, gizliliği esas almasından dolayı Şiiliği kullanan bir “din içi din” olarak da görülmektedir. Nusayrilığın değişik dinlerin görüşlerinin birleştirilmesi sonucu ortaya çıkmış bir yeni mezhep veya yeni din görüntüsü verdiği de söylenebilir.

Nusayrilik konusundaki bu tür değerlendirmeler, bu akımı incelemenin şu açılardan önemli olduğunu göstermektedir.

a. İslâm dininin tesiriyle oluşmuş bir fırka olması açısından,

b. Şiiliğin bir grubu olması açısından,

c. Değişik din, mezhep ve kültürlerin etkisinde olması açısından,

d. Hem İslâm’ın, hem de Şiiliğin temel prensiplerini aşip onlara aykırı düşen bir takım inançlara sahip olması açısından.

Bütün bu açılardan araştırılma gereğine sahip olan Nusayrilik diğer mezheplerin oluşumunda büyük rolleri bulunan şu dört sebepten etkilenecek teşekkül etmiştir:

a. Hz. Muhammed’in vefatından sonra başlayan hilafet tartışmaları, müslümanlar arasında bir takım ihtilaflara neden olmuştur.⁵ Bu ihtilaflar sonucu Hz. Ali’nin tarafını tutan Şîî eğilim ortaya çıktı ve İslâm Toplumunun ikinci büyük akımı haline geldi. İşte hilafet ve velayet meselesini İslâm’ın rükünleri arasına yerleştirip iman konusu haline getiren Şîî eğilimin ileri safhalarında yer alan eğilimlerden biri olan Nusayrilik de bu tartışmaların bir sonucudur.

⁵ Topaloğlu, a.g.e., s. 20.

b. Hz. Osman'ın şehadetinden sonra şiddetlenen ve daha ciddi bir boyut kazanan hilafet ve velayet tartışmalarının neden olduğu Cemel, Sıffin gibi müslümanlar arası savaşlar, birçok tartışma konusuna neden olduğu gibi, aynı zamanda müslüman toplumdaki ayrışmayı ve saflaşmayı daha belirgin hale getirmişti. Bu saflar arasındaki belirginleşme ve saflaşma çabası, karşılıklı suçlama, itham ve tekfire kadar gitmişti. Fırkalar bir taraftan birbirlerini tekfire başvururken, öte taraftan da kendilerine has bir takım fikirler icat etmeye çalıştılar. İşte Nusayrilik de bu karşılıklı ayrışma mücadelesi ile kendine özgü fikirler icat etme çabasının ürünlerinden biridir.

c. Diğer mezhep ve fırkalarda olduğu gibi, Nusayriliğin de oluşma aşamasında büyük rolü olan önemli bir nokta da şudur: İslamiyet, Hz. Peygamber'in saadet asrında Arabistan yarımadasının dışına çıkmamıştı. Halbuki hicrî birinci asrın sonlarında Suriye, İran, Irak ve Mısır gibi büyük ülkeler, İslâm dünyasının sınırları içine girmiş bulunuyordu. Arabistan yarımadası sakinlerinin, sade bir hayata ve karmaşık olmayan bir din anlayışına sahip olmalarına rağmen, müslümanların fethettikleri yeni ülkeler, din, kültür ve medeniyetlerin, birçok inanış ve düşüncülerin beşiği halinde idi.⁶ İşte bu inanış ve kültür yapılarının İslâm düşüncesiyle bağdaştırılması, özdeşleştirilmesi, uzlaştırılması, mezc edilmesi ve hatta eski inançların İslâm'a taşınması sonucu ortaya çıkan fırkalardan biri de Nusayrilik fırkası olmuştur.

d. İslâm dünyasında bulunan fikir hürriyeti, Kur'an'ın sık sık düşünme, araştırma faaliyetlerine teşvik ettiği, İslâm'ın ilme ve ilmî çalışmalara müsait olan bünyesi ve müslümanların bilimsel çalışmalara verdiği değer, farklı fikirlerin ve düşünce akımlarının oluşmasının zeminini oluşturmuştur. Bu fikir akımla-

⁶ Topaloğlu, a.g.e., s. 21.

rının bazıları zamanla ana yoldan uzaklaşınca Nusayrilik gibi akımların teşekkülü de şartların bir gereği olmuştur. Zira ana yola bağlı akımlar ile ana yoldan sapmış akımların meydana gelişi, her dinin ve düşünce akımının kaderidir.

e. İslâm dininin cihad ve tebliğ önem vermesinden dolayı, Arabistan'daki yayılışın ardından ilk müslüman grubu olan Araplar, dünyanın değişik yerlerine savaş seferleri düzenlediler ve birçok yeri fethettiler. İşte bu durum, oralardaki ahaliye zor gelmiş ve onları derinden derine yaralamıştır. Bu nedenle fethi gerçekleştiren sahabeler ile o dönemdeki halifelere karşı kin ve nefretle dolmuş, ancak güçleri olmadığı için açıktan açığa değil de illegal yollardan değişik yollar deneyerek intikamlarını almak istemişlerdir. Genellikle İslâm'a uymayan ve şirk, küfür, putperestlik kokan fırkların oluşumunda bu kin ve nefretin doğurduğu intikam duygusu ve bunun değişik yansımaları olmuştur. İşte Nusayrilik de bu aşırı gruplardan sayılmaktadır. Daha çok farslılardan oluştuğu ve ilk liderleri ile kurucularının fars olduğu bu grup, eski din ve kültürlerini muhafaza etmek, bununla beraber İslâmî bir kılıf altında İslâm'ı yıpratmak isteyenlerin de barındığı bir mezhep olmuştur. Nitekim Nusayrilikte İran'ı fethedip Fars ototr,tesini yıkan ashab-ı kiram ve onların o dönemdeki halifesi Hz. Ömer, büyük bir hınca uğramış ve değişik küfürlerle anılmıştır. Örneğin Nusayrîlere göre Hz. Ömer, İblislerin İblisi, şerrin kaynağı, karanlığın menbaı, şeytan, laîn, her ümmetin bozucusu, her milletin sapığı gibi isimlerle anılmaktadır.⁷ Diğer bir ilginç durum da şudur: Hz. Hüseyin'in öldürten ve Arap olan Yezid'e lanet okudukalrı halde, Hz. Ali'yi öldüren ve Fars kökenli olan İbn Mülcem'e rahmet okumakta, ona la-

⁷ Muhammed Ahmet el-Hatîb, *el-Harekâtu'l-Batınıyye fi'l-Alemi'l-İslam*, Amman, trz. s. 364-365.

net getirenleri kınamaktadırlar.⁸ Bu da onların değişik metod ve taktikler kullanarak dini yıpratma ve yıkma mücadelesi verdiklerini, bu bağlamda dinin asıllarından uzak ve temeline tam zıt bir takım gruplar doğurarak müslümanları parçalamak istediklerini göstermektedir. Nitekim Nusayrîlerin tarih boyunca müslümanlara saldıran ve İslâm ile müslümanları tarih sahnesinden silmek için savaştan Tatarlara, Haçlılara, Fransızlara, hatta Golan Tepelerini Suriye'den alan Siyonist güçlere yardım etmeleri, onlar hesabına gönüllü casusluk yapmaları, müslüman orduları arkadan vurmaları da kuruluş amaçları hakkında ip uçları vermektedir.⁹ İşte Nusayrilik ve diğer aşırı grupların oluşumunda böyle bir etkinin de bulunduğunu göz ardı etmemek gerekir.

Buraya kadarki malumattan da anlaşılıyor ki, Nusayriliği incelemek, dinin ve dinsel oluşumların anlaşılması açısından önemlidir. Bununla beraber, araştırmamızın pratik bir gereklilik nedeni daha vardır. Ülkemizde Hatay, Adana, Tarsus ve diğer bazı yörelerde önemli sayıda Nusayrî bulunmasına rağmen, onların inançları, düşünce yapıları, sosyal oluşumları hakkında fazla bir şey bilinmemektedir. Normal halk tabakası bir tarafa, aydınlarımız bile Nusayrilik hakkında fazla malumata sahip değildirler. Ayrıca Nusayriliğin temel kaynaklarının Arapça olması sebebiyle Türk okuyucusunun onlar hakkında bilgi sahibi olması güçleşmektedir. Bu nedenle Nusayriliğin temel Arapça kaynaklarına dayanarak ve günümüzdeki bilimsel araştırma yöntemlerini kullanarak söz konusu fırka hakkında bir çalışma yapmak, günümüz Türkiye toplumunun değişik katmanlarından birisinin tanınması ve tanıtılması açısından büyük öneme sahip-

⁸ Hatib, a.g.e., s. 365.

⁹ Bkz. Hatib, a.g.e., s. 445-448.

tir. İşte bu gereklilikten dolayı bu araştırmamızda *Nusayriliğın doğuşu, şekillenmesi ve değişik teşekkül aşamaları ile onların sahip oldukları inanç sistemlerini ve bu inançların hangi din, mezhep ve kültür yapısına dayandığını* tesbit etmeye çalıştık. Aşağıdaki sayfalarda bu iki konuya ağırlık vermeye çalışacağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

NUSAYRİLİĞİN OLUŞUMU

A. NUSAYRİLİĞİN OLUŞUMU

Hız. Peygamber (s.a.s.)'in getirdiği din ile Kutsal Kitabın muhtevasında bulunan hükümler, açık ve net bir mahiyet arzeder. Bununla beraber, ayet ve hadislerin zahir ve batın denilen anlamlarının bulunduğu da bir gerçektir. Ancak bu iki mana arasında herhangi bir ihtilaf yoktur. Zira Kur'an ve Sünnet'te bulunun bütün nassların zahir ile batın anlamları birbirini desteklemekte,¹⁰ aynı hakikatin değişik boyutlarını ortaya koymaktadır.

Yukarıda diğer mezheb ve fırkalarda olduğu gibi, Nusayrilığın doğuşunda da etkisi bulunan ihtilaflar sonucu mezhepler arası belirginleşme çabalarının ortaya çıktığını belirtmiştik. İşte bu çabaların bir sonucu olarak, bazı fırkalar diğer fırkalardan daha üstün bir yapıda olduklarını göstermek için, diğer fırkaların zahire, kendi fırkalarının da batına, batınî hakikatlere dayandığını iddia etmeye başladılar. Nusayrilik de bunlardan biridir. Herkesin anlayamayacağı hakikat bilgilerinin kendilerinde olduğunu belirten bu tür fırkalar aynı zamanda muhalif fırkaların itham ve suçlamalarından uzak durmak için de kendi batınî görüşlerini saklamaya çalışırlar. Demek ki Nusayrilik de

¹⁰ Mustafa Galib, *Mukaddimetu'l-Hefti's-Serif*, Amman, trz. s. 36.

zahir-batın ilişkisine dayalı olarak ortaya çıkmış ve bu bakımdan diğer şîi gruplarla benzer özellik arz etmektedir.

Peygamberden sonraki hilafet ve velayet konusundaki tartışmalar ile Hz. Osman'ın şehadetinden sonraki savaşlar etrafındaki bölünme ve parçalanmaların eski din, kültür ve inançları üzerinde buldukları halde müslüman görünen kesimler için bulunmaz bir fırsatı da doğurmamış değildi. Özellikle ard niyetli olup İslâm'ı ortadan kaldırmak isteyen birçok şahıs ve fırka, Ehl-i Beyt etrafında toplanıp onların manevî otoritesini istismar etmeye çalıştılar. Bazı kişi ve kesimler de zahirde Ehl-i Beyt savunucuları olarak görünüp işin gerçeğinde kendi eski inançlarını İslâmî kılıflar ile sunmak veya İslâmî gerçekleri kendi eski inançları doğrultusunda te'vil etmek suretiyle İslâm dininin aslına muhalif bir takım düşünce ve inançların ortaya çıkmasına neden oldular.

İşte buraya kadar genel hatlarını çizmeye çalıştığımız bu şartlar ve tarihî ortam içerisinde Nusayrilik mezhebi, 3/9. yy.'da Irakta oluşmaya başlamıştır.¹¹ Mezhep adını kurucusu olan Muhammed bin Nusayr en-Nemirî'den almıştır. Mustafa eş-Şek'a'ya göre ise mezhep, bu adı kurucusundan değil de bağlıların yaşamış oldukları mekandan almıştır.¹² Mezhebe adı verilen şahsın Hz. Ali'nin hizmetçisi (ğulamı) Nusayr olduğu şeklindeki rivayetlere¹³ bakılırsa Nusayriliğin, Ehl-i Beyt'e çok yakın olan şahsiyetlere yaklaşmaya çalışan kişi ve gruplar tarafından oluşturulduğu ortaya çıkmaktadır. Bunu destekleyen bir gerçek de tarihte birçok ard niyetli grup ve kişinin ehl-i beytin mağduriyeti arkasına saklanarak müslümanlar arası fitne ve kavga tohumlarını attıkları, kendi din ve inançlarını eh-i beyt

¹¹ H.Halm, *The encyclopaedia of Islam(New Edition)*,c.VIII, sh. 146; el-Hatib, a.g.e., s. 321; el-Fil, a.g.e., 20.

¹² Mustafa eş-Şek'a, *İslam bila Mezahip*, Beyrut-Kahire 1987, s. 281.

¹³ Muhammed Kürd Ali, *Hutetu's-Şâm*, Dimaşk, tsz., 6/260.

sevgisi kılıfı altında yeniden sistemleştirip sahneye getirmeye çalıştıkları, böylece de İslâmî fetihler karşısındaki kin ve nefretlerini değişik şekillerde icra edip İslâm'ı ortadan kaldırma mücadelesini verdikleri şeklindeki tarihî bilgilerdir. Tamamıyla bu şekildeki komplo teorilerinin etkisinde gösterme imkanımızın olmadığı Nusayrilik, ne yazık ki, bu tür faaliyetlerde bulunan şahısların etkisinden uzak da değildir. Nusayriliğin bir İslâmî fırka mı, yoksa başka bir din mi olduğu veya bir bid'at fırkası mı yoksa küfre sapan bir grup mu olduğu hususundaki tartışmalar da zaten bu tartışmalardan doğmaktadır.

Bu son mütalaadan anlaşılıyor ki, bir mezhep ya da fırka olarak Nusayrilik, iki eğilimin sonucu olarak ortaya çıkma ihtimaline sahiptir. Birincisi, ehl-i beyt etrafında toplanan ve başlangıçta iyi niyetli olup sonradan aşırı sevgi ve hürmet nedeniyle İslâm'a ve Ehl-i Beyt'in literatürüne uymayan görüşlere sapan kişi ve grupların oluşturduğu eğilim. İkincisi de eski din, inanç ve kültürleri üzerinde bulunup müslümanlar arası ihtilaf ve savaşları fırsat bilerek durumu İslâm'ı yok etmek için ganimet bilen ve bu uğurda çalışan kişi ve grupların oluşturduğu eğilim. Gizlilik ilkesine sahip olmaları itibarıyla iyi tanınmayan bu grubun her iki eğilime sahip kişi ve grupların etkisiyle ortaya çıkıp mezhep haline geldiğini söylemek pek güç olmasa gerek. Bu iddiayı destekleyen gerçeklerden birisi de söz konusu fırkanın temel inanç esaslarının İslâm'a tamamıyla zıt birçok inanç esasından oluşması realitesidir. Diğer bir destekleyici gerçek de bu grubun birçok din ve mezhebin inanç esaslarını karıştırıp karmaşık bir şekilde harmanlamasıdır ki, bu harmanlama sonucu ortaya çıkan inanç yapısı diğer din ve inançların temel esaslarına da ters düşmektedir. Bu nedenle sadece müslümanlar değil, aynı zamanda diğer din mensupları da Nusayrilik hakkında kuşkucu değerlendirmelere varmaktadır. Başka bir perspektiften bakılırsa, Ehl-Sünnet mensupları gi-

bi, gulat kısmına girmeyen Şiiler de onlar hakkında bazı menfî değerlendirmeler yapmaktadırlar.¹⁴ Bu nedenle Nusayriliğin müslüman veya gayr-ı müslimlerin; Sünnî veya Şiilerin “sapma noktası”nda gösterdikleri bir yapıda olması ve onların benimsemedikleri bir mezhep olarak teşekkül etmesinden hareketle söz konusu mezhebin oluşumunda menfî unsurların rol oynadığını belirtmek biraz kolay görünmektedir.

Bir mezhep olarak oluşmasında bu tür menfî unsurların bulunduğu Nusayriliğin teşekkülünde diğer bazı unsurlar daha vardır. Öncelikle Nusayriliğin kökeni, Hz. Ali etrafında toplanan iyi niyetli Ehl-i Beyt dostlarının faaliyetlerine dayanmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s.)’in amcasının oğlu ve damadı olan Hz. Ali’yi sevenler, Hz. Osman’ın şehid edilmesinden sonra, etrafında toplanmaya başlayınca bu insanlara “Şi’atu Ali” yani “Ali’nin Taraftarları” adı verilmişti. Bu şekilde ortaya çıkmaya başlayan Şia’nın asıl bir grup ve teşkilat haline gelişi, Hz. Hasan (r.a.)’nın, Hilafeti Hz. Muaviye’ye devredip bir süre sonra ölmesi veya öldürülmesinden sonra vuku bulan dinî-kelâmî ve siyasî bazı faaliyetlerle başlamıştır. İlk Şia, bugünkü Ehl-i Sünnet’in benzeri inanç ve görüşlere sahipken, Emevîler ve Abbasîlerin hakkaniyet ve adalet ölçülerine dayanmayan yönetim ve davranışları, Şia’nın çeşitli renklere bürünmesine neden olmuştur.¹⁵ İlk devir Şia ile Ehl-i Sünnet arasındaki en önemli görüş farkı, hilafete kimin daha layık olduğu konusundaki tartışmalardan iken, zamanla bu tartışmalar sınırı aşarak çok ileri safhalara ulaştı, Hz. Ali ile neslinden bazılarının ilahlığı düşüncesi ortaya atılmaya başlandı ve “Gulat-ı Şia” denilen aşırı

¹⁴ Bkz. Ebu Muhammed el-Hasan b. Mûsâ Nevbahtî, *Kitabu Firaki’s-Şia*, İstanbul, 1931, s. 78, 79, Ebu’l-Halefel-Eş’ari el-Kummî, *Kitabu’l-Makalatve’l-Fırak*, Tahran, 1963, s.100-101.

¹⁵ Abdulhamit Sinanoğlu, *Nusayrilerin İnanç Dünyası ve Kutsal Kitabı: Çağımızda Batmılık Örneği*, Konya, 1997, s. 14.

gruplar ortaya çıktı. Bu tür münharif düşüncelerin ortaya atılmasında en fazla rol oynayanlar, yukarıda da belirttiğimiz gibi ard niyetli kişi ve gruplar idi. İşte bu tür düşünce ve görüşlerin birleştirilip sistemleştirilmesinden sonra yavaş yavaş bazı münharif mezhepler ortaya çıktı.

İşte Nusayrilik de bu tür faaliyetler sonucunda mezhepleşen bir gruptur. Nitekim Dr. Sa'dûn Mahmûd es-Samûk da Muhammed b. Nusayr'a nisbet edilen Nusayrîliğin aslında İbn Sebe'den itibaren İslâm toplumunda kök salmış aşırılığa kaçan Şîî eğilimlerin devamı olarak görmektedir. Ona göre Raşid Halifeler devrinden beri süregelen bu eğilimlerden bir grubun başına İbn Nusayr geçince ve bazı uygulamalarda bulununca kendisinden söz konusu oluşum onun adıyla anılır oldu.¹⁶

Bir taraftan eski kültür ve inançlarının tesirinden hala kurtulamayan, öbür taraftan da aşırı şîî gruplara mensup olan kişilerce teşekkül edilen Nusayrilik, görüşleri İslâm'dan kaynaklanmakla beraber, tamamen batınî te'villere dayanan ve değişik din ve mezheplerin görüşlerinden etkilenecek şekilde oluşan bir mezhep olarak tarif edilmektedir.¹⁷

Hz. Ali'nin İlahlaştırılması, livatanın meşru ve tevazu alameti olarak nitelendirilmesi, şarabın mubah görülmesi, hulul ve tenasüh gibi dine uymayan bazı iddiaları¹⁸ nedeniyle sapık, yıkıcı ve tahrif edici bir fırka olarak nitelenen Nusayrilik,¹⁹ amaçlarının bilinmemesi için ve bu tür görüşlerinin kınanmasından dolayı görüşlerini açıklama ve mezhebî, siyasî faaliyetlerde bulunma konusunda gizliliği bir ilke edindiler ve mezheplerini,

¹⁶ Fil, a.g.e., 20-21.

¹⁷ Ethem Ruhi Fıçlalı, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, Selçuk Yay., İst., 1996, s. 192; Sinanoğlu, a.g.e., 15-20.

¹⁸ H. Halm, a.g.m., s.146; Muammed Kürd Ali, *Hitatu's Şam*, s. 260; Ebu Halef el-Eş'ari el-Kummî, *Kitâbu'l-Makâlat ve'l-Fırak*, s.100-101.

¹⁹ İrfan Abdulhamit Fettah, "Nusayriyye", Çev. Avni İlhan, *D.E. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: IX, İzmir, 1995, s. 329.

mezhep görüşlerini tarih boyunca saklamaya çalıştılar. Bu da onlar aleyhinde son derece menfî kuşkuvarın oluşmasına neden oldu. Bu yüzden de tarih boyunca Nusayrîler üzerinde genellikle siyasî ve dinî-mezhebî baskılar yoğunlaşmıştır.²⁰ Aynı zamanda kendileri de tarihte sürekli olarak İslâm'a ve müslümanlara düşmanlık yapan yabancılara ve onların saldırılarına destek vermişlerdir. Bazı kereler Moğollara, bazen haçlı sürülerine, çağımızda da Fransız mandası hükümlerine boyun eğip yardım etmişlerdir. Böylece bunlar, Karmatiler, Batnîler ve Babekîler gibi yıkıcı grupların yolunu tutmuşlardır..²¹

Nusayrîlerin tarihte bu şekildeki yıkıcı faaliyetlerde bulunmaları, onların mezhebî teşekkülünde de etkili olmuş, mezheplerinin İslâm'a karşı faaliyet gösteren din ve fırkaların düşüncelerini almasına ve değişik düşünceleri bir araya toplamasına neden olmuştur. Bu nedenle de birçok batıl düşüncenin karışımı haline gelen Nusayrîliği, eğilimli buldukları Şiîler de ağır bir şekilde eleştirmektedirler. Örneğin Nevbahî Nusayrîliğin de içinde bulunduğu bu tür fırkalar hakkında şunları belirtmektedir: "Bunlar, Şiîliğe intisab edenlerden, aşırılığa sapanlardan tutun da Hürremdinîlik, Mazdekîlik ve Zındıklığa bağlananlardır ve bu aşırı grupların hepsinin neticesi dehrîliğe(materyalizm) varır."²²

Bunlardan da anlaşılıyor ki, bir mezhep olarak Nusayrîlik çok çeşitli fikirlerin uzlaştırılmasıyla oluşmuştur. Aşırı fikirlerle sapan bir fırka olmasında, İslâm toplumunda faaliyet gösteren aşırı fırkalar ile İslâm dışı din mensuplarıyla ilişki içinde olması yatmaktadır.

Nusayrîliğin aşırı fikirlere sapan bir mezhep olarak teşekkülü, buraya kadar açıkladığımız durum çerçevesinde gelişmiştir.

²⁰ Sinanoğlu, a.g.e., s. 22.

²¹ İrfan Abdulhamit, a.g.m., s. 331.

²² İrfan Abdulhamit, a.g.m., s. 332.

Bununla beraber, fırkanın kurucularının ileri sürdükleri görüşler de onların aşırılığa zaten baştan beri meyilli olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin, mezhebin kurucusu olarak gösterilen İbn Nusayr, kendisinden önceki Abdullah b. Sebe, Beyan b. Sem'an (ö. 119/737) ve Ebu'l-Hattab el-Esedî (ö. 143/760) gibi Ali (r.a.)'ın uluhiyyeti ve hulul gibi düşünceleri savunan bir kişi idi. Yine fırkanın reislerinden olan İbn Cündüb, Cünbülânî ve Hasîbî gibi şahıslar da aynı türdeki münharif ve dince küfür nitelenebilecek bir takım görüşler ileri sürmüşlerdir.²³

İşte bu çerçevede mezhepleşen Nusayrilik, kendi görüş ve ibadet şekillerini de zamanla oluşturup diğer mezhep, fırka ve dinî gruplardan biri haline geldi. Mezhebin bu şekilde kuruluşundan sonra, onun tarihteki gelişme ve yayılma aşamaları gelmektedir. Bu nedenle Nusayrilik fırkasının teşekkülünün tarihî arka planına da değinmek gerekmektedir.

Mezhep, İbn Nusayr'ın faaliyetleri çerçevesinde oluşmuştur. Şia kaynaklarında mevcut bilgilere göre İbn Nusayr en-Nemîrî, İsna Aşeriyye imamlarından Ali en-Nakî, Hasan el-Askerî ve Muhammed el-Mehdî'nin imamet devrelerine ulaşmış ve 270/883-884 yılında vefat etmiştir. Ali en-Nakî'nin devrinde onun ilahlığını, kendisinin de onun tarafından gönderilen bir peygamber olduğunu ileri sürdüğü, guluvv ve tenasühe yöneldiği, haramları helal saydığı nakledilmektedir.²⁴ Bir başka rivayette İbn Nusayr'ın on birinci imam Hasan el-Askerî'nin bâbı olduğunu iddia ettiği, onikinci imam Muhammed el-Mehdî'nin gaybete ermesiyle de bâblık ve merciiyyetin kendisine intikal ettiğini ileri sürdüğü belirtilmektedir.²⁵

Tavîl, Nusayrî isminin yerine Alevi ismini kullanır. O, Nu-

²³ Mustafa Öz, "Nusayriyye", *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler, Bektaşîler, Nusayrîler*, İstanbul, 1999, s. 183.

²⁴ Nevbahtî, a.g.e., s. 93, 94; Kummî, a.g.e., s. 100, 101; Öz, a.g.m., s. 181.

²⁵ Mustafa Şek'a, *İslâm Bilâ Mezâhib*, 1987, s. 281; Öz, a.g.m., s. 182.

sayrileri Şia'nın bir parçası olarak gördüğünden dolayı Alevilerin ortaya çıkışını Şia'nın da iddia ettiği gibi peygamberimizin hayatta olduğu döneme kadar geri götürmektedir. O'na göre Alevilerin bir mezhep olarak ayrılması onikinci imamın vefatından sonra olmuştur. Çünkü Alevilerin, imamlardan sonra Bab'ı merci edindiklerini ancak bu konuda anlayamadıkları için üç temel guruba ayırdıklarını ileri sürmektedir. Taviil gurupları şöyle sıralamaktadır:

1-Seyyid Ebu Şuayb Muhammed b. Nusayr'ı Bab olarak kabul edenler.

2-'Ahmer' lakablı Ebu Yakub İshak en-Neha'i'yi Bab olarak kabul edenler. Bu grup ishakiyye adıyla anılmaktadır.

3-Ne İbn Nusayr'a ne de İshak el-Ahmer'e bağlanmayanlar. Bunlar hiç bir Bab'a bağlanmadan Cafer es-Sadık'ın kitaplarıyla yetindiler. Bu grup 'Caferiyye' adını aldı.²⁶

Suriye Alevilerinin ortaya çıkışını ise şöyle aktarmaktadır: “ Ebu Ubeyde, Baalbek ve Humus'u fethedince yardım istedi. Irak'tan Halid b. Velid, Mısırdan Amr b. As, Medineden de Gadir Humm biatına katılmış Ensar'dan dört yüz elli mücahidi aşkın bir alevi topluluğu yardıma yetişti.

Bu son yardım orduya katılınca ordu kısmen başarılı olabildi. Bu küçük kuvvete 'nusayra' (küçük yardım) denildi. Cihadın kurallarından bir tanesi fethedilen toprakların fetheden orduya verilmesiydi. Nusayra gurubunun aldığı topraklara Nusayra dağı denildi. Sonradan bu ad Lübnan dağından Antakya'ya dek Nusayrîlerin yaşadığı bütün dağların özel adı oldu. Bu olay hicretin 14. yılında Cebele b. Eyhem'in Cebele kentini kurup terkettiği yıl gerçekleşiyor. Bölgede Alevilerin çıkışı işte böyle oldu.”²⁷

Taviil'e göre “Nusayri” kelimesi daha sonra ortaya çıkmıştır.

²⁶ Muhammed Emin Galib et-Taviil, *Tarihu'l-Aleviyyin*, Çiviyazıları Yay. İstanbul, 2000, s. 156.

²⁷ Muhammed Emin Galib et-Taviil, *Tarihu'l-Aleviyyin*, s. 81-82

Ortaya çıkışı şöyle ifade etmektedir: Sünnilerin özellikle Sultan Selim'in baskıları karşısında Aleviler, Nusayra dağlarında uzletli bir hayata çekilmek zorunda kaldılar. Bu sebeple çöküşün ve cehaletinen alt derekesine yuvarlanmışlardı. Sonunda eski Alevilere benzer bir tarafları kalmamıştı. Asıl Aleviler de ortadan kaldırılmıştı. Daha sonra gelen insanlar bunların mahiyeti hakkında bilgi sahibi değillerdi. Nusayra dağında yaşadıkları için 'Nusayri' dendi. Putperest ve Sabiilere benzer bir takım davranışlarından dolayı onların bir uzantısı olarak düşünüldüler. Nusayri isminin İbn Nusayr'a nisbeten kullanıldığını ileri sürenler oldu. Halbuki bu ad daha sonra türetilmiştir.²⁸

Bundan da anlaşılıyor ki, İbn Nusayr, mezhebini kurmaya başlarken veya düşüncelerini ileri sürmeye çalışırken, zamandaki Ehl-i Beyt büyüklerinin şöhret ve itibarını istismar etmeye ve onların nüfuzundan faydalanmaya çalışmıştır. Böyle yapmakla da hem guluvva sapmayan Şiîlerin, hem de guluvv düşüncelerine kapılarını kapatan diğer İslâmî fırkaların tenkidine maruz kalmak durumunda kalmıştır. Burada İbn Nusayr'ın, ilahlığını ilan ve peygamberi olduğunu iddia ettiği şahsiyetlerin, otoriteyi elinde bulunduran kimselerin baskısına maruz kalmalarına neden olmak isteyen ve Ehl-i Beyt'in davasını bozmak isteyen gizli bir "anti ehl-i beyt" faaliyetçisi olduğu şüphesi de akla gelmiyor değil. Zira bir taraftan ehl-i beyti savunmak, bir taraftan onlardan habersiz onların kabul edemeyeceği bir takım iddiaları öne sürmek, bir taraftan da değişik düşünceleri ifşa etmeye çalışmak şeklindeki tavrı, İbn Nusayr'ın çok yönlü bir faaliyet içerisinde olduğunu da gösteriyor. Bu da onun etrafında birçok şüphe bulutlarının toplanmasına ve Nusayrilerin tarihî süreç içerisinde değişik tepki ve baskılara maruz kalmalarına neden olmuştur. Bu baskılar da

²⁸ Tavail, a.g.e., s. 282.

onların faaliyetlerini gizlilik prensibi dahilinde sürdürmesine neden olmuştur.

İbn Nusayr'ın ölümünden sonra Nusayriyye'nin başına Muhammed b. Cündeb (ö. III/IX. asır), ondan sonra da Ebû Muhammed el-Cünbülânî (ö. 287/900) geçti. Cünbülânî, Nusayriyye arasında sûfi bir tarikat olan "Cünbülânîye" tarikatını kurdu.²⁹ Bu da onların, eklektik bir grup oluşunun gereklerinden biridir. Zira onlar, içinde yaşadıkları toplumun değişik gruplarının görüşlerini derleyerek kendilerine göre şekillendirmeyi adet haline getirmişlerdir. Şimdiye kadar siyasî ve itikadî görüşler ileri süren Nusayriler, Cünbülânî ile beraber, görüşlerine tasavvufî bir boyut kazandırarak bu konuda da taraftarlarını arttırmaya gayret göstermişlerdir. Nitekim bu yolla yaptıkları telkinler sonucu, Mısır seyahati esnasında Cünbülânî, Hüseyin b. Hamdan el-Hasibî (ö. 358/969)'yi tarikatına celbetmeye muvaffak oldu. Onun ölümünden sonra da Hasibî, fırkanın dinî lideri oldu.³⁰ Hasibî'nin iş başına gelişiyle fırka mensupları Abbasî veziri İbnü'l-Fırat'tan geniş ölçüde yardım gördüler. Hasibî'nin, Büveyhîlerin himayesine girmesi ve böylece Nusayrilerin Büveyhî ailesi tarafından korunmasını sağlaması mezhebin yayılması ve teşekkül safhasının ilerlemesine büyük katkılar yapmıştır. Yine Hasibî, başka bir vesileyle de Seyfuddevle'nin Haleb'i ele geçirmesinden sonra akrabası olmasından dolayı ona iltica etmiş ve onun da himayesini sağlamıştır.³¹

Bu dönemde Abbasîler'in zayıflaması ve Nusayrileri destekleyen Hamdanîler'in hâkim olmasıyla Nusayrilik Irak, Fâris ve Ehaz'da yayılma fırsatı bulmuştur.³² Nusayriliğin yayılmasına

²⁹ Tavail, a.g.e. s.153; Öz, a.g.m., s. 182.

³⁰ Tavail, a.g.e. s.153; Öz, a.g.m., s. 182.

³¹ Tavail, a.g.e. s. 195,197; Öz, a.g.m., s. 182, 183.

³² Haşim Osman, *el-Aleviyyun beyne'l-Ustura ve'l-Hakika*, Beyrut,1985, s. 160; Öz, a.g.m., s. 183.

ve hakim unsurlar nezdinde desteklenmesinde önemli etki ve katkıları bulunan Hasibî, bu yüzden mezhebe damgasını vuran en önemli kişi olarak gösterilmektedir.³³

Hasibî'nin fırka için bu derece önemli bir şahsiyet sahibi olduğunu gösteren bir delil de şudur: Fırkanın bütün sülûk isnadları Hasibî'den başlayıp aradaki halkaları teşkil eden Muhammed bin Cüdebe ve Cünbülânî vasıtasıyla İbn Nusayr'a varmaktadır.³⁴

Nusayrilik, el-Hasibî zamanında Fırat'ın ötesine, Suriye ve diğer komşu bölgelere yayıldığı gibi, mezhebin fikirleri özellikle el-Hasibî'nin talebeleri ile devam ettirilmiştir. Ayrıca onun kitapları mezhebin temel kitapları olmuştur. Mesela 16 sûreden müteşekkil Kitabü'l-Mecmu'u, Nusayriyenin kutsal kitabı mesabesindedir.³⁵

Hasibî'den sonra Muhammed b. Ali el-Cillî (ö. 384/994), ondan sonra da Şeyh Muhammed et-Taberânî (ö. 426/1034-5) diye meşhur olan Ebu Saîd el-Meymûn fırkanın liderliğini üstlendi. Taberânî, muhaliflerinin baskısıyla Lazkiye'ye gidip orada Benî Hilal'in de yardımcılarıyla kendilerine karşı mücadele veren İshakiyye fırkasını bozguna uğrattı ve böylece fırkasının tehlikeden kurtulmasını sağladı. Bu çevrede bulunan birçok kabile de onlara intisap etti. Onun ölümünden sonra da fırkanın ilmî liderliği İsmetü'd-Devle (ö. 700/1300), Hasan Acrud (ö. 836/1432), Muhammed b. Yunus el-Kilazî (ö. 1011/1602) tarafından devam ettirildi.³⁶

M.S. XII. Asırdan itibaren Nusayrilerin siyasî tarihî genellikle dış baskı (Haçlı seferleri ve Sultan Baybars'ın Nusayrî mem-

³³ Tavil, a.g.e. s. 154, Rifat Türkel, *İnanç Esasları Açısından Nusayrilik-Alevilik Mukayesesi*, Basılmamış Y. L. Tezi Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001, s. 2.

³⁴ Massignon, "Nusayrilik" *İA*, MEB yay. İstanbul, 1998, IX, 368.

³⁵ Fiğlalı, a.g.e., s. 144; Sinanoğlu, a.g.e., s. 22-23.

³⁶ Massignon, "Nusayrilik", IX, 368-369.

leketlerini camilerle doldurması) ve gerek aşiretlerin kendi aralarında gerekse İsmaililere karşı cereyan eden dahili mücadeleden ibarettir. Haçlı seferleri sırasında Sultan Baybars (ö.1277) Nusayrilerin yaşadıkları memleketleri camilerle doldurmuştu.³⁷ Haçlılar, miladî XII. Asırda Nusayrilerin yaşadığı bölgelerin bir kısmını ele geçirdiler. Normonlar, Lazkiye'yi ve Cebel-i Ensariyye'nin kuzey taraflarını hakimiyetleri altına aldılar. 1132 ve 1133 yıllarında da Nizârî İsmailîleri, Nusayrilerin birçok yerini ele geçirdiler. Bundan sonra uzun süren Nusayrî-İsmailî mücadelesi görülmektedir.³⁸

Selahattin-i Eyyubî'nin, Lazkiye ve civarını Haçlılardan alması üzerine bu sefer Nusayriler, Eyyubîler'in hakimiyeti altına girdiler. Burada hakim olduğu süre içerisinde, Nusayrîlerin ihtida bulması için Selahattin, fırkaya yönelik bir takım ıslah hareketlerine başladı ve onların yaşadıkları yerlerde camiler inşa ettirdi.

Yavuz Sultan Süleyman zamanında da Nusayrilerin ıslah edilmesi için bir takım çalışmalar yapıldı ve birçok mescit inşa edildi. Daha sonra Osmanlı idaresinde yaşayan mezhep mensupları, bir ara Osmanlı'ya karşı ayaklandılar, fakat bu ayaklanma bastırıldı.

Sultan Abdulhamit devrinde de onların yaşadıkları yerlerde mescitler inşa edildi. Bu camilere imamlar tayin edildi, müslüman oldukları resmen kabul edildi. Ancak her seferinde olduğu gibi, bu sefer de camilere değer vermediler ve oraları ahır haline getirdiler. Daha sonra Fransız işgalinin egemenliği altına girdiler, bundan sonra da "Alevilik" adıyla anıldılar. 1920'de Fransızlar tarafından Alevî Otonom Bölgesi kuruldu. 1924 yılında bir Fransız başkanlığında devlet haline geldi. 1930 Lazki-

³⁷ Massignon, ""Nusayrilik", IX, s. 366

³⁸ Türkel, a.g.t., s. 3.

ye Devleti adını alan bölge, 1936'da Suriye Devleti'nin bir parçası haline geldi.³⁹

Nusayrilerin yaşadıkları yerlerde camilerin inşa edilmesi, onların müslümanlık iddiasında bulduklarını, inşa edenlerin de "mademki müslümansınız, o halde müslümanlığın şiarlarından olan camilere buyurun da beraberce ibadet edelim" şeklinde bir mesaj vermek istediklerini ve onlar hakkında bazı şüpheler içerisinde olduklarını gösterdiği gibi, onların sürekli inşa edilen cami binalarını tahrip etme veya onları ahır olarak kullanma eğilimi içerisinde girmeleri de müslümanlık iddiasına gereği kadar sahip çıkmadıklarını ve bu konuda dürüst davranmadıklarını göstermektedir.

İbn Nusayr'ın ikinci halefi olan Cünbülânî, Massignon'un ifadesiyle 'Hasibî gibi, Kufa ile Vasit arasında bir zenci (Zanc) ve Karmat âsîlerinin mertkezi ve İbn Vahşiya'nın memleketi olan Cünbülâ'dan neş'et etmiş olması'⁴⁰ gerçeği, Nusayriliğin kuruluşu ve ilk kurucularının gerçek (veya gizli) niyetleri hakkında bazı kuşkuvarlıkların oluşumuna neden olmaktadır.

Buraya kadarki tarihî serüvenlerinden de anlaşıldığı gibi, Nusayriler sürekli değişik grupların hakimiyeti altına girmiştir. Genellikle Ehl-i Sünnet'e yakın veya bizzat Sünnî olan yönetimlerle araları iyi olmamasına rağmen, diğer gruplarla zaman zaman iyi ilişkiler içerisinde bulunmuşlardır. Bu durum da onların Ehl-i Sünnet'ten uzak bir yapılanma üzerinde şekillenmesine, müslümanların geneliyle ilişkilerinin pek de iyi olmamasına, onların çok çeşitli fikirlerin etkisinde kalmalarına ve birbirine zıt bir takım görüş ve inançları aynı potada eritip kendilerine mal etmelerine neden olmuştur. Demek ki, Nusayriliğin oluşumunda ve şekillenmesinde tarihî sürecin de büyük etkisi

³⁹ Abdurrahman el-Bedevî, *Mezahibul'l-İslâmiyyîn*, Beyrut, 1973, 2/498-499; Hatib, a.g.e., s. 337.

⁴⁰ Massignon, "Nusayrilik", IX, s. 368.

ve rolü vardır. Öyle ki, bu tarihî süreç, onların inanç esaslarının belirlenmesinde de önemli rol oynamıştır, denilebilir.

B. NUSAYRİLİĞİN OLUŞUMUNDA ROL OYNAYAN ŞAHISLAR

Bir hareket ve grubun oluşumunda sosyal, siyasal, dinî ve tarihî şartların etkisi olduğu gibi, grubun içinde bulunup önemli roller üstlenen şahısların da büyük etkisi vardır. Nusayrilikte de böyle bir durum vardır. Nusayriliğin kurulması, şekillenmesi ve mezhep haline gelmesinde bazı şahısların katkıları olmuştur. Aşağıda bu şahıslardan kısaca bahsedeceğiz.

1. Muhammed b. Nusayr:

İbn Nusayr, İsna Aşeriye imamlarından Ali en-Nakî, Hasan el-Askerî ve Muhammed Mehdi zamanında yaşamış 270/883-884 yılında ölmüştür.⁴¹ Massignon'a göre hicrî 245'te kendisinin onuncu Şiî imam Ali en-Nâkî ile onun büyük oğlu Muhammed'in bâbı olduğunu söylemiştir. Fakat Hasibî'ye göre İbn Nusayr, 11. İmama iltihak etmiş ve oğlu Muhammed bin Hasan'ı mehdi olarak kabul etmiştir.⁴² Kaynaklarda O'nun, Huzistan bölgesi Farslarından olduğu belirtilmektedir.⁴³

İbn Nusayr onuncu imam Ali el-Hâdi'nin taraftarı olduğunu söyleyenler de vardır. O imamın kutsal bir yapıya sahip olduğunu ilan etmiş ve bu sebepten dolayı imam onu lanetlemiş. İbn Nusayr kendisinin peygamberliğini iddia etmiş. O, tenasuh ve ibâhayı savunmuş. O'nu Bağdad'ta kâtip Muhammed b. Musa b. el-Hasan b. el-Furat el-Cu'fi savunmuştur. Nusayrî geleneklerine göre Hasan el-Askerinin en iyi havarîsi İbn Nusayr'dır.

⁴¹ Muhammed Ahmed el-Hatib, *el-Harekâtü'l-Bâtiniyye*, s. 323.

⁴² Massignon, "Nusayrilik", IX, s. 368;

⁴³ Sehîr Muhammed Alî el-Fîl, *en-Nusayriyyetu*, 1/22.

Onlara göre Hasan el Askeri, İbn Nusayr'a, Nusayrî inancının temelini oluşturacak yeni(gizli) bir açıklama vermiş.⁴⁴

Şehristânî ondan bahsederken şöyle demektedir: "Haramların helal olduğundan bahseder, erkeklerin erkeklerle arkadan livâta etmesini helal sayar ve bunun zevk ve güzelliklerden biri olduğunu, tevâzu olduğunu iddia eder."⁴⁵ Şia müelliflerinden Nevbahtî'ye göre Nusayriliğin kurucusu Muhammed bin Nusayr onuncu imam Ali en-Nakî'nin hayatında onun tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunu iddia etmiş, tenasuhtan söz etmiş, Ali en-Nakî'nin ilah olduğunu söylemiş ve haramları helal saymıştır.⁴⁶

Yukarıdakine benzer ifadeler el-Kummî'nin eserinde de aynen geçmektedir. El-Kummî şöyle devam etmektedir: "Bana Ebu Zekeriya Yahya bin Abdurrahman (bin Hakan) İbn Nusayr hakkında şöyle söyledi: İbn Nusayr'ın arkasında bir gulam gördüm. Ve onu kınadım. İbn Nusayr dedi ki; "Bu, Allaha karşı tevâzudur ve tecebbürden uzaklaşmadır. Bu, lezzetlerden bir lezzettir."⁴⁷

Aynı bilgileri nakleden Muhammed Ahmed el-Hatib, Şii imamlardan Ebu Ca'fer et-Tûsî'nin İbn Nusayr'ı ilhad ve cehaletle nitelendirdiğini belirtmektedir.⁴⁸

Şerhu Nehcu'l-Belağa müellifi İbn Ebi'l-Hadid, İbn Nusayr hakkında şunları aktarmaktadır: "Gulat, aşırılıkta o kadar ileri gitti ki Nusayriye diye bilinen bir görüşe ulaştılar. Bunlar Allah'ın Hz. Alinin sülalesinden bazılarına hulul ettiğini iddia ettiler. Tenasühü ileri sürüp ölümden sonra dirilme ve yeniden hayati inkar ettiler. İbn Nusayr Hasan el-Askerinin ashabından-

⁴⁴ H.Halm, *The Encyclopaedia of Islam*, s. 146.

⁴⁵ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, c.1 s.188.

⁴⁶ Hasan bin Musa en-Nevbahtî, *Fıraku'ş-Şia*, s.78

⁴⁷ Kummî, *Kitâbu'l-makâlat ve'l-fırak*, s.100-101.

⁴⁸ Hatib, a.g.e., s. 324.

dı ve İshak bin Zeyd el-Harisinin ortaya attığı ve İshâkiyye diye bilinen fırkaya mensup idi.”⁴⁹

İshak bin Zeyd, ibâhi görüşü ileri sürüyor, mükellefiyetleri ortadan kaldırıyordu. Peygamberlikte Resulullah ile birlikte Alinin ortak olduğunu ileri sürüyordu. Hasan el-Askeri ölünce 12. İmam Muhammed Mehdinin vekili olduğunu iddia etti. Daha sonra da Allah’ın resulu olduğunu, Ali en-Nakînin onu gönderdiğini ilan etti. Daha sonra da rablığını ilan edip haramların mubah olduğunu söyledi.⁵⁰

Önceleri Nusayrî iken Mûsevi sonra da Hristiyan olan Süleyman Efendi Kitâbu’l-Mecmu’a dayanarak İbn Nusayr’ın Hasan el-Askerinin bâbı olduğunu ileri sürmektedir.⁵¹ Galib et-Tavîl ise babların sonuncusu olarak aktarmaktadır.⁵²

Muhammed Kürd Aliye göre ise İbn Nusayr Hz. Alinin kölesiydi ve Hz. Alinin ilahlığını savunuyordu.⁵³ Aynı görüşü Bedevî’de kitabında nakletmektedir.⁵⁴ El-Fîl ise Kürd Ali’den naklettiği bu bilgi hakkında şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: “Şayet bu fırkanın kendisine nisbet edildiği kişi Hz. Ali’nin kölesi olan Nusayr ise, bu durumda şu ortaya çıkar ki, o, Hz. Ali’nin yanında böyle bir iddiada bulunmamıştır. Zira Hz. Ali’nin aşırılığa giden, munharif ve mütetarraf kişilere karşı savaştığını bilmekteyiz.”⁵⁵

Mustafa Galib, İbn Nusayr hakkında şunları söyler: “Tarih, Muhammed b. Nusayr en-Nemirî el-Basrî’nin Ali b. Ebî Talib’i şiddetli bir şekilde seven, Ehl-i Beyt’e son derece bağ-

⁴⁹ İbn Ebi’l-Hadîd, *Şerhu Nehci’l-Belağâ*, 2/309.

⁵⁰ Geniş bilgi için bkz. D.E.Ü. İlahiyat Fak. Der. Sayı 9, s. 349.

⁵¹ Süleyman el-Adenî, *el-Bâkûretü’s-Süleymâniyye fi keşfi esrâri’l-diyâneti’n-Nusayriyye*, s. 15.

⁵² Muhammed Emin Galib et-Tavîl, *Târîhu’l-Aleviyyun*, s. 153.

⁵³ Muammer Kürd Ali, *Hitatu’ş-Şam*, s. 260.

⁵⁴ Abdürrahman Bedevî, *Mezâhibu’l-İslamiyyîn*, s. 426.

⁵⁵ Fil, a.g.e., s. 22.

lı, aşırı taraftarlık yapan zahid, alim ve fakîh bir zât olduğunu zikreder.”⁵⁶ Mustafa Galib’in bu övgüsü, kendi mezhebi olan İsmaililik ile Nusayriliğin her ikisinin de birbirine yakın olan iki batınî mezhep olmasından kaynaklanmış olmalıdır. Zira konu ile ilgili diğer kaynaklarda böyle bir övgüye rastlanılmamıştır.⁵⁷

İbn Nusayr şiiilerin masum kabul ettikleri on iki imamdan üç tanesiyle çağdaştır. Bunlar da onuncu imam Ali el-Hadî (214-254 h.), on birinci imam Hasan el-Askerî (230-260 h.) ve on ikinci imam Muhammed Mehdî (255-....?)’dir. Fakat o, daha çok Hasan el-Askerî’ye “ansar” ve “ashab” olmuş, daha sonra onun öğretilerinden saparak aşırı fikirlere sahip bir cemaat kurmaya başlamıştır. Bunu yaparken de İmam el-Askerî’nin bâbı, kendisinden sonraki hücceti, onun ilminin varisi, Şianın el-Askerî’den sonraki mercii olduğunu ve M. Mehdî’den sonra bâblık makamının artık kendisinde kaldığını iddia etmiştir.⁵⁸

İbn Nusayr, aşırı fikirleri ileri sürmekle tanınan birisidir. İleri sürdüğü görüşlere bakıldığında, onun, Ehl-i Beyt büyüklüğünün müslümanlar arasındaki kadir ve kıymetinden faydalanmak istediği ve onların derin manevî nüfûzunu kullanmaya çalıştığı ortaya çıkmaktadır. Örneğin, İmam Hasan el-Askerî’nin bâbı olduğunu, İmam Muhammed el-Mehdî’nin gaybete ermesi ile bâblık ve merciiyyetin kendisine intikal ettiğini ileri sürmesi,⁵⁹ yani gaybe uğrayan ve inkar etme imkanı bulunmayan bir şahsa kendini nisbet etmesi, bu iddiayı desteklemektedir. Hz. Ali’ye ilahlık makamını nisbet eden bir şahsın direkt kendini de ilah olarak göstermesi, çok da zor bir iddia olmasa

⁵⁶ Galib, *Hareketu’n-Nusayriyye*, s. 272.

⁵⁷ Fil, a.g.e., s. 23.

⁵⁸ Fahreddin Râzî, *İ’tikadatu Firaki’l-Müslîmin ve’l-Müşrikîn*, Kahire, 1938, s. 91; Fil, a.g.e., s. 23.

⁵⁹ Öz, a.g.m., s. 182.

gerek. Ancak ilk etapta böyle bir iddiada bulunması ve direkt kendini ön plana çıkarması, halkın desteği açısından onu zor duruma düşürecekti. Bu nedenle önemli şahsiyetlerin arkasına sığınmalıydı ki, onların manevî nüfûzundan istifade imkanı bulabilirdi. Nitekim görüşlerini insanlara benimsetmek için bir yerlere dayanma ihtiyacı duyan bu şahıs, İbn Ebi'l-Hadîd'in rivayetine göre daha sonra Hasan el-Askerî'nin ve oğlunun imametini inkar etmiş, bundan sonra da rabblığını ilan edip haramların mubah olduğunu söylemiştir.⁶⁰

Bu iddiayı destekleyen bir nokta da şudur ki, İbn Nusayr, el-Askerî'nin hayatında onun yardımcılığını yapmış ve ashabından sayılmış iken, onun vefatından sonra sapık fikirlerini ileri sürmüş ve cemaatinin temeli olacak aşırı görüşleri öne sürmüştür.⁶¹ Askerî'nin hayatında aşırı görüşlerini ileri sürmemesi, onun karakteri ve kişiliği hakkında ipuçları vermektedir: yağçılık, menfaatçılık, istismar, fırsatçılık. Bu kişilik bozuklukları, onun livatayı tevazu alameti sayacak kadar ileri bir şahsiyet dümürüne uğramasına kadar gitmiştir dersek, fazla ileri gitmiş olmayız.

İbn Nusayr hakkında yapılabilecek diğer bir değerlendirme de şudur: Zamanın oluşumları göz önüne alındığında İbn Nusayr'ın aşırı görüşlerinin daha önce savunulan görüşlerin bir uzantısı olduğu görülmektedir. Batıniyye ve Galiyye'nin Tarihi incelendiğinde Abdullah b. Sebe'nin Tabiileri olan Sebeiyye'nin Hz. Ali'yi ilah kabul edenlerin ilki olduğu görülür.⁶² Daha sonra da ilahın bir cüz'ünün Ali'ye hulul ettiğini ve Hz. Ali'nin bununla gaybı bildiğini ileri süren Beyan b. Sem'an'ın⁶³ ve onun

⁶⁰ İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belağa*, 2/309-310; İ. Abdulhamîd, a.g.m., s. 349.

⁶¹ Fil, a.g.e., 23.

⁶² Abdulkahir el-Bağdadi, *Mezhepler arasındaki Farklar*, Çev. Ethem Ruhi Fiğlalı, TDV Yay. Ankara, 1991, s. 177.

⁶³ Bağdadi, a.g.e. s.180.

görüşlerini devam ettiren Ebu'l-Hattab'ın⁶⁴ tarih sahnesine çıktığını görmekteyiz.⁶⁵ Dolayısıyla o, kendisinden önceki tecrübelerden de faydalanmak isteyen bir şahıs olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Muhammed Ahmed el-Hatib de bu konuda şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "bütün bunlardan sonra şu sözü söyleyebiliriz: Muhammed b. Nusayr, kendisinden önceki öncülerinin fikrilerini devam ettiren ve Ganusîlik, Eflatunculuk, putperestlik ve Hıristiyanlık gibi değişik fikirleri alıp geliştiren ve garip bir takım iddialarda bulunan bir şahsiyyet olarak karşımıza çıkmaktadır."⁶⁶

Bütün bunlardan çıkan sonuç da şudur: Nusayriliğin aşırı fikirlere sapması ve hem Ehl-Sünnet, hem de mu'tedil Şia tarafından ağır tenkîdlere maruz kalmasına neden olacak görüşler etrafında oluşturulan bir fırka olması konusunda en büyük etkisi olan şahıs, İbn Nusayr'dır. Bu şahıs, kurduğu mezhebin temellerini, müslümanların sapıklık olarak niteledikleri görüşler ile atmış ve bu nedenle Nusayriliğin guluvva sapan bir grup olmasının bir numaralı sorumlusu olmuştur.

2. Muhammed b. Cündeb:

İbn Nusayr'dan sonra mezhebin başına Muhammed bin Cündeb geçer.⁶⁷ Kaynaklarda bu zatın Fars beldelerden birine mensup olduğundan başka bilgi yer almamaktadır.⁶⁸ Onun hakkında fazla bilgi olmamakla birlikte, onun da İbn Nusayr'ın görüşlerini savunduğunu tahmin etmek mümkündür. Zira İbn Nusayr'ın mezhebî temellerini attığı bu gruba, kendisinden sonra ancak kendi görüşlerini savunan birinin getirilmesi, her fır-

⁶⁴ Bağdadi, a.g.e. s. 191.

⁶⁵ Hatib, a.g.e. s. 324.

⁶⁶ Hatib, a.g.e., 325-326.

⁶⁷ Mustafa Şek'a ise İbn Nusayr'dan sonra fırkanın başına Abdullah b. Muhammed b. Cennan el-Cünbülânî'nin geçtiğini belirtir. Bkz. Şek'a, a.g.e., 281.

⁶⁸ Fil, a.g.e., 24.

kada olduğu gibi, burada da muhtemeldir. Demek ki, Nusayri-
liğin mezhepleşmesinde ve İbn Nusayr'ın aşırı fikirleri üzerin-
de teşekkülünde İbn Cündeb'in de katkıları olmuştur.

3. Abdullah bin Muhammed el-Cennan el-Cünbülânî:

Daha sonra da Abdullah bin Muhammed el-Cennan el-
Cünbülânî (ö.287/900) geçer. Nusayrîlere göre bu zat da imam-
ların bâblarından biridir.⁶⁹ Fâris beldesinde oturduğu için “el-
Fârisî” lakabıyla da anılır. Nusayrîlerin arasında “Cünbülânî
Tarikatı” adıyla bir tarikat kurar. Cünbülânî Mısıra gider ve Hü-
seyin bin Hamdan el-Hasîbîyi tarîkatına alır. Cünbülânî'den
sonra mezhebin başına el-Hasîbî geçer.⁷⁰ Cünbülânînin ölü-
münden sonra İsmâililerle Nusayrîlerin birleştirilmesi çalış-
maları olursa da başarılı olunmaz. Birleşmenin aksine ayrılık
daha da büyür.⁷¹

Mustafa eş-Şek'a, Cünbülânî için “ilim, felsefe, zühd ve ta-
savvuf sahibidir.” dedikten sonra şunları aktarmaktadır: “O,
Cünbülânî Tarikatı'nı kurdu ve insanların ona katılması için
çalıştı. Sonunda “Cünbülânî” ismi “alevî” ismiyle eşanlamlı
olarak kullanılır oldu.”⁷²

H. Halm Cünbülânî hakkında şu bilgileri vermektedir:
“Cünbülânî, Fars bölgesinden Cünbülâ (Kûfe ile Vasit arasın-
da yer alır) şehrinden göç etmiştir. Büyük bir ihtimalle nevrûz
ve mihrican gibi bir takım İran geleneklerinin Nusayrîliğe
geçişinde Cünbülânî'nin sebep olduğu kabul edilmektedir.⁷³
Cünbülânî'den önceki iki Nusayrî önderin de Farslı olması, bu
fırkanın Fars adetlerine açık bir yapıda olduğunu da göster-

⁶⁹ Mustafa Galib, *el-Hareketu'l-Batıniyye*, s. 272; el-Fîl, a.g.e, s. 25.

⁷⁰ Adenî,a.g.e. s. 16-17; Hatib, a.g.e., s. 326; Mustafa Galib, a.g.e., s. 272; Fîl, a.g.e,
s. 25.

⁷¹ Tavîl, a.g.e. s. 153.

⁷² Mustafa eş-Şek'a, *İslam bila Mezahip*, s.281.

⁷³ H.Halm, a.g.m. s. 146.

mektedir. Ayrıca mezhebin ilk kurucularının Farslılardan olması, akla değişik bir takım ihtimaller ve kuşkular da getirmiyor değil...

4. Hüseyin b. Hamdan el-Hasibî:

Cünbülânî'den sonra fırkanın liderliği Hasibî'ye geçmiştir. Adı, Zeynu'd-Dîn Ebu Abdillâh el-Hüseyin b. Alî b. el-Hüseyin b. Hamdan el-Hasibî'dir.⁷⁴ Mehmet Turan, onun aslen Hasibî, İranlı olduğunu ileri sürüyor.⁷⁵

Cünbülânî'nin Mısır seyahatinde onun tarikatına intisab etmiş, yanında birçok ilimlerde ders almış, fırkanın içinde önde gelen şahıslardan biri olmuştur. Daha sonra hocasının yerine geçmiştir. Cünbülânî'nin ölümünden sonra Hasibî, Nusayrî mezhebi içerisinde "el-Merciu'l-A'lâ" mertebesini almıştır.⁷⁶ Asıl merkezini ise Bağdat yapan Hasibî, tabileri arasında dolaşıyor, mezhebinin yayılması için faaliyet gösteriyordu. Daha sonra da vefat ettiği hicrî 346 veya 358 yılına kadar Suriye'nin Halep şehrine yerleşmiştir.⁷⁷

Hasibî, Abbasî veziri İbnü'l-Furat'tan geniş ölçüde yardım gördüğü için onun devrinde Nusayrîlik biraz daha yayılıp güçlenmiştir. Yine Irak'a gittiğinde Şîî bir sülale olan Büveyhilerin himayesine girdiği ve bu ailenin Nusayrîleri koruduğu bilinmektedir. Hatta Hasibî, Adûdu'd-Devle için farsça "Rast Baş (Doğru Ol)" isimli bir kitap yazmıştır. Bu nedenle Nusayrîler, Adudu'd-Devle'ye "Rast Baş" adını verirler⁷⁸ ve özellikle Adudu'd-Devle ve Muizu'd-Devle gibi Büveyhî hükümdarları, Nusayrîlerce kut-

⁷⁴ Fil, a.g.e., s. 25.

⁷⁵ Mehmet Turan, "Kitabu'l-Mecmu'nun Türkçesi", *On. Mayıs Ü. İ.Fak. Der.* VIII. Samsun, 1996, s. 6.

⁷⁶ Mustafa Galib, a.g.e., 272; El-Fil, a.g.e., 26; Şek'a, a.g.e., 282.

⁷⁷ Mustafa Galib, *el-Hareketu'n-Nusayriyye*, s. 272; Fil, a.g.e., s. 25; Şek'a, a.g.e., s. 282; Massignon, "Nusayrîlik", IX, s. 368.

⁷⁸ Tavil, a.g.e.s. s. 155; Şek'a, a.g.e., s. 283; Hatib, a.g.e., s. 326.

sal kişiler olarak kabul edilmektedir.⁷⁹ Bu da Hasibî'nin devlet desteğini alabilecek kadar mezhebi güçlendirdiğini göstermektedir.

Yaptığı faaliyetler sonucu Bağdat'a hapse atılan Hasibî, beraberindeki bazı kimselerle Haleb'i ele geçiren akrabası Seyfu'd-Devle'ye iltica etmiş, ona karşı olan minnet hislerini ifade etmek için "el-Hidâyetu'l-Kubrâ" ve "el-Mâide" isimli eserlerini Seyfu'd-Devle'ye ithaf etmiştir. Bu eserlerinde tenasüh gibi bazı batıl inançları savunan Hasibî, uzun süren hayatı, zekâsı ve mezhebi geliştirme çabalarıyla Nusayriliğe damgasını vuran en önemli kişidir. Bu sebeple mezhep mensupları onu, "Şeyhu'd-Dîn (Dinin Şeyhi)" lakabıyla tanımaktadırlar. Halep'te 354 veya 358 Rabiulevvelinde ölen Hasibî'nin kabri halen "Şeyh Yabrâk Türbesi" olarak bilinmektedir.⁸⁰

En-Necaşî isimli alim, Hasibî'nin "fasidu'l-mezhep" olduğunu belirtmiştir. Ona göre Hasibî, mezhebin yoldan çıkmasına neden olmuş, bir takım tahrifatta bulunmuştur. Lehinde ve aleyhinde çok laf edilen Hasibî, mezhebin oluşumunda büyük katkıları olan birçok kitap da yazmıştır. Nusayrî literatürüne kazandırdığı eserler şunlardır: el-Hidayetu'l-Kübra, Kitabu'l-Maide, Divan, el-Mecmu, el-Ad'iye, Akidetu'l-Diyane, Risale-tu Rasybaş, el-Fark beyne'r-Resul ve'l-Mürsel, Mesail.⁸¹ isimli eserlerdir.⁸²

Hasibî'nin Nusayrî mezhebi içindeki konumu şudur: O, mezhebin esaslarını açıklayan (şârih), mezhebin temelini otur-

⁷⁹ Hatib, a.g.e., s. 326.

⁸⁰ Fil, a.g.e, s. 26; Şek'a, a.g.e., s. 282; Hatib, a.g.e., s. 327-328; Öz, a.g.m., s. 182-183.

⁸¹ Bedevi, *Mezahibu'l-İslam*, s. 329-330.

⁸² Muhammed Emîn, şu eserleri nakletmektedir: "el-İhvân, el-Mesâil, Târîhu'l-Eimme, er-Risâle, Esmâu'n-Nebî (s.a.s.), Esmâu'l-Eimme, el-Mâide, Kitabu'l-Hidâye, Kitâbun Fî Ahvâli Ashâbi'l-Eimme" Muhammed Emin Galip et-Tavil, *Aynu's-Şî'a*, Beyrut, 1973, 5/490-491; Şek'a, a.g.e., s. 282.

tan (mürsîh), Nusayrî akidesine son şeklini veren, Nusayrilerin namaz, dua gibi ibadetlerini ve dinî törenlerini nihâî şekle kavuşturan zattır.⁸³ Mezhebi bilgi sırlara vakıfolma derecesine göre hiyerarşik bir yapıya sokmuş ve baskılardan dolayı mezhep üyelerinin birbirlerini tanması için A.M.S. sembolünü geliştirdi.⁸⁴

Mezhebinin teşekkülünde bu derece önemli rol oynayan Hasibî, Nusayrilik için iki merkez inşa etti. Bunlardan biri Halep'te olup, bu merkezin önderi Muhammed b. Alî el-Cillî idi. Diğer merkez ise Bağdat'ta olup, onun da liderliğini Ali el-Cisrî yürütmekteydi.

5. Muhammed Bin Ali El-Cillî

Hasibî'den sonra mezhebin başına Cillî geçer. Cillî, Antakya yakınındaki Cilliya'dandır.⁸⁵ Hulagu'nun Bağdat merkezini ortadan kaldırması üzerine hayatta kalan merkez, Nusayrilik için Halep temsilciliği olduğu için, mezhebin Hasibî'den sonraki liderliği de el-Cillî'ye geçmiştir. Zira Hasibî'nin en malum talebesi Cillî'dir.⁸⁶

Bizanslıların Kilikya'yı ele geçirmeleri esnasında hayatını devam ettirebilmiş hatta bir müddet Bizans hapishanelerinde mahkum olarak kalmıştır. Daha sonra da bir esir olarak satılmıştır. Halep'te 384/994 yılında ölmüştür.⁸⁷

6. Sürur Bin Kasım Et-Taberânî

el-Cillî'den sonra mezhebin başına talebesi olan Ebû Said el-

⁸³ Fil, a.g.e., s. 26-27.

⁸⁴ Sinanoğlu, a.g.e. s. 37.

⁸⁵ Massignon, "Nusayrilik", IX, s. 368.

⁸⁶ Massignon, "Nusayrilik", IX s. 368; el-Fil, a.g.e., s. 27; Hatib, a.g.e., s. 328; Şek'a, a.g.e., s. 283.

⁸⁷ H. Halm, a.g.e., s. 146; Tavi, a.g.e. s. 155.

Meymûn Sürûr b. Kasım et-Taberânî geçmiştir.⁸⁸ Halep'e üstadı Cilli'nin yanına gitmiş orada pek çok kitap yazmıştır. Bölgede sık sık vuku bulan savaşlardan dolayı Haleb'i 423/1032 yılında terk ederek Lazikiye'ye yerleşir. Şehir o zaman Bizans'ın kontrolündedir.

Lazikiye'de bulunan Tanuhiler bu dönemde Nusayriliği kabul etmişlerdir. Taberânî, şehrin gerisindeki dağlık bölgelerinde yaşayan putperest köylüleri Nusayrî yapmıştır. O'nun çalışmaları yazılı Nusayrî geleneğinin önemli bir kısmını oluşturur.⁸⁹

Taberânî, velûd bir münazaracı idi. Yaşadığı dönemde Lazikiyya'da bulunan İshakiye fırkasının lideri Ebu Dahibâ (züheybe) İsmâil b. Hallad'a karşı mücadele etmiştir.⁹⁰ İsmail b. Hallad Lazikiyey'i ele geçirip Nusayrîlere baskı kurar. Hilaloğullarının yardımı gelmesiyle yok olma derecesindeki Nusayrîler tekrar üstünlüğü ele geçirir.

Taberânî, mezhebin en velud yazarlarından olmasının yanısıra bu fırkanın son genel şeyhiydi. Ondandan sonra bir bütün olarak fırkanın önderliğine kimse geçmedi. Her şeyh kendi yöresinde bağımsız olarak şeyhliğini sürdürdü.⁹¹ Lazikiye'de 426/1034-5 yılında ölmüştür. Mezarı sınırdan uzak olmayan eş-Şa'rânî mescidinin içindedir.⁹²

Zamanındaki gelişen olaylara bakılırsa Taberânî hakkında şu değerlendirmeyi yapmak mümkündür: Bir taraftan yazdığı eserlerle öte taraftan hasımlarıyla sürekli münazaralarda bulunması, Nusayrî inanç sisteminin gelişmesi ve daha da sistemleşmesine katkı sağladığı söylenebilir. Ayrıca fikhî birta-

⁸⁸ Tavi, *Tarihu'l-Aleviyyun*, s. 156; Fil, a.g.e., s. 27.

⁸⁹ Bedevi, Taberânîye ait 17 tane kitap ismi saymaktadır. s.431-432. daha sonraki bir bölümde ona ait olan Mecmu'u-l-A'yad eserinden alıntılar yaparak bahsetmektedir.

⁹⁰ Massignon, "Nusayrilik", IX, s. 368; Tavi, a.g.e. s. 157.

⁹¹ Tavi, a.g.e. s. 158.

⁹² H.Halm, a.g.e., s. 146; Hatib, a.g.e., s. 328; Fil, a.g.e., s. 27-28.

kım eserler kaleme alması ve şehadet kelimelerinde “Meymunî fikhındanım”⁹³ şeklinde geçmesi onun fırkanın fakihî olarak kabul edildiğini göstermektedir.

7. El-Emîr Hasan El-Mekzûn Es-Sincârî:

Nusayrîler, Lazkiye’ye yerleştikten sonra müslüman Kürtler ile Türklerin saldırılarına uğramışlardır.⁹⁴ Ayrıca bu dönemde Haçlılarla da karşılaşmış, onlarla bir takım ilişkiler içerisinde girmiş ve onların bazı inançlarını kendi mezheplerine geçirmişlerdir. Hicrî altıncı asrın sonu ve yedinci asrın başında Nusayrîler, Emîr Hasan el-Mekzûn’un yardımlarını görüp onun önderliğinde hicrî 620 senesinde müslüman Kürtlere karşı muzaffer olup Kürtlerin kendi mezheplerini ortadan kaldırmasına engel olmuşlardır. İşte bu zaferden sonra Emîr Hasan, Lazikiyye dağlarına yerleşip orada otoritesini kurdu ve çeşitli savaşlar sonucu yok olma sınırına gelen Nusayrî inançlarını yeniden şekillendirdi. Bu bağlamda Nusayrî inancı ile ilgili bin şiiri kapsayan bir kitap te’lif etti. Bu nedenle Nusayrîler onu, Nusayrî Mezhebî’nin Tarihi içerisinde en önemli konuma sahip kişilerden sayarlar.⁹⁵

Hasan el-Mekzun İsmaililerden, Kürtlerden, Türklerden ve İshakiyyeden olan hasımlarının gücünü kırdıktan sonra İshakiyyeye ait bütün kitapları toplatıp imha etti. Nusayrîleri kurtardıktan ve onlar arasında refah koşullarını sağladıktan sonra bir kenara çekildi ve kendisini tasavvufa verdi.

El-Mekzun, Nusayrîlerde değişime yol açan bir kapı açtı. Kendisinden önce dinin inceliklerine yalnızca havass vâkıftı. Ehli Beytin hak ve yetkilerinin bilgisi yalnız bu seçkinlerle sı-

⁹³ el-Mecmu, en-Nisbe(Bakura)

⁹⁴ Şek’a, a.g.e., s. 283.

⁹⁵ Tavîl, *Tarihu’l-Aleviyyîn*, s. 228; Hatib, a.g.e., s. 329; 28-29; Şek’a, a.g.e., s. 283-284.

nırlıydı ve bütünüyle gizliydi. Oysa Emir, bu bilgilerin inceliklerini Nusayrîlerin anlayacağı şekilde birtakım semboller, anlamı gizli incelikler ve şifrelerle yüklü çeşitli divanlar, şiirler yazdı. Ondan sonra gelen kimi şeyhler de izinden giderek semboller ve garip şifrelerle dolu şiirler dizdiler. Bu şiirler büyük bir yekuna ulaştı.⁹⁶

8. Müntecebu'l-Ânî

Hasan el-Mekzun'un çağdaşı olan bu zatın adı, Ebu'l-Halef Fadl Muhammed b. Hasan Müntecebüddin el-Ânî'dir. Bu zat her ne kadar Nusayrîlere siyasi bir önderlik yapmamışsa da fırkanın tasavvufi gelişimi açısından önemli bir şahsiyet olduğundan değinmekte yarar görmekteyiz.

Hasan el-Mekzunla başlayan havassa ait gizli bilgilerin şiirsel sembol ve şifrelerle dile getirilmesi hareketi çağdaşı olan Müntecebu'l-Ânî'de degörmek mümkün. Sonunda gerçek anlamdan bir şey taşımayan, tamamen hayal mahsulü olan mecaz, simge, sembol içeren dinsel şiirler çoğaldı. Daha sonrakiler bu tür nazmı çok ileri boyutlara vardurdılar. Nusayri tarihindeki bu dönemi "hayal çağı" olarak nitelerler.⁹⁷

Mustafa eş-Şek'a, Müntecebu'l-Ânî ile Adanalı Süleyman Efendinin görüşlerini karşılaştırmış "Selmanın beş yetimi, Allahın seçtikleri üzerinde zuhuru, Alinin ilah oluşu, A.M.S. sembolünün açıklanması, sahabeye küfretmek ve daha birçok konuda benzerlikleri ortaya koymuştur.⁹⁸

Sonuç olarak Hasan el-Mekzun ve Müntecebu'l-Ânî'nin mezhabin daha da tasavvufi bir yapıya bürünmesine, sembolik ifadelerin ve şifreli bilgi kullanımının fırka literatürüne girmesine büyük etkilerinin olduğu söylenebilir.

⁹⁶ Tavail, a.g.e. s. 228-229

⁹⁷ Tavail, a.g.e. s. 229.

⁹⁸ Daha geniş bilgi için bkz. Şek'a, *İslam bila Mezahib*, s. 297-299

Emir Hasan es-Sincârî'den sonra Nusayriler, tek bir otorite altında yaşamayıp ayrı ayrı aşiretler halinde varlıklarını sürdürdüler. Her bir aşiret liderliğini de değişik şahıslar yürüttü. İşte bu şekildeki gruplaşma ve parçalanma süreci, Fransızların 1920'de Suriye'ye işgal etmesine kadar sürdü. Bundan sonra Nusayrî tarihinde yeni bir süreç başladı. Zira bu dönemde Fransızların da katkısıyla Nusayriler, daha rahat ve daha özgür bir ortam bulup, Fransız himayesinde görüş ve inançlarını daha açık bir şekilde oluşturup geliştirme imkanı buldular.⁹⁹ Öyle ki, bir ihtilal ile halkın büyük çoğunluğu Sünnî olan Suriye'de iktidarı ellerine geçirdiler.

Yukarıdaki şahsiyetlerden başka hakkında fazla malumat olmayan şu şahısların da mezhebin oluşumunda büyük rolü olmuştur: "Risaletu Kıbrisiyya" müellifi Hâtim Tavbanî (ö. 700/1300), Hasan Acrûd (836/1432 yılında Lazikiye'de ölmüştür.), fırka reislerinden olan Antakya civarında Kameriyye şairi Muhammed b. Yunus Kilâzî (1011/1602), Ali Mahusî, Nâsır Nayşafî ve Yûsuf Ubaydî.¹⁰⁰

Hatim et-Tevbani, Hama Eyyubileri zamanında yaşamış Ebu'l-Fida'yı ikna ederek Nusayriliğe bağlar. Bir anlaşmazlıktan dolayı oradan kaçır. Korsanların eline düşer ve Kıbrıs adasına götürülür. Oradaki durumunu anlatan "Kıbrisiyye risalesi" vardır. Uzun bir esaretten sonra kurtulur. Ve eski nüfuzuna tekrar kavuşur. Onun döneminde İsmaililerin fırkaları birleştirme teklifleri olur. Fakat müzakereler sonuçsuz kalır.

Hasan Acrud ise parçalanmış olan Nusayrileri birleştirme çabasıyla bilinmektedir. Bu çabasından dolayı ona "emiru'l-cemea" adı verilmiştir. Nusayriler arasında dolaşarak büyük bir nüfuza ulaştı. Hatta Mısır Belkını emirinden Lazikiyye'de

⁹⁹ Fil, a.g.e., s. 29; eş-Şek'a, s. 283-284; Hatib, a.g.e., s. 334.

¹⁰⁰ Massignon, "Nusayrilik", IX, 368. Nusayriliğin oluşumunda rol oynayan bu ve diğer bazı şahıslar hakkında bkz. Osman, Haşim, a.g.e., s. 147-149, 154-155.

bir idari yönetim kurma izni de almasına rağmen çabası fırka-yı birleştirmeye yetmedi.¹⁰¹

C. NUSAYRİLİĞİN OLUŞUMU KONUSUNDA GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Buraya kadar üç başlık altında ele aldığımız Nusayrîliğin teşekkülü hakkındaki bilgilerden anlaşılıyor ki, Nusayrîlik şu çerçevede oluşup mezhep haline gelmiştir:

1-Mezhep kurucusu İbn Nusayr, Ehl-i Beyt imamlarına yaklaşan ve bu nedenle “ashab” ve “ensar” olarak onlara yardım ettiği rivayet edilen bir şahıstır.¹⁰² Ancak daha sonra bu imamların hiçbir şekilde kabul etmeyeceği iddialarda bulunmuştur. Hasan el-Askerî ve diğer salih, sıddık imamların ilahlığı, hululü, ibahayı savunmaları mümkün değildir. Öyleyse şu sonuca varıyoruz: İbn Nusayr, belli bir paye elde etmek için imamlara yaklaşmış ve onların ölümünden sonra onların manevî nüfûzunu kullanmış, bu metotla hareket ederek aşırı fikirleri ileri sürmüş birisidir.

Nusayrîliğin guluvva sapmasının ve aşırı fikirleri inanç esasları haline getirmesinin birinci sorumlusu İbn Nusayr olduğu gibi, bu mezhebin aşırılığa meyilli bir yapı üzerinde teşekkül etmesinin temellerini atan da bu şahıstır.

Ehl-i Beytin nüfûzundan yararlanıp sapık fikirleri ileri sürme adeti, Hz. Ali'den itibaren görülen bir şeydir. Örneğin, Hz. Ali, ilah olduğunu iddia eden bir grupta karşılaşmış, onların bu iddiaları karşısında son derce kızmış ve onların yakılmasını emretmiştir.¹⁰³ Yine İmam Ca'fer b. Muhammed'in ilah olup kendisinin de onun nebisi olduğunu ve birçok dinî yükümlülükleri kaldırdığını, bazı farzları sakıt ettiğini, bazı haramları

¹⁰¹ Tavi, a.g.e. s. 237-239.

¹⁰² İrfan Abdulhamit, a.g.m., s. 349.

¹⁰³ Mustafa Galib, *Mukaddimetu Hefti's-Şerif*, s. 12.

meşru kıldığını ve imamı tanıyan kişiye artık her şeyin helal olduğunu iddia eden Ebu'l-Hattab'ın bu iddiaları İmam Ca'fer'e ulaştığında ona lanet etti, ondan beri olduğunu belirtti, ashabını toplayıp bu durumu onlara anlattı ve birçok beldeye bu sapık kişiden uzak olduğuna ve lanet getirdiğine dair mektuplar gönderdi.¹⁰⁴ Bu iki örnek, İbn Nusayr'ın da aslında İmamların nüfûzunu kullanıp sapık fikirler ileri süren bir şahıs olduğunu göstermektedir. Zira oniki imamdanda hiçbirisi bu tür iddiaları kabullenecek yapıda değildir. Aksine ümmet, asırlar boyu hepsine saygı ve değer verme konusunda icma etmiştir.

2. Nusayri mezhebinin imam ve mensupları, tarih boyunca müslümanlara ve özellikle de sünnilere karşı gayr-ı müslim unsurlara yardım etmiş, onların desteğiyle müslümanlara karşı gizli ve açık faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bundan dolayı da bu topluluk, kendisini ümmetin düşünce ve siyasî yapısının dışında ve uzlette buldu. İçine kapanık bir azınlığın, zulm veya haksızlığa uğramış olsun veya kendileri zülmetmiş olsun, aşağılık duygusunun acısını hisseden, kendini garip kalmış sayan bir topluluğun hareketi idi onların bu davranışları.

Tarih boyunca İslâm'ın ve müslümanların varlığına düşman olan yabancılara ve onların saldırılarına daima yardım etmişlerdir. Bunun gerekçesini Taviil yapılan baskılara bağlamaktadır: İnsanın doğasında vardır. Yenilenler yenelerden kurtulmak için en güçlüye sığınır. Nasıl ki Abbasiler şiilerin baskılarından dolayı Selçuklulara sığındılar. Öyle de Nusayrîler, kendilerine olan aşırı sünni baskısından kurtulmak amacıyla daha güçlüye sığınmışlardır.

Bazen Moğollara, Haçlı sürülerine ve Fransız mandasına,

¹⁰⁴ Galib, *Mukaddime*, s. 13. Sehir el-Fil, Şiilerden birçok grubun genel olarak ehl-i beytin arkasına saklanarak kendi ard niyetli görüşlerini yayma ve islâm toplumu içerisinde karışıklıklar çıkarma eğiliminde bulduklarına dikkat çekmektedir. Fil, a.g.e., s. 9.

bazen de Karmatiler ve Babekiler gibi İslâm toplumundan çıkan aşırı fikirli fırkalarla yakınlaşmış, onlarla fikir alış verişi yapmışlardır.¹⁰⁵ Diğer din ve sapık mezheplerle yakın ilişki içerisinde buldukları için de onlarla haşır neşir olmuş ve onların birçok düşünce, inanç ve itikat esaslarını almış, mezheplerinin esaslarıyla uzlaştırıp birleştirmişlerdir. Bu nedenle Nusayriliğin teşekkülünde birçok din ve mezhebin inanç esaslarının rolü vardır.

Baskılar sonucu gelen uzlet onlar arasında cehaletin yayılmasına sebep oldu. Böyle bir durumda iken Hıristiyanların hakimiyetleri altına girmeleri, onlardan kolayca etkilenmeye ve birçok dini unsuru almaya sebep olmuştur.

3. Mezhebin ilk dört kurucusu ile mensuplarının bir çoğunun Fars olması, Nusayriliğin ilk kurucuları hakkında Arapların Fars ülkesini fethetmesini hazmetmedikleri için Hz. Ömer'e olan kinlerini Hz. Ali'nin sevgisi perdesiyle harekete geçirip dini tahrif ederek intikam alma duyguları içerisinde oldukları kuşkusuna da neden olmaktadır.

“Ali'nin sevgisi için değil, Ömer'in buğzu için” hareket eden diğer aşırı Şii gruplar gibi, onların da eski Zerdüşti, Mecusî vb. inançları İslâm kılıfı altında halka benimsetme çabasında oldukları bir gerçek olarak kabul edilebilir. Nitekim Nevruz, Mihri-can gibi Fars adetlerini dinî bayram ve tören haline getirmişlerdir. Bu nedenle Nusayriliğin teşekkülünde eski İran din ve inançları ile İran'ın fethi karşısındaki Fars kininin ve intikam duygusunun da etkili olduğunu belirtmek gerekir. Nitekim Nusayrilikte Hz. Ömer iblislerin İblisidir. Ebu Bekir ve Osman da ondan biraz aşağı derecede iblistirler.¹⁰⁶

Onların, Hz. Ömer'i en büyük İblis diye nitelendirmeleri, bu

¹⁰⁵ Hatib, a.g.e., s. 331-332; İrfan Abdulhamit, a.g.m., s. 331.

¹⁰⁶ Haşim Osman, a.g.e., 49; Fil, a.g.e., s. 8.

kinin apaçık göstergesidir. Bu nedenle Hz. Ömer'i öldüren Ebu Lu'lu' ile Hz. Ali'yi öldüren İbn Mülcem'in farisîlerden olması,¹⁰⁷ Hz. Hüseyin'i öldüren Yezid'e lanet okudukları halde, Farisî olan İbn Mülcem'i sevmeleri ve ona lanet okuyanların hataya düştüklerini belirtmeleri garip karşılanmamalıdır.

¹⁰⁷ Fil, a.g.e., s. 8.

İKİNCİ BÖLÜM

NUSAYRİLİĞİN İNANÇ ESASLARI

Nusayrîlik, İslâm Dininin ana prensipleri çerçevesinde geliştirilen bir mezhep olduğu için temel inançlarında en büyük etki İslâm'a aittir. Bununla beraber, tarihî süreç içerisinde değişik din ve inanç yapılarıyla ilişkisi bulunduğundan dolayı, onların inançlarından da birçoğunu almış ve kendi yapısı çerçevesinde harmanlamıştır. Ayrıca bu fırkanın inanç esasları üzerinde, Nusayriliği kabul eden kavim ve aşiretlerin İslâm'dan önceki dinî ve kültürel mirasının da büyük bir tesiri vardır.

H. Lammens Nusayrî inançları konusunda şunları belirtmektedir: "Nusayrî inanç sistemi, Hıristiyanlığın, putperestliğin ve müslümanlığın bazı unsurlarından oluşan senkretik bir yapıya sahiptir. Ayrıca en fanatik Şia düşüncelerinden de unsurlar almıştır. Bu yüzden nerdeyse İsmailizm'i andırır." Genel olarak guluvva kaçan Şîî bir fırka olarak nitelenen Nusayrî inançları, Hz. Ali, Ehl-i Beyt, imamlar, Nusayrî büyükleri ve batınî konular çerçevesinde oluşturulmuştur.

Bunlardan başka Mustafa Galib'in de dediği gibi, Nusayrî inançları, aklın ve mantığın kabul etmeyeceği karışık ve karmaşık birçok efsane, hurafe ve kıssalar üzerinde oluşturulmuştur.¹⁰⁸

¹⁰⁸ Galib, *Mukaddime*, s. 27-28.

Mustafa eş-Şek'a ise, Nusayriliğin asıl itibarıyla sahih İslâm düşüncesine bağlı olan İmamiyye Şiası'na dayandırmakta ve bunların daha sonraki dönemlerde bazı tarihî şartlardan dolayı aşırı fikirlere kaçtığını, hatta birçok konuda İslâm'dan uzaklaştığını, bununla birlikte bu tür aşırılıkları benimsemeyen Nusayrîlerin de var olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁹

Diğer aşırı Şîî gruplarda olduğu gibi, Nusayrilikte de "batnîlik" eğilimi önemli yer kapladığından, Nusayrî inançlarının ifade edilmesinde sembolizme büyük değer verilmektedir. Nusayrilikte kullanılan bu sembolik dil, sembollerin açıklanış ve tevili konusunda ittifak edilecek anlamları tesbit etmeyi güçleştirmektedir. Nitekim İsmailî olan Mustafa Galib de Nusayriliğin her bir ıstılahının ve remzinin Nusayrî akaidini sembolleyen bir kavram olduğunu, her birinin kendine has bir te'vilinin bulunduğunu ve asıl manasının da ancak onları imamlardan öğrenen din önderleri tarafından bilinebileceğini belirtmektedir.¹¹⁰ Yine şöyle demektedir: "bu fırkanın mensupları, dinî ve mezhebî görüşleri ile sırlarını saklama konusunda son derece hassastırlar. Zira onlara göre hiçbir mezhep mensubuna kim olursa olsun başka birini fırkanın sırları ve gizliliklerini haberdâr etmesi mutlak olarak caiz değildir."¹¹¹

Durum böyle olunca, Nusayriliğin inançlarını açıklamaya çalışırken yeterli düzeyde objektiflik mümkün olmamaktadır. Zira her bir şeyhin yorumu, açıklaması ve sembolü anlama şekli değişebilmektedir.

Nusayrilikte gizlilik esas alındığından dolayı, Nusayrî inançları tesbit etme konusunda bir takım güçlüklerle karşılaşılacaktır. Örneğin şeyhlerinin eserlerinde Nusayriliği somut bir şekilde sunacak net bilgi verilmemektedir. Yine onlar, kendile-

¹⁰⁹ Şek'a, a.g.e., s. 289-291.

¹¹⁰ Galib, *el-Hareketu'l-Batniyye*, s. 273.

¹¹¹ Galib, *Mukaddime*, s. 14.

rinden olmayanlara kendi mezhepleri ile ilgili yeterli açıklamalar yapmamaktadırlar.

Alevilikte görülen dernekleşme ve örgütleşme faaliyetlerinin Nusayrilikte olmaması ve onların bu tür vasıtalarla kendi düşüncelerini anlatma faaliyetine girişmemeleri de temel inançlarının birinci el kaynaklarından tesbitini güç bir hale getirmektedir. Bu nedenle Nusayrilik hakkında yazılan ve çizilen şeyleri, onların Kur'an'a ve kutsal niteledikleri kitaplara yükledikleri batınî anlamları ikinci, üçüncü el kaynaklardan ve genellikle de Nusayrî olmayan müelliflerden almak zorunda kalmaktayız.

Nusayrî inançları hakkındaki bu genel çerçeveden sonra onların inanç sistemini ele alacağız.

A. NUSAYRİLİĞİN TEMEL İNANÇ ESASLARI

Bu başlık altında İmanın altı esası konusundaki Nusayrî İnanç Sistemini ele alacağız. Nusayriler başta Şia olmak üzere değişik din ve kültürlerden esaslar alarak senkretik bir inanç sistemi oluşturmuşlardır.¹¹²

1. Nusayrilikte Ulûhiyyet Telakkisi:

Nusayrilik, Allah inancını İslâm'dan almakla beraber, İslâm'ın net ve açık olan tevhit inancını hulul ve Ali'nin ulûhiyyeti bağlamında yorumlayarak değiştirmiştir. Bu nedenle Nusayrilikteki Allah inancı, Ali'nin tanrı oluşu akidesine ve AMS formülüne dayanmaktadır.¹¹³ Hatta Sehîr Muhammed Ali el-Fîl ve Haşim Osman, Nusayrî inancının ayırıcı alametinin Ali'nin ulûhiyyeti düşüncesi olduğunu belirtmişlerdir.¹¹⁴

Nusayriler, Ali'nin tanrılığını aklî bir formda sunabilmek için

¹¹² Maksut Çetin, *İslam Mezhepleri Tarihi*, İlahiyat Yayın., Ankara, 2020.

¹¹³ Bedevî, a.g.e., 2/488; Haşim Osman, a.g.e. s. 44; el-Hatib, a.g.e., s. 341; Öz, a.g.m., s. 187.

¹¹⁴ Fîl, a.g.e., s. 46; Haşim Osman, a.g.e., s. 44.

şöyle bir açıklama yapma ihtiyacını hissetmişlerdir: Allah, sadece somut bir varlık olmayıp, onun hem görünen (zahirî), hem de görünmeyen (batınî) iki yönü vardır. Allah, batınî yönden kullar tarafından bilinmez. Kulların kendisini bilip tanıyabilmesi için, kendisini zahiri yönüyle göstermesi gerekir. Bu nedenle kendisini tanıtmak ve insanlara yardımcı olmak için Hz. Ali'nin şahsında zühur edip Ali şeklinde varlığını ortaya koymuştur.¹¹⁵

Nusayrîlere göre Allah'ın bu şekilde kendisini insan suretinde göstermesinde akla aykırı olacak bir durum yoktur. Aksine bu, aklın gerektirdiği bir şeydir. Zira onlara göre ruhânî bir varlığın cismânî bir ceset şeklinde zuhûru aklın inkâr etmeyeceği bir iştir. Ruhânî bir varlık, hayr sûretinde görünebildiği gibi, şerr sûretinde de görülebilir. Nitekim hayr yönünden Cebrail, bazı insanlar suretinde görünerek ilahî vahyi beşere bildirdiği gibi şerr yönünde de Şeytan ve cinler de insan sûretinde görünmüşlerdir. Bu durum Allah hakkında da geçerlidir. Allahu Teâlâ da Ali ve evlatları sûretinde zuhûr etmiş, onların diliyle konuşmuş, onların eliyle almıştır. İşte Allah'ın bu imamlar sûretinde zuhûr etmesinden dolayı, onlara da ilah ismini vermişlerdir.¹¹⁶ Ancak burada şu tenbihi de yapmaktadırlar: Allah'ın, insan sûretine girmesi, onun insan olduğunu veya insanlaştığını ifade etmez. İnsan sûretinde tezahür etmesine rağmen, O, gerçekte ilahtır.

Öte yandan Allahın zuhur ettiği cesedlerin bir gerçekliğinin olmadığına inanmaktadırlar. Allah, 'mukallibe'l-kulub ve'l-ebsar' olduğu için insanlar O'nu beşer suretinde görmüştür.¹¹⁷ Allah'ın ille de insan sûretinde tezahür etmesini gerektirecek akli bir gerekçe yoktur. Çünkü Allah, hiçbir varlığın şahsında

¹¹⁵ Bedevî, a.g.e., 2/445; Fîl, a.g.e., s. 46-47; Hatib, a.g.e., s. 342-343; Haşim Osman, a.g.e., s. 44-45.

¹¹⁶ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, nşr. Ahmed Fehmi Muhammed, Beyrut, tsz., 1/192; Meşkûr, Muhammed Cevâd, *Mevsuatu'l-Firaki'l-İslâmiyye*, s.503; Haşim Osman, a.g.e., s. 44; Fîl, a.g.e, s. 46-47; Bedevî, *Mezâhibu'l-İslâmiyyîn*, s. 425.

¹¹⁷ Hatib, a.g.e. s. 343.

tezahür etmeden de kendisini insanlara tanıtmaya kadirdir. Tam tersine Allah'ın böyle bir yola başvurması, akla ve mantığa muhaliftir ve büyük problemler doğurmaktadır.

Nusayrîlerin kutsal kitaplarında bu inanç şöyle açıklanmaktadır: "Ey Arılar Emiri, sen, acizlikten yücesin. Senin zahir ve batın olduğuna iman getirdim. Senin zahirin benim imamım ve vasiyetim, batının ise manevî ilahımdır."¹¹⁸ "Ey parlayan, aydınlatan ve dönen yıldızlar, bana şahit olun ki apaçık bir şekilde bilinen ve görünen sûret, kadim, ferd, samed olan, parçalanmayan, kısımlara ayrılmayan, sayılara bölünmeyen Ali b. Ebî Talib'dir. O, benim ve sizin ilahınızdır."¹¹⁹

Nusayrîlerin kutsallık atfettikleri kitaplarından birinde Ali'nin ilah oluşu veya Allah'ın, Ali şeklinde tezahürü şöyle anlatılmaktadır:

"-Bizi yaratan kimdir?

-Ali b. Ebi Talib.

-Ali'nin ilah olduğunu nerden biliriz?

-O, beyan hutbesinde şöyle hitap etmiştir: Ben sırların sırrıyım,...ben rüzgarları harete geçirenim, taşları yaranım...ben sebeplerin sebebiyim, evvel, ahir, zahir, ve batınım.....

-Rabbimizin ma'rifetine kim çağırıyor?

-Bir hutbesinin sonunda Muhammed şu sözlerle çağırıyor: O(Ali), benim ve sizin rabbinizdir.

-Rab (Ali), nasıl insan şekline girer?

-O, birbirine benzeyenlere benzemez, O, Muhammed'de gizlenir."¹²⁰

Nusayrîler, Ali'nin uluhiyyeti hakkında Kur'an'dan birçok delil getirmektedirler. "Gökleri ve yeri yaratan kendilerinin ben-

¹¹⁸ el-Mecmu', es-Sucûd (Bâkûre).

¹¹⁹ e-Mecmu', el-İmamiyye (Bâkûre).

¹²⁰ Bedevî, Kitabu Ta'limi Diyâneti'n-Nusayriyye, 2/475; Meşkûr, Muhammed Cevâd, a.g.e, s. 504-505. Ayrıca bkz. el-Hatib, a.g.e., s. 344-345.

zerini yaratmaya kadir olmaz mı? Elbette olur. Çünkü O, yaratan ve bilendir.”¹²¹ Ayetindeki ‘ala’ harfi cerrini ‘Ali’ şeklinde okurlar. Ayetin manasını şu şekilde almaktadırlar: “Şüphesiz ki Ali, gökleri ve yeri yarattığı gibi sizi de yaratmaya gücü yetendir.” Nusayrîler, Hz. Osman’ın Kur’an’ın toplanması esnasında tahrife gittiğini, ‘Ali’ olan kelimeleri ‘ala’ harfi cerrine çevirdiğini iddia etmektedirler.¹²²

Ali’nin uluhiyeti konusunda Nusayrîlerin öne sürdüğü bazı deliller vardır. bunları şöyle izah etmektedirler: Hz. Ali’nin te’vil ilmini bilmesi, münafıklarla savaşması, cinlerle konuşması, Hayber kalesinin kapısını tek başına söküp çıkarması onda ilâhî bir vasfın ve ilahî bir kuvvetin bulunduğunu gösterir. Zira bütün bunlar, cismanî kuvvetle mümkün değildir. Öyleyse Allah, Ali cisminde zuhûr etmiş, onun diliyle emretmiş, eliyle yaratmıştır.”¹²³

Allah, şayet yarattığı varlıklar sûretinde kendisini tanıtacaksa, bu sûretlerin insan dışındaki varlıklardan da seçilmesi caiz midir? Başka bir ifade ile Allah, Ali dışında veya insan dışında başka bir varlık sûretin de zuhûr etmiş midir? Nusayrîlerin bu konudaki görüşleri şöyledir: Allah’ın Ali’den başka sayısız zuhurları vardır.¹²⁴ Örneğin O, Ashab-ı Kehf’in kelbi şeklinde zuhûr etmiştir. İsrail oğulları için inek, Hz. Salih’in kavmi için deve şeklinde zuhûr etmiştir. Onların bu deveyi kesmesi ise onu inkar etmek demektir. Bu nedenle de helak oldular.¹²⁵ Yine Allah, içki şeklinde de tezahür ettiğinden içki kutsaldır ve Abdu’n-Nûr olarak isimlendirilir.¹²⁶

Allah’ın sayısız varlıkların sûretinde zuhûr etmesinin Kur’an’

¹²¹ Yasin 36/18.

¹²² Şek’a, a.g.e. s. 292.

¹²³ Haşim Osman, a.g.e., 45; Bedevî, a.g.e., s. 426.

¹²⁴ Adenî, a.g.e., s. 88 ;

¹²⁵ Adenî, a.g.e., 88; Haşim Osman, a.g.e., s. 96-97; Şek’a, a.g.e., s. 293.

¹²⁶ Ta’lim,(Bedevî), 2/486;şek’a, a.g.e. s. 301.

daki delili şudur: “De ki, Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa, bir o kadarını da ilave etsek, Rabbimin sözleri tükenmeden denizler tükenirdi.”¹²⁷ Onlara göre bu ayet, Allah’ın sayısız varlıklar sûretinde zuhûr edebileceğinin delilidir.¹²⁸ “Allah, kendisini tanıtmak için değişik şekillerde zuhûr eder” şeklindeki görüşü savunan Nusayriler, bu ayeti delil göstermekle aslında çelişkilerini ortaya koymaktadırlar. Zira ayet, Allah’ın kelimelerinin, yani Nusayrilerin te’viline göre sûretlerinin bitmeyeceğini belirtmektedir. O halde Allah, neden insanın idrak edemeyeceği kadar çok olan varlıklar şeklinde zuhûr etsin ki..

Nusayrilere göre ulûhiyyet, yedi mertebe geçirmiş ve yedi kişide tezâhür etmiştir. En son tezahür şekli de Ali’dir. Bu mertebeler de şöyledir:

Allah, *Hâbil* ismiyle *Adem*’de,
 Şit ismiyle *Nuh*’ta,
Yûsuf ismiyle *Yakûb*’da,
Yûşa’ ismiyle *Mûsa*’da,
Âsaf ismiyle *Süleyman*’da,
Bâtıra ismiyle *Îsâ*’da
Alî ismiyle *Muhammed*’de tecellî etmiştir.¹²⁹

Nusayrîlere göre Allah, peygamberler ve diğer bazı varlıklarda olduğu gibi imamlara da hulul etmiştir. Bablar Allah’ın hulul ettiği kimselerle Nusayriler arasında aracıdırlar. Örneğin İbn Nusayr, Hasan el-Askerinin babıdır. Sadece İbn Nusayr, imama ait gizli bilgileri Nusayrîlere açıklamıştır. Nusayrîlere göre kim ma’nayı kabul ederse metafizik alemde kurtulur. Onun ruhu bedenden ayrılır ve bir yıldız gider. Oradan da ye-

¹²⁷ Kehf 18/109.

¹²⁸ Hatib, s. 342.

¹²⁹ Ta’lim, (Bedevî), 2/475-476; Öz, a.g.m., s. 187.Şek’a, a.g.e., s. 291; Hatib, a.g.e., s. 341.

di mertebeden geçerek son gaye (Allah'ın nurunu seyretmeye) ye ulaşır. Kadınlar bunun dışındadır. Çünkü onlar şeytanların günahlarından doğmuşlardır. Nusayrîlerin özellikle kadınlar hakkındaki düşüncelerini paganizmden almışlardır. Yüksek yerlere, ilkbahara, yeşil ağaçlara değer verme paganizmden aldıkları diğer özelliklerdir.¹³⁰

Nusayrîler Allah'ı katı veya sıvı olsun somut varlıklarda tezahür eden somut bir varlık olarak düşündüğüne göre O'nun bulunduğu bir yer olmalıdır. İşte Allah'ın, yani Ali'nin bulunduğu yer konusunda onlar arasında ihtilaf vardır. Kilâzîler'e göre Allah, yani Ali, ayda Şimalîler'e göre ise güneşte ikamet eder.¹³¹ Şimalîler, 6. sure olan 'sucid' suresinde Ali'nin ayı yarattığını dolayısıyla yaratılan bir şeyin ilah olamayacağını savunuyorlar. Buna karşı Kilaziler, "nasıl ki bir adam oturmak için bir ev yapar, Ali de oturmak için ayı yarattı." Şeklinde kendilerini savunuyorlar. Onlar, aydaki karatının Ali olduğuna inanıyorlar. O'nun iki eli, iki ayağı, bedeni bedeninin üstünde başı ve başının üstünde bir tacı, elinde de zülfikarı olduğuna inanıyorlar.¹³²

Kilaziler, ayın ilah(Ali)olduğuna dair Kur'an'dan delil getirmektedirler: "O, hergün yeni bir durumdadır."¹³³ Bu ayeti, 'Allah hergün yeni bir durumdadır.' şeklinde yorumlamaktadırlar.¹³⁴

Mertebe açısından Hz. Muhammed'i Hz. Ali'den daha aşağı bir seviyeye indiren Nusayrîler her iki zat ile ilgili olarak şöyle bir ihtilafa da düşmüşlerdir: Kilâzîler gibi bazı Nusayrîler, uluhiyyetin bir sefer Ali'ye, diğer bir sefer Muhammed'e verilmesinin caiz olmayacağı düşüncesinden hareketle Hz. Muhammed'e rububiyyet nisbet etmezler. Buna karşın Şimaliyye fırkası, "Mu-

¹³⁰ H.Halm, The Encyclopaedia Of Islam (New Edition) Vol. VIII.

¹³¹ Adenî, a.g.e., s. 91.

¹³² Adeni, a.g.e. s. 21.

¹³³ Rahman 55/29

¹³⁴ Şek'a, a.g.e., s. 293.

hammed ile Ali birbiriyle muttasıl olup ayrılmazlar. Burada en büyük maksat Ali'dir. Ancak Muhammed de aynı zamanda "hâlık" (yaratıcı)dır. Bu nedenle onun da uluhiyyetine inanmak caizdir. Zira bu şekildeki inancımız ile sizin inancınızın her ikisi de AMS'ye dayanmaktadır." Şeklinde bir iddia ileri sürerek onlara cevap vermektedirler.¹³⁵

Allah, her ne kadar kendisini değişik varlıklar şeklinde tanıtırorsa da O'nun gerçek mahiyeti ve keyfiyeti tam olarak bilinmemektedir. Bu nedenle Ali de tam olarak bilinmemektedir. Ancak bu mahiyetin insan aklınca kabul edilebilmesi için de Hıristiyanların teslîs inancını andıran şöyle bir izah tarzı getirilmiştir: Allah, manâ olup, tanınmak için bâblar seçer. Ulûhiyyet, manâ, isim ve bâbın birlikte oluşturdukları bir birliktir. Bu üçlü birlik, hayatın başlangıcından itibaren varolmuş devirler boyunca farklı kişilerde tezahür etmiştir.¹³⁶ Bu şekilde teslis ile açıklanan ulûhiyyet anlayışından hareketle Nusayrîler "A.M.S" inancına varmaktadırlar ki, AMS inancı, Nusayrî doktrininin temel ögesi haline getirilmiştir.¹³⁷

Onlara göre uluhiyyet, en son olarak Ali b. Ebî Talib'e intikal etmiştir. Mutlak bilinmeyen olan Ali b. Ebî Tâlib, kendisine isim olarak Muhammed'i seçip onda gizlenmiştir. Ayrıca kendisini insanlara tanıtan, insanların da kendisine ulaşmaları için çalışan bir bâb seçmiştir. Bu bâb da Selmân-ı Farisî'dir. Nusayrîler bu şekilde ulûhiyyeti Ali-Muhammed-Selmân üçlüsü ile ifade etmişlerdir. Bu üç ismin baş harflerini de simgeleştirerek en önemli inanç esaslarından birini geliştirmişlerdir. Allah'ı oluşturan bu üçlü, ayrılmaz bir bütünlük oluşturmaktadırlar.¹³⁸ Bu

¹³⁵ Adeni, a.g.e. s. 22; Hatib, a.g.e., s. 347.

¹³⁶ Ta'lim, (Bedevî), 2/476; Meşkûr, a.g.e., s. 505; Hatib, a.g.e., s. 343-344.

¹³⁷ Sinanoğlu, a.g.e., 37; Öz, a.g.m., s. 187.

¹³⁸ Fil, a.g.e, 54-55.

son yorum ile kendilerini şirk ve teslis ithamlarından kurtarmaya ve “ehl-i tevhîd” olduklarını iddia etmeye çalışmışlardır.

Nusayrîler bu inançlarını da âdetâ şehadet kelimesinin alternatifleri olarak şöyle ifade etmişlerdir: “Şakakları seyrek saçlı ve kel olan Ma'bûd Ali b. Ebî Tâlib'den başka ilâh olmadığına, Seyyid Muhammed el-Mahmûd'dan başka perde olmadığına ve Maksûd Seyyid Selmân el-Fârisî'den başka bâb olmadığına şehâdet ederim.”¹³⁹

Şunu belirtmek gerekir ki, Ali, Muhammed ve Selmân üçlüsü, besmelede geçen üç ilâhî isim gibi ayrılmaz bir bütünlük arz ederler. Buna göre Allah, ma'nâ; Rahmân, isim; Rahîm ise bâbdır.¹⁴⁰ Ali, zâhiren imam olmasına rağmen bâtinen ilâh olup, Muhammed'i yanına nâtik olarak almıştır. Muhammed bununla birlikte Ali'nin kendisinde gizlendiği hicabdır. Ali, nûruyla Muhammed'le muttasıl ise de zuhûrunun şehadetiyle ondan ayrıdır. Gece onunla beraber, gündüz ise ondan ayrıdır. Kendisine bâb olarak seçtiği Selmân aracılığıyla insanlar, manâya ulaşmaktadırlar.¹⁴¹

A.M.S inancının temelinde Hıristiyan ulûhiyyet inancı olduğu gibi Nusayrîlerin imamı tanrı olarak göstermesinin temelinde sultan ve hükümdarı tanrının yeryüzündeki gölgesi sayan inanç ve âdetler bulunmuş olsa gerek. Sinanoğlu, bir Nusayrî din adamından AMS şeklinde ifade edilen bu düşüncenin mezhebin doktrinel kurucusu sayılan Hasîbî tarafından ortaya konulduğu rivayetinde bulunmaktadır.¹⁴²

Nusayrîler, Allah'ın dünyaya yedi kez hululu esnasında üçlü insan bedenine bürünmesi teorisini 'Seb'iyyeden (İsmaililer)' almışlardır. Yine Nusayrîlere göre Allah'ın son cisimleşme-

¹³⁹ El-Mecmu', en-Nisbe (Bâkûre), s. 14.

¹⁴⁰ Ta'lim, (Bedevî), 2/475-476.

¹⁴¹ Adenî, a.g.e., s. 3; Bedevî, a.g.e., 2/488; Şek'a, a.g.e., s. 292.

¹⁴² Sinanoğlu, a.g.e., s. 37.

si hicret zamanıyla örtüşmektedir. Bu da “Ali, Muhammed ve Selman şeklinde gerçekleşmiştir.” Üçlünün birbirinden ayrılmaz bir bütün teşkil ettiği ifade edilmesine rağmen son ikisi Ali ile aynı konumda değildir. Daha ziyade bunlar Ali’den türemişlerdir.¹⁴³

Allah hakkında bu şekilde düşünen Nusayrîler, İslâm dininin Allah konusunda beyan ettiği sıfatları kabul etmekle beraber, bütün bu sıfatları Hz. Ali hakkında tevil eder, ona uyarlamaya çalışırlar.¹⁴⁴ Allah, Ali’ye hulul etmeden önce bütün bu sıfatlarla muttasıf idi. Ali sûretinde zuhûr ettikten sonra bütün bu sıfatlar Ali’de en son olarak tecellî etmiştir. Nusayriler bu sıfatlar çerçevesinde Hz. Ali hakkında şunları iddia etmektedirler: “Ali b. Ebî Tâlib mevcuttur, onun varlığı kesindir. O, ebedî, bir, mevcut ve bâtındır. O, ezeli olup başlangıcı yoktur. Ezeli ve ebedî olduğu için ölümlü değildir. Onun sonu yoktur. Ali, birdir, ilahtır, Muhammed ve Selmân’da tecellî etmiştir. Her şey O’na aittir. Bölünmez, ikiye ayrılmaz, bir sayıya dahil olmaz. Ali, yarattığı varlıklara benzemez, var olan bütün varlıklardan ayrıdır. Kadîm, fert ve samettir. Doğmamış, doğurmamıştır. Hayat sahibidir, ilim sahibidir, her şeyi bilir. Kemâl ve cemâl sıfatlarına sahiptir. İştien ve görendir. Her şeyi sınırsız olarak iştienmektedir. Muhammed’i ve bütün varlıkları, geceyi ve gündüzü yaratan O’dur.”¹⁴⁵

Kısaca belirtirsek, Nusayriler, ulûhiyyet inancını şöyle şekillendirmişlerdir: Allah, mahiyet ve keyfiyet bilinmeyen bir varlıktır. Soyut bir varlığın görünmesi, tanınması ve bilinmesi mümkün olmadığından Allah, ilk yaratılıştan Ali b. Ebî Tâlib’e

¹⁴³ H. Lammens. A.g.m.

Sinanoğlu, a.g.e., ns

¹⁴⁴ Sinanoğlu, a.g.e., s. 40-42.

¹⁴⁵ el-Mecmu’, el-İmamiye (Bâkûre), Ta’lîm, (Bedevî), 2/475; Fil, a.g.e., s. 48; Şek’a, a.g.e. s. 292.

kadar yedi devre içerisinde çeşitli peygamberlere hulul ederek insanlara kendisini tanıtmak ve emirlerini bildirmek istemiştir. En son olarak da Hz. Ali'de hulul etmiştir. Manâ olan Ali ilah olup kendisine Hz. Muhammed'i hicap, Selmân'ı da bâb kılmıştır. Ali, hicapta gizlenmiş, bâb vasıtasıyla kendisini tanıtmıştır.¹⁴⁶ Müntecebu'l-Âni, bu inancı şu şekilde şiire dökmüştür:

*Şehadet ederim ki gizli ve kel olan Aliden başka ilah yoktur
Emin ve sadık olan muhammed onun hicabıdır
Sağlam kuvvet sahibi olan Selman O'na giden yoldur.*¹⁴⁷

Buraya kadarki açıklamalardan da anlaşıldığı gibi, Nusayrîlikte açık ve net bir ilah anlayışı yoktur. Asıl ilah Allah mıdır, Ali midir? Asıl yaratıcı kimdir? Ali, Allah'ın dış görüntüsü müdür, yoksa gerçek ilah mıdır, yani Allah mıdır? Allah, tanınmak için Ali şeklinde zuhûr etmişse, Ali niçin mahiyeti ve keyfiyeti anlaşılabilen bir ilahdır? Gece ve gündüzü yaratan Ali, niçin bu iki zaman dilimine bağlı bir hayat yaşamıştır? Ali, ezeli ve ebedî olduğuna göre, Allah niçin ondan önce diğer peygamberler ve varlıklar sûretinde zuhûr etmiştir? Ali, insan sûretinde görünüp insanların diliyle konuştuğuna göre, neden hicap için Muhammed'e, kendisini tanıtmak için Selmân'a ihtiyaç duymuştur? Ali, insan olup Ebû Talib'in oğlu olduğuna göre; a) Nusayrîler de Hz. Ali'den bahsederken ona Ali b. Ebû Tâlib derler. Buna göre bir ilah, nasıl olur da bir beşerin oğlu olarak nitelendirilmektedir? b) Ali'nin Ebû Tâlib ve karısı Fatma'nın oğlu olarak dünyaya geldiği hususu, tarihî bir vakia iken nasıl olur da "lem yelid ve lem yûled" olabilir? d) İlah olan bir zat, var olmak için neden bir baba ve anneye ihti-

¹⁴⁶ Ta'lim, (Bedevî), 2/475-476, 488; Galib, *Mukaddime*, s.19-20.

¹⁴⁷ Bedevî, a.g.e. s. 2/446-447.

yaç duymuştur? İbn Mülcemin Ali'yi öldürmekle O'nu nasuttan kurtardığını söylemektedirler. İlah olan bir zat, nasuttan kurtulmak için bir beşere, yani kendi yaratığına ihtiyaç duyması, bir acizlik değil midir?..

Bütün bu sorular ile daha sorulabilecek birçok soru, Nusayrî uluhîyyet düşüncesinin çelişki ve kapalılık ile dopdoludur. Bu nedenle Türkiye'de içinden çıkan ateist insan yüzdesinin en fazla olduğu topluluk, Nusayrî toplumdur. İhtiyarlar ve din adamları bu uluhîyyet telakkisini modern dünyanın Nusayrî gencine anlatamamakta, Nusayrî genç de bu ilah inancını bir türlü anlayamamakta, en selim yol olarak kolaylığa kaçıp ateizmi tercih etmektedir.¹⁴⁸

2. Nusayrîlikte Melek Anlayışı:

Batınî te'villere en müsait konulardan biri olan melek inancı da Nusayrîler tarafından bir takım yorumlarla zahirî anlamından uzak bir formda şekillendirilmiştir. Nusayrîlere göre melekler, aslında gökteki yıldızlardır. Bu sebeple Nusayrîler, yıldızlara da kutsallık atfetmektedirler. Öyleki, her ne zaman bir mezarın yanına bir yıldız düşerse o yıldızın mezarı ziyaret eden bir melek olduğuna ve bu yıldızın mezardaki insanın ruhu olup kendi makamını ziyaret etmek için indiğine inanırlar.¹⁴⁹

Yıldızlar melektirler, ancak onlar, âlemin oluşumundan önceki meleklerdir. Her bir yıldız, ayrı bir meleği temsil eder ve bunların her birisinin dünyadaki bir karşılığı vardır. Bunlar da

¹⁴⁸ Mustafa Galib, Suriye Nusayrilerinden bahsederken, onlardan modern eğitim kurumlarında okuyup avukat, mühendis, doktor ve benzeri mesleklerle gelen birçok gencin kendi eski mezhebî görüşleriyle tatmin olmadığını ve bir çoğunun Ca'ferî fıkhnı öğrenip memleketlerine dönerek akla ve mantığa uymayan bu tür görüşleri tashih etmek ve yok etmek amacıyla Necef-i Şerif'e gidip okuduklarını belirtmektedir. Buna dikkat çekmek isteriz. Bkz. Mukaddimetu Hefti'ş-Şerif, s. 15.

¹⁴⁹ Adanî, a.g.e., s. 109.

yedi mertebe olup biri diğerinden üstündür. Yıldızların temsil ettiği yedi mertebenin yeryüzündeki karşılığı şöyledir:

1. En büyük yıldız olan Zühâl yıldızının melek olarak karşılığı Mikâil, dünyadaki karşılığı da Seyyid el-Mikdad'dır.

2. Müşteri yıldızının melek olarak karşılığı İsrâfil olup dünyadaki karşılığı Ebû Zer'dir.

3. Merih yıldızı Azrâil olup dünyadaki karşılığı Abdullah b. Revâha'dır.

4. Zühre yıldızı Dirdiyâl olup dünyadaki karşılığı Osman b. Maz'ûn'dur.

5. Utarid yıldızı Safsiyâil olup dünyadaki karşılığı Kanber b. Kaddan ed-Devsî'dir.

6. Derbu't-Tebbân isimli yıldız da Hanna kubbesinden Ali b. Ebî Tâlib'e bütün zuhûrları ve AMS'yi kabul edip beşerden ayrılmış ruhlardır.¹⁵⁰ Adanî, altıncı mertebeyi açıklamadan yedinciye geçtiğinden dolayı aynı şekilde verdik.

Ayrıca Selmân'ın yarattığı beş yetim(eşsiz) de vardır ki, bunlar en büyük melekler olarak telakkî edilmektedir. Bunlar da

Birincisi: Yıldırım, gök gürlemesi ve zelzele işine bakan *Seyyid Mikdad*,

İkincisi: Gezegen ve yıldızların hareketlerini düzenleyen *Ebu Zerr*,

Üçüncüsü: Rüzgarlar ve insan ruhlarının alınması ile ilgilenen *Abdullah b. Revaha*,

Dördüncüsü: Mide, bedenın ısısı ve insanî hastalıklarla ilgilenen *Osman b. Maz'ûn*

Beşincisi: Ruhların cesetlere yerleştirilmesi işiyle uğraşan *Kanber el-Kadan'dır*.¹⁵¹

Bu beş melekten başka Hamel-i Arş denilen ve arşı taşı-

¹⁵⁰ Adenî, a.g.e., s. 85-86; Şek'a, a.g.e., s. 292; Fil, a.g.e., s. 54-55.

¹⁵¹ Adenî, a.g.e., s. 20, 26-27; Hatib, a.g.e., s. 345, 347.

yan melekler de vardır ki, bunlar da sekiz tane olup Rabbe yakın olan (mukarreb) melekelerdir. Bunlar: Beş yetim (Mikdad, Ebu Zer, İbn Revaha, Osman b. Maz'ûn, Kanber), Tâlib, Akîl ve Ca'fer-i Tayyar'dır.¹⁵²

Nusayrîler sevdikleri herkesi melek yapma eğiliminde olmuşçasına Hasan, Hüseyin, Hüseyin b. Hamdan ve arkadaşlarını da melek olarak nitelemişlerdir. Arılar da melek olup Hz. Ali de bu meleklerin emiridir. Hatta Nusayrî sırlarını bilenler de mukarreb melekler olarak nitelenmektedir. Ayrıca sayısı bilinmeyen çok miktarda mürsel melek de vardır.¹⁵³ yine onlarda şu düşünce de vardır: Nefsine malik olan herkes melektir.¹⁵⁴

Bütün bunlar, rahmet melekleridir. Bir de azap melekleri vardır ki, bunlar lanetlenmiş olanlara azap edeceklerdir. Bunların sayısı da on dokuzdur.¹⁵⁵

Melekler, Nusayrî imamlar tarafından görünen yeşil sündüs elbiseleri giyen ve gümüşten bilezikler takınan kimselerdir.¹⁵⁶ Melekler, Allah'a ibadet eden ilk varlıklardır. Onların sûretleri nûrdan olup hiç hata işlemezler. Sürekli olarak kendilerine yapılmış emirleri yerine getirirler. Allah'tan aldıkları ahid, misak ve emaneti tam bir şekilde koruyarak ona itaat ederler ve hiçbir değişikliğe uğratmazlar. Allah'tan başka ilah olmadığını bildikten sonra emredildikleri hiçbir şeyi tebdil etmezler. Cinler yaratılınca melekler arasında fitne çıkardılar. Bu sebeple onların arasında perde ve hicap oluştu. Bundan sonra onlar, kendi yaptıkları işleri yapmayan melekleri görmez oldular.¹⁵⁷

Meleklerin yaratıcılık vasıfları da vardır.örneğin Mikdad b.

¹⁵² Adenî, a.g.e., s. 13, 26; Hatib, a.g.e., s. 347-348.

¹⁵³ Adanî, a.g.e., s. 5, 21, 108; Sinanoğlu, a.g.e., s. 46-47.

¹⁵⁴ Osman, Haşim, a.g.e., s. 46.

¹⁵⁵ Adenî, a.g.e., s. 45.

¹⁵⁶ Adenî, a.g.e., s. 48.

¹⁵⁷ Galib, *Hareketu'l-Batmiyye*, s. 281.

Esved, insanların yaratıcısı olarak geçmektedir. Bu sebeple ona ‘Rabbu’n-nas’ denmektedir.¹⁵⁸

Bab olan Selmanın aynı zamanda kitabın taşıyıcısı olan Cebraîl olarak kabul edildiğini görmekteyiz.¹⁵⁹

Bunlardan da anlaşılıyor ki, Nusayrîler, sevdikleri şahısları melekleştirip onlara kutsallık atfetme eğilimde bulunmaktadır.

3. Nusayrilikte Kutsal Kitap ve Vahiy İnancı:

Nusayrîlerin Hz. Ali’ye yükledikleri ulûhiyyet anlayışı, onların temel inanç esası olduğundan dolayı, bu düşünce diğer bütün esaslara da yansıtılmıştır. Bu sebeple onların vahiy ve kutsal kitap hakkındaki anlayışı da Ehl-i Sünnet ile diğer müslüman fırkaların anlayışından farklılık arz etmektedir.

Ali, insanlara mesajını göndermek ve onlarla birlikte olmak için isim ve bâb vasıtasıyla ilişki kurmayı tercih etmiştir. İnsanların yapmaları gereken faaliyetleri, eda etmeleri gereken ibadetleri ve vazifeleri Ali’ye açılan kapı olan bâb (Selmân), ondan alır ve insanlara ulaştırır. Selmân, Ali’ye ulaştırılan vesile ve yoldur. İnsanlara ilahî hitapları getirdiği için de Cebrâîl’dir. Ali’nin kitabını insanlara taşıyan da odur.¹⁶⁰

Nusayrîliğin vahyi, AM.S formülü ile isim, mana ve bâb çerçevesinde ortaya koyuşu, şu inançlarından dolayıdır: Saf uluhiyyetin kendisine ibadet edilen nesnenin tavsif ve tarifi mümkün olmadığına göre onun tanınması için bazı varlıklarda sadır olup zuhûr etmesi ve kendisine isim, mana ve bablar seçerek, ya da kendi sesini yansıtacak “natık”lar göndererek tanıtması, kullarına iletmek istediği şeyleri bu şekil-

¹⁵⁸ Fîl, a.g.e. s. 55

¹⁵⁹ el-Mecmu, el-Feth,(Bakura).

¹⁶⁰ el-Mecmu’, el-Feth, (Bâkûre).

de ifade etmesi gerekir.¹⁶¹ Nitekim onlar, “natık” olarak niteledikleri Hz. Muhammed’i, aynı zamanda bir “kitap” olarak da nitelemektedirler.¹⁶²

Bâkûre’de yer alan “Yemin Duası’nda açıkça belirtildiği gibi, Nusayrîler, dört kutsal kitabı kabul etmektedirler: “Ey Arılar Emiri, ey Ali, Musa’nın Tevrat’ı, İsâ’nın İncil’i, Muhammed’in Kur’an’ı ve Dâvûd’un Zebûr’u için... bu ihsan sahiplerini mübarek kılmanı dilerim.”¹⁶³ Dört büyük kitabı kabul ettiklerini bu şekilde beyan eden Nusayrîlerin inancına göre diğer bazı kitaplar daha vardır. Örneğin şeyhlerinden olan Ebu Abdullah’ın(Hasibi) Divan’ındaki bir ağıtta şu bilgi verilmektedir: “İlk olarak noktalı harfleri yazan Şis olup, o, babası Âdem’in kitaplarını inek derisinden on iki bin tabaklanmış deri üzerinde toplamıştır.”¹⁶⁴ Kur’an hakkındaki inançları ise Ta’lîm’de şöyle ele alınmıştır:

“-Kur’an nedir?

-Kur’an, Mevlâmız’ın insan sûretinde zuhûr ettiğinin işaretidir.

-Kur’an’ı Muhammed’e öğreten kimdir?

-Mevlâmız’dır, mânâdır. O, Kur’an’ı, Cebrâîl’in diliyle öğretmiştir.”¹⁶⁵ Nusayrîlerin “mevlâ” kelimesinden kastettikleri zâtın Hz. Ali olduğu bilinmektedir. Buna göre Kur’an, Hz. Ali’nin sözü olmaktadır. Fakat Nusayrîler Kur’an’ı da kendi düşüncelerini desteklemek için anlayışları çerçevesinde yorumlamaktadırlar. İnanç esaslarını çürütecek veya işlerine gelmeyecek âyetleri gündeme getirmezler.

Nusayrîler Kur’an’ı, batınî açıklamalar yüklemek için kulla-

¹⁶¹ Bkz. Massignon, “Nusayrîler”, *İA*, IX, s. 366.

¹⁶² Bkz. Sinanoğlu, a.g.e., 51.

¹⁶³ Adenî, a.g.e., s. 49.

¹⁶⁴ Mustafa Galib, *Hareketu’l-Batınıyye*, s. 282-283.

¹⁶⁵ Ta’lîm, Bedevî, a.g.e., 2/484.

nırlar. Onlara göre Kur'an'ın zâhirî ve batınî iki ayrı yönü vardır. Zahirî yön, hangi anlamı ifade ederse etsin, asıl olan ve itibar edilmesi gereken, batınî anlamdır. Bu bağlamda Nusayrîler birçok âyeti görüşleri çerçevesinde yorumlamakta ve zahirî anlama hiç uymayan te'villerde bulunmaktadır. Kur'an'da geçen Allah'ı tesbih etmek, Ali'yi tesbih etmeyi; yaratmakla ilgili kelimeler Ali'nin yaratıcılığını, bazı yerlerdeki "alâ" harf-i cerrer Ali'yi ifade etmektedir.¹⁶⁶

Hz. Osman'ın "ala" harf-i cerri olarak mushafta şekillendirdiği kelimenin aslında "Ali" olduğunu iddia ederek Kur'an'ın sahih bir şekilde nakledilmediği şüphesine yer veren Nusayrîlerin,¹⁶⁷ Kur'an'ın bağlayıcılığı konusunda da bazı menfî tavırları vardır. Örneğin bir taraftan düşüncelerini temellendirmek için Kur'an'a dayanmakta, ya da bir taraftan kur'an'ın Ali'den nazil olan bir kitap olduğu belirtmekte; öte taraftan da Kur'an dışında bir takım kutsal kitapların varlığını kabul etmektedirler. Hatta Nusayrî geleneğinde bu kutsal kitaplara, Kur'an'dan daha büyük bir değer ve itibar atfedilmektedir.

Nusayrîlere göre bağlayıcı olan kitap, Hasîbî'nin bazı Kur'an âyetlerini karıştırarak yazdığı ve on altı sûreden müteşekkil olan Kitabu'l-Mecmu'dur.¹⁶⁸ Bu kitabı Muhammed, Nusayrîlere hediye etmiştir. Onun içinde bulunan her şey, Nusayrî fert için bağlayıcıdır. Yıldızlar içerisinde yerini alabilmek ve cezadan kurtulmak için ona ve içindekilere inanmak gerekir.¹⁶⁹ Bu kitap, Nusayrîlerin inançlarını ve esaslarını içermektedir. Onlar için dini eğitim ibadet kitabıdır. Nusayrîlerin bizzat ken-

¹⁶⁶ Bkz. Adenî, a.g.e., s. 20, 29, 111, 112 vd.

¹⁶⁷ Adenî, a.g.e., s. 111-112; Şek'a, a.g.e., s. 292-293.

¹⁶⁸ A.Sinanoğlu, 16 sureden oluşan bu kitabın sadece 5 suresinin Hasibi tarafından kaleme alındığını diğer surelerin daha sonra eklendiğini ileri sürüyor. bkz. Sinanoğlu, *Nusayrîler*, s. 19.

¹⁶⁹ Adenî, a.g.e., s. 6.

dileri bu kitaba 'dinin esas taşı' dır adını vermektedirler. Bütün Nusayrî inancını kapsadığından fırkaya giriş merasiminde, mezhebe girenlere tekrarlatılmaktadır.¹⁷⁰

Nusayrîler zaman zaman Hz. Muhammed'i de "kitab" kavramı ile özdeşleştirerek, O'nun ilah olan Ali'nin kitabı olduğunu ileri sürmektedirler.¹⁷¹

Bu tür yorumlardan hareketle Nusayrî olamayanların Kur'an'ı anlamadıkları ve kavrayamadıklarını da ileri sürmektedirler. Ancak, batnî anlamın ve te'vilin ölçüsünün ne olacağı konusunda da yeterli bir açıklamaları yoktur. Zira diğer gruplar da değişik batnî te'villerde bulunmaktadır. Lafzın zahirî anlamına değer vermedikten sonra herkes istediği manayı, son derece kolay bir şekilde Kur'an'dan çıkarabilir. Öyleyse tevil ve yorumun zahirî anlama mutabık ve muvafık olması gerekir. Diğer bir taraftan Kur'an, sadece şeyhlerin ve dinî önderlerin anlayabileceği bir dille değil, ya da bu önderlerin diğer insanlara açıklaması için değil, herkesin kendi anlama kapasitesine göre anlayabileceği bir şekilde nazil olmuştur.

4. Nusayrilikte Nübüvvet Anlayışı:

Nusayrîlerin peygamberlik inancı da onların ulûhiyyet anlayışı gibi batnî te'villere dayanmaktadır. Bu inanç da Ali'nin ulûhiyyeti çerçevesinde yorumlanmıştır. Zira Nusayriliğe göre Allah, mahiyeti ve keyfiyeti bilinmeyen bir varlık olduğundan, kendisini tanıtmaması için bazı varlıklara hulul etmektedir. Allah, hulul ettiği bu varlıklardan bazılarını kendisi için isim yapmış ve bunları mana'nın anlaşılmasının vesilesi haline ge-

¹⁷⁰ Ahmet Turan, a.g.m. s.6

¹⁷¹ Sinanoğlu, a.g.e., 51.

tirmiştir. İlahî azametini manasını telafuz eden ve bu şekilde manayı bize tanıtan ise peygamberlerdir.¹⁷²

Esasen Nusayrilerin ilk şeyhi olan Muhammed b. Nusayr de kendisinin Hasan el-Askerî'nin peygamberi olduğunu iddia etmişti. Bu sebeple peygamberlik inancı, onların kendi görüşlerini ifade etmelerini kolaylaştıran bir inanıştır. Nitekim Nusayrilerin kutsal kitaplarında şu ayete yer verilmiştir: "Rabbimiz, senin indirdiğin şeylere iman ettik ve Resûle uyduk."¹⁷³ Bu ayetten hareketle peygamberlere inanan Nusayriler'e göre, peygamberlerin toplam sayısı yüz yirmi dört bindir.¹⁷⁴ Başka bir görüşe göre de onların sayısı yüz bindir.¹⁷⁵

Söz konusu fırkaya göre nebiler, yeryüzüne cesetsiz bir şekilde iner ve orada yaşarlar. Ancak bu nebiler, cismin hakikati değildirler. Onlar yemez, içmez, evlenmez, çocuk edinmezler.¹⁷⁶ Onların bu düşüncesi, Kur'an'ın zahirine tam anlamıyla zıt bir düşüncedir. Zira Kur'an, beşer olarak nitelediği peygamberlere bütün bu sıfatları nisbet etmektedir. Ancak şunu tekrar hatırlatmalıyız ki, Nusayriler, bu şekildeki ayetleri batınî bir anlama te'vil ederek durumu kurtarmaya çalışmaktadırlar. Fakat şuna da dikkat çekmek gerekiyor: Bir taraftan bu şekildeki bir nubüvet anlayışına sahip olan Nusayriler, öbür taraftan Hz. Muhammed'in ve Ali'nin evladına, ehl-i beytine büyük değer vermektedirler. Bu maddî ve pratik realite, onların içine düştüğü çelişkilerden birini ve Nusayrilikte net ve tutarlı bir peygamberlik inancının olmadığını ortaya koymaktadır.

Nusayrilere göre Allah bazı peygamberlere hulul etmiş, bazılarında tecellî etmiş, bazılarını da kendisi için isim kılmıştır.

¹⁷² Massignon, "Nusayrilik", IX, 336.

¹⁷³ Bakara, 2/53.

¹⁷⁴ El-Mecmu', es-Selâm, (Bakûre).

¹⁷⁵ Adenî, a.g.e., 85.

¹⁷⁶ Adenî, a.g.e., 24-25.

Kur'an'da ismi geçen peygamberlere inanmakla beraber, Âdem, İdris, Salih, Nuh, Hûd, Lût, İbrâhîm, İsmâîl, İshâk, Ya'kûb, Musâ, Harûn, Dâvûd, Süleymân, Hızır ve Muhammed gibi peygamberlerin aynı zamanda mesih olduğuna da inanmaktadırlar.¹⁷⁷ Onlara göre Allah, Adem, Nûh, Ya'kûb ve Mûsa gibi bazı peygamberlere hulul ederken, Şit, Yûsuf ve Yuşa' gibi bazılarını da kendisine isim edinmiştir.¹⁷⁸

Nusayrîler, tarih boyunca Hıristiyanlıktan etkilenmişlerdir. Gerek müntesiplerinden bir bölümün Hıristiyan kültürün yaşadığı beldelerden oluşu, gerekse sünnî müslümanlara karşı zaman zaman Hıristiyanlarla yakın ilişki içinde olmaları yüzünden inanç sistemlerinde görülen hıristiyan tesiri, peygamberlik konusunda da tezahür etmektedir. Zira onlar, Hz. Peygamber'i AMS'nin üç temel esasından kabul etmekle beraber, Hz. İsa'ya da büyük değer vermekte, onun havarilerini ve Hıristiyanlık üzere şehit olanları aşırı derecede övmektedirler.¹⁷⁹

Ali'nin ilahlığı fikrini temel inanç ilkesi yapan Nusayrîler, Hz. Muhammed konusunda da bir takım batınî te'villere gitmişlerdir. İlah, bilinmesi için isimler edindiğinden dolayı, Ali de Hz. Muhammed'i isim edinmiştir. Buna Göre Hz. Muhammed, Ali'nin tanınmasını sağlayan ve onu tanıtan bir isimdir. O'nun görevi, bütün insanlara Ali'yi tanıtmaktır.¹⁸⁰ Ali, nâtik olan Hz. Muhammed'e perdelenmiş, insanlara bu perde ile görünmüştür. Bu nedenle Hz. Muhammed, aslında Ali'nin perdelenmiş halidir.¹⁸¹ Bu düşünce şehadet kelimesine uyarlanarak şöyle ifade edilmiştir: "Şehadet ederim ki, Seyyid Muhammed, O'nun birleşmiş olan hicabıdır ve gönderilmiş (mürsel)

¹⁷⁷ Adenî, a.g.e., 16-17.

¹⁷⁸ Tal'îm, Bedevî, 2/475; Massignon, "Nusayrîlik", İA, IX, 336; Sinanoğlu, a.g.e., 52-53.

¹⁷⁹ Meşkûr, a.g.e., s. 503.

¹⁸⁰ El-Mecmu, eş-Şehade(Bakura), Ta'lim, Bedevî, 2/475.

¹⁸¹ el-Mecmu', en-Nisbe, (Bâkûre), 14; Ta'lim, Bedevî, 2/475.

peygamberi (nebisi)dir. Onun indirmiş olduğu bir kitaptır, en büyük arşıdır ve en sağlam kürsüsüdür.”¹⁸² Diğer bir bakımdan Nusayrîlere göre Ali, Baba; Muhammed, oğul; Selmân da Ruhul-Kuds’dur.¹⁸³

Hız. Peygamber’in görevi Hız. Ali’yi tanıtmak olunca, onun Ali hakkında davet edici sözlerinin de olması gerekir. İşte Nusayrîler bu alanı da boş bırakmamışlar ve Hız. Muhammed’in şu sözleri sarf ettiğini ileri sürmüşlerdir: “Bu (Ali), sizin mevlânızdır. Onu tanıyınız ve ona tesbih ile ta’zimde bulununuz. Ona tek bir getiriniz. Çünkü o, sizin yaratıcınız ve rızık vereninizdir. O’nu inkar etmeyiniz.”¹⁸⁴ “Rabbimizi tanımaya bizi çağıran Muhammed’dır. O, hutbesinin sonunda şöyle demiştir: “Muhakkak ki O, (Ali), benim Rabbidir, sizin de Rabbinizdir.”¹⁸⁵

Nusayrîlere göre Hız. Ali ile Hız. Muhammed arasındaki ilişki şöyledir: Hız. Ali, Muhammedi; Hız. Muhammed de kendi nurundan Selman’ı yaratmıştır. Selman da beş yetimi(eşsiz) kendi kararıyla yaratmıştır. Ancak Nusayrî fırkalar arasında bu konuda ihtilaf vardır. Kilaziyye, sadece Hız. Ali’nin ilahlılığını kabul ederken, Şimaliyye ise Hız. Muhammed’in de ilah olduğunu belirtmektedir. Şimaliyyeye göre Hız. Muhammed’in de ilah olmasının nedeni, O’nun Hız. Ali’nin nurundan yaratılmış olmasıdır.¹⁸⁶ Bu konuda her iki Nusayrî grup arasında şöyle bir tartışma geçer: Kilazîler, Şimalîlere “siz, bir sefer kalkıp Ali’nin, diğer bir sefer de kalkıp Muhammed’in ilah olduğuna inanıyorsunuz, bu nasıl olur?” şeklindeki itirazına Şimalîler şu cevabı vermektedirler: “Muhammed ve Ali muttasıldır. İkisi bir bütün olup ayrılmazlar. Yine asıl gaye Ali olmakla bera-

¹⁸² Kaddasul-Ezan(Bakura), s. 40-41.

¹⁸³ Adenî, a.g.e.,s.20; Sinanoğlu, a.g.e., s. 43.

¹⁸⁴ el-Mecmu’, eş-Şehade, (Bâkûre),

¹⁸⁵ Ta’lim, Bedevî, 2/475.

¹⁸⁶ Adanî, a.g.e., s. 22-39.

ber, Muhammed de aynı şekilde hâlık (yaratıcı) dır.”¹⁸⁷ Hz. Ali, Hz. Muhammed’i, O da Selman’ı, Selman da Eytam-ı Hamse’yi yaratmıştır.¹⁸⁸ Ali Muhammed’i, Muhammed Selman’ı, Selman Mikdad’ı, Mikdad da diğer insanları yaratmıştır. Bu sebeple Mikdad, insanların rabbidir.¹⁸⁹ Bu düşünceye göre nurun aslı ilah olunca, onun, kendi nurundan yarattığı varlık da otomatikman ilah olmaktadır.

Hz. Muhammed’in, Ali ile muttasıl olmasını şu şekilde açıklamışlardır: O, onunla nur ile muttasıl, müşahede-i zuhûr ile munfasıldır. O, nefsin kendisini hissetmesi, güneşin ışığının güneşle ilişkisi, suyun sudan akması, şimşeg’in şimşekten çıkıp parlaması, bakanın bakışı gibidir.” Buradan da anlaşılıyor ki, Ali ile ilgili olan bütün vasıflar, Muhammed için de geçerlidir. Nasıl ki Ali batında ilah, zahirde imam ise, Muhammed de batında ilah, zahirde perdedir. Ali gibi, Muhammed de Muîn, Mucîr, Azîz, Cebbâr, Kadîr, Kahirdir. Bu sebeple el-Mecmu’da Hz. Muhammed’e hitaben şöyle bir dua vardır: “Ey Efendim, ey Muhammed, ey Fâtır, ey Kâhîr, ey en Azîm olan Nûr’un manası, ey onun şerefli hicabı. Seninle yardım istedim, bu dünyada bana yardım et. Seninle uzaklaşmak istedim, beni cehennem azabından uzaklaştır. Ey Azîz, ey Cebbâr, ey Kadîr, ey Kâhîr...” Aynı şekilde şuna da inanıyorlar: Hz. Muham-

¹⁸⁷ el-Mecmu, el-Feth(Bakura).

¹⁸⁸ Adeni, a.g.e. s. 22; Bedevî, a.g.e., 2/488; Fil, a.g.e, s. 52; Öz, a.g.m., s. 189.

¹⁸⁹ Adeni, a.g.e. s. 22; Mustafa Galib’in Mukaddime’sinde bu husus anlatılırken yaratma anlamındaki “h-l-k” kelimesi değil de halefi olma manasındaki “h-l-f” kelimesi geçer. Bu ifadenin baskı hatası olması ihtimali bulunmakla beraber, ard arda dört sefer aynı şekilde tekrarlanması, baskı hatasından çok, İsmâîlî olan müellifin söz konusu cümleyi bu şekilde okuduğunu göstermektedir. Dolayısıyla onun bu konudaki cümlesi şu şekilde tercüme edilmektedir: “Onlara göre Ali Muhammed’i, Muhammed Selman’i, Selman Mikdad’i, Mikdad da diğer insanları halife yapmıştır. Bu sebeple Mikdad, insanların rabbidir.” A.g.e., 20.

med de Ali gibi Hâlık' (yaratan)dır. O (s.a.s.), "Gece ve gündüzün yaratıcısı" dır.¹⁹⁰

Hız. Muhammed, aynı zamanda bütün peygamberlerin küllü ve sonuncusudur. Diğer peygamberlerin sahip olduğu bütün özellikleri bir arada bulunduran zat da O'dur. Ondan sonra artık nebi gelmeyecektir. Güneş de Seyyid Muhammed'dir.¹⁹¹

Tarihî bir vakıa olarak da bilinir ki, Hız. Ali, büyüklüğünü Hız. Muhammed'den almıştır. Yani o, ilk inananlardan olduğu, Hız. Muhammed'in amcasının oğlu, damadı ve ashabından biri olduğu için bugünkü değer ve şerefe sahiptir. Nusayriler, işi tersine çevirip, Hız. Muhammed'in Hız. Ali tarafından yaratıldığını iddia etmek, hem tarihî vakıalara, hem de akıl-mantığa ters düşer. Ayrıca, Hız. Muhammed, Hız. Ali'den önce doğmuştur. Sonradan doğan birisinin ezeli olduğunu ileri sürerek, onun, kendisinden önce doğan birisini yarattığını iddia etmek, ilmî değeri olmayan bir iddiadan öteye geçemez.

5. Nusayrilerde Âhiret Anlayışı:

Ali'nin ebediliğini kabul ettiklerine göre Nusayrilerin Âhirete de inanması gerekir. Ahirete inanmakla beraber, onların diğer müslüman itikadî fırkalardan farklı bir ahiret anlayışına sahiptirler. Kur'an'da belirtilen kıyamet, yeniden dirilme, herkesin amel defterinin gözden geçirilmesi, cennet ve cehennem varlığı konusunda tamamen batınî te'villere kaymışlardır.

Nusayrîlerin ahireti kabul ettiklerine dair kaynak, kutsal kitaplarında ve dualarında ahirete yer vermeleridir. Örneğin, "Vaîd gününde lanet onların üzerinde olsun."¹⁹² Şeklinde ifade

¹⁹⁰ el-Mecmu, es-Sücut(Bakura); Fil, a.g.e., 51.

¹⁹¹ Adenî, a.g.e., 84, 85. Hız. Peygamber'in peygamberlerin sonuncusu olduğu ile ilgili bilgiler bkz. Maksut Çetin, "Ahlak İlkeleri Açısından Peygamberlerin Sıfatları", *Mizânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi*, 2022, sayı: 15, s. 205-225.

¹⁹² Adenî, a.g.e., 44.

ettikleri beddualarından ceza gününün varlığına ve amellerin cezayla karşılığının verileceğine inandıkları ortaya çıkmaktadır. Yine dualarından birinde yer alan “Sen, kemikleri diriltensin” ifadesi de onların dirilişe inandıklarını göstermektedir.

Nusayrilerin âhiret ile ilgili te’villeri şöyle başlamaktadır. İnsan, Allah’ın (Alî’nin) huzurundan dünyaya inerken yedi devre geçirdiği gibi, geri dönüşünde de yedi devre geçirecektir. Ulûhiyyetin hemen altında semavî varlıkların yer aldığı ruhânî bir âlem vardır. İsm’in, bab’ın ve ilk yedi mertebenin oluşturduğu bu âleme “Büyük Parlak Âlem” adını vermektedirler. Bu âlemin altında da “Küçük Parlak Âlem” vardır. Büyük âlemdeki varlıklar, küçük âlemde bulunan yarı maddeleşmiş, vücutlarında mezardaymış gibi hapsedilmiş bulunan varlıkları aşamalı bir şekilde gökyüzüne götürmek için meydana çıkarlar. Bu âlemdeki varlıklar, bu şekilde tekrar diriltilerek mertebelerin son sınıfını oluşturmak üzere semâya götürülürler. Bu âlemlerden başka cezalandırma işlemlerinin olduğu “Küçük Karanlık Âlem” vardır ki, burada sönmüş ışıklar, ruhlar, lanetlenerek maddî vücut, kadın ve hayvan kılıfına sokulurlar. En altta “Büyük Karanlık Âlem” bulunur. Burada ise büyük aydınlık âlemin zıtları vardır. Şeytanlar, öldürülen insanların henüz titreyen cesetlerinde veya boğazlanan hayvanların cesetlerinde değişimler geçirerek tekrar cansız ve hareketsiz madde haline gelirler.¹⁹³

Nusayrilerin şeyhleri, sanki âhirete gidip orayı gözlemiş gibi Kur’an ve sünnette geçmeyen birçok unsurları âhirete yükleyerek ve izafe ederek âhireti tasavvur etmişlerdir. Kur’an’a dayanmayan birçok unsurları âhirete ekleyen Nusayrîler, Kur’an’da geçen birçok unsurları da te’vil yoluyla ona uymayan şekillere sokmuşlardır. Örneğin Kur’an’da geçen mükafat ve cezanın cennet ve cehennemde olacağı şeklindeki inanca karşılık, ceza

¹⁹³ Massignon, “Nusayrilik”, IX, 366; Sinanoğlu, a.g.e., s. 55.

ve mükafatın bu dünyada ruhların insan veya hayvan şekline girmesi inancını kabul etmektedirler.¹⁹⁴

Cennete ancak Ali'nin ilahlığını ve diğer Nusayrî inancını kabul edenler gireceklerdir. Çünkü dine kabul simgesi olan şehadet kelimelerinde Ali'nin ilahlığını yerleştirenler Nusayrilerdir. Bu sebeple şehadet getirmeyen, cennete girmeyecektir. Mü'min kelimesinden maksat, Nusayri olandır. Dolayısıyla kendileri dışındakiler Ali'nin ilahlığını kabul etmediklerinden dolayı cehenneme gireceklerdir.¹⁹⁵ Günahkar Nusayrîler de günahlarından temizleninceye kadar Hıristiyan veya müslümanlar olarak dünyaya gelir.¹⁹⁶

Nusayriler cennet hakkında bazı tasvîrlerde de bulunmuşlardır. Cennet, mü'minler için bir bahçedir.¹⁹⁷ Yıldızlar arasında bulunan Naim cennetine de ancak Hz. Ali'ye yakın olanlar gireceklerdir.¹⁹⁸ Sema Ali'nin zatıdır. Ve o (sema), cennettir.¹⁹⁹

Cennetle ilgili olarak Kur'an'da geçen âyetler, zahirî anlamından alınıp batınî te'villere tabi kılınmaktadır. Bu nedenle Nusayrîlerin cenneti, diğer müslümanların anladıkları cennetten ayrı ve değişik bir yapı arzeder. Zira bu cenneti, şeyhleri ve dinî önderleri inşa etmiştir. Örneğin Kur'an'da sık sık cennetler hakkında kullanılan "nehirler" kavramını şu şekilde açıklamaya çalışırlar: Cennette dört nehir vardır:

Birincisi, içki nehri olup kırmızıdır ve semayı kırmızı renkte gören Muhammed'dir.

İkincisi, süt nehri olup beyazdır ve bâb olan Selmân'ın başıdır. O, semayı beyaz görür.

¹⁹⁴ Hatib, a.g.e., s. 355.

¹⁹⁵ Rifat Türkel, a.g.t. s. 24.

¹⁹⁶ Adenî, a.g.e., s. 12.

¹⁹⁷ el-Mecmu', Akd, (Bâkûre), s. 26.

¹⁹⁸ Adenî, a.g.e., s. 37.

¹⁹⁹ Adeni, a.g.e. s. 84.

Üçüncüsü, bal nehri olup sarı renklidir ve bu da meleklerin bakışıdır. Onlar, semayı sarı renkli olarak görürler.

Dördüncüsü de bizim bakışımızdır. Semayı su görürüz.²⁰⁰

Cennet konusunda bu tasvîrleri yapan Nusayrî kaynaklarına göre cehennem de şöyledir: Cehennem, alt tabakada bulunan Büyük Karanlık Âlemdir. İnsan öldükten sonra değişik varlıkların kılığına girerek tekrar dünyaya gelmek sûretiyle cezasını çekecektir. İnanmayan ve şerir olan insanlar, yedi defa koyun, sığır ve deve gibi hayvanların ya da cansız varlıkların şekline bürünecektir. Onların cezası bu şekilde olacak ve en sonunda bunlar, cansız varlıklar olarak yerlerini alacaklardır. Bu sebeple onlara hiç bir ebedî kurtuluş yolu yoktur. Kur'an'da geçen yedi tabaka da aslında bu yedi şekildir.²⁰¹

Görüldüğü gibi, cehennem konusunda da Nusayriler, tenasüh inancı ile ahiret inancını uzlaştırmaya çalışmışlardır. Halbuki bu iki düşünce birbirine zıt düşüncelerdir. Zira âhiret hayatının oluşu tenasühü, tenasüh de âhiret hayatını geçersiz kılmaktadır. Âhiret inancının temelinde her ölenin diriltilip amelinde uygun bir yerde ebedî olarak yaşaması düşüncesi varken; tenasüh inancının temelinde ölen insanın ruhunun sürekli olarak başka bir varlığa intikal edip böylece değişik sûrette tekrar hayata gelmesi ve amelinin karşılığını bu şekilde görmesi düşüncesi vardır.

Nusayrilerin bir anlayışına göre cennet, onları tanımak ve mezheplerine girmek, cehennem de onları tanımamak ve onlardan yüz çevirmektir.²⁰²

İşte Nusayriler bu şekildeki bir yanlış uzlaştırma yöntemiyle tenasüh inancına varmakta ve bu konuda da şunları ileri sürmektedirler: Ceza ve mükafat, bu dünyadan başka bir

²⁰⁰ Adenî, a.g.e., s. 84-85; Sinanoğlu, a.g.e., s. 56-57.

²⁰¹ Adenî, a.g.e., s. 11, 85; Bedevî, a.g.e., 2/489.

²⁰² Haşim Osman, a.g.e., s. 48.

yerde değil, bizzat bu dünyada verilecektir. Bu da ruhların tenasühü sûretiyle mümkün olacaktır.²⁰³ Günahkar insan, kendi mertebesinin aşağısındaki bir değerde bulunan bir insan, hayvan veya bitki şekline girecek ve bu hayatında eziyet çekerek yaşayacaktır. Hakikî manada mü'min olan Nusayrîler de yedi kez diğer insanların sûretine bürünecek, daha sonra da yıldızlara gireceklerdir. Günahkâr Nusayrîler de Hıristiyan veya müslüman şeklindeki bir insan olarak, ya da bir hayvan olarak tenasüh hayatı yaşamakla cezalarını çektikten sonra yıldızlara gireceklerdir. Hem iyilik, hem de kötülük yapanlar ise cezalarını bitirinceye kadar başka bir insan sûretinde girerler.²⁰⁴ Kafirlere gelince, onlar da değişik hayvan şekillerine girerek cezalarını çekeceklerdir. Bu cezalandırma işi, Mehdî'nin çıkışına kadar asırlar boyunca bu şekilde sürecektir. Mehdî gelince de onların hepsi, birlikte öldürülüp cansız varlıklar haline geleceklerdir.²⁰⁵ Mehdi inancına bile sokuşturdukları bu düşüncenin dualarındaki yansımaları Lammens şöyle dile getirmektedir: "Kutsal kitaplarının ikinci sûresi, varlığın alt tabakalarından kurtulmak ; Nusayrî cehennemi olan hayvan cesetlerine dönüşmemek için dua ile yalvarmayı öngörmektedir."

Demek ki Nusayrî önderler, güçlü oldukları zaman Nusayrîlerin dışındaki insanları tarih sahnesinden silmeyi hayal etmekteydiler. Bu nedenle tarihte fırsat buldukları müddetçe, kendilerinden olmayan müslümanlar aleyhinde imkanları ölçüsünde faaliyetlerde bulunmuşlardır. Hafız Esad'ın çağımızda gerçekleştirdiği Hama katliamı da Nusayrî şuur altına yerleşmiş bulunan bu düşüncenin tarihî ve pratik bir yansıması olsa gerek.

²⁰³ Adenî, a.g.e., s. 60; Bedevî, a.g.e., 2/489.

²⁰⁴ Adenî, a.g.e., s. 11,84; Bedevî, a.g.e., 2/489.

²⁰⁵ Adenî, a.g.e., s. 85; Bedevî, a.g.e., 2/489.

6. Nusayrilikte Kader Anlayışı:

Diğer inanç esasları konusunda olduğu gibi, kader konusunda da İslâm'a ters bir anlayışı sergileyen Nusayrîler, kendi mezhep görüşlerine göre şekillendirdikleri bir kader inancına sahiptirler. Bu konuda da Ali'nin ulûhiyeti temel hareket noktası yapılmıştır.

Nusayrîlerde her şeyin ezelde takdîr edilerek, ezeldeki yazgının dünyada kaza olarak insanların başına geleceği gibi bir kaza-kader inancı bulunmamaktadır.²⁰⁶ Aksine kendi grupsal üstünlüklerini ortaya koyacak düşünce ile tenasüh, teklifiyyet ve irade konusundaki bazı batınî yorumlardan hareketle diğer islâmî fırkalardan farklı bir kader inancına varmışlardır.

Nusayrîlere göre âlem yaratılmadan önce Nusayrî olanlar, Ali'nin etrafında bulunup sürekli ona bakan nuranî yıldızlar şeklinde idiler. Bu şekilde iken yemez, içmez, büyük abdest bozmazlar, daima Allah'a ibadet ederlerdi. Daha sonra Ali'ye karşı bir takım hatalar işlediklerinden dolayı Ali, bunları buldukları yurtlarına göndermiştir. Ali, onları gönderirken onları bir takım emirlerle sorumlu kılmıştır. Onu, bâbı, hicâbı tanımaları ve bir takım haramlardan kaçınmaları gerekir.²⁰⁷

Nusayrîlerdeki kader anlayışı, ezeli ilimden çok, sorumluluk ve iyi ile kötüyü işleme konusundaki özgürlük kavramları etrafında işlenmiştir. Dinî hükümlerle mükellef olma konusunda erkekler ile kadınlar arasında ayırım yapan fırka, kadınların kendi hür iradeleriyle hareket etmedikleri bir yaşantıya layık görmekte ve onlara Nusayrî sırları ve cünüplük duasından başka bir duayı öğretmemektedirler.²⁰⁸ Bu bakımdan bir değerlendirme yapıldığında, kaderle ilgili konularda kadın

²⁰⁶ Sinanoğlu, a.g.e, s. 53-54.

²⁰⁷ Adenî, a.g.e., s. 60, 61.

²⁰⁸ Adenî, a.g.e., s. 33.

ile erkek arasında ayırım yapan fırkanın, Nusayrî fırkası olduğu söylenebilir.

Bir taraftan Ali tarafından bazı haramlar konusunda sorumlu olduklarına inanan Nusayrîler, diğer bir taraftan dünyada istediklerini seçmede hür oldukları iddiasını da ileri sürmektedirler. Bu yönüyle Mu'tezile'ye yaklaşan bu fırka, insan hürriyeti ve irade konusunda "grupsal" bir "bencillik"te bulunarak, kendilerini iyi ve kötü olandan birini işleme konusunda hür olarak kabul etmektedirler. Gerçi teoride bütün insanları iyi ve kötüyü işleme konusunda özgür görmektedirler. Ancak, Nusayrî olanların bir takım fiiller konusunda sorumlu olmayışı, Ali'nin zorlamasından azade oluşu, ceza konusunda diğer insanlardan ayrıcalıklı oluşu gibi bazı konularda Nusayrîlere has hükümler teşri' kılmaları bu iddiayı desteklemektedir.

B. NUSAYRİLİĞİN ÖZEL İNANÇLARI

1. Nusayrîlikte Ali ve (AMS) Telakkîsi:

Ulûhiyyet konusunda da geçtiği gibi, Nusayrîler, Hz. Ali konusunda diğer İslâmî mezheplerin çoğunun kabul etmediği bir şekilde ona ilahlık izafe etmektedirler. Hatta diğer Nusayrî inançlarının hepsi bu temele dayanmaktadır.²⁰⁹

Yukarıda "ulûhiyyet" bahsinde ele alındığı gibi, Nusayrîlikte Hz. Ali'nin ilah olduğunun izah edilmesi için Allah'ın, keyfiyet ve mahiyet açısından bilinmediği, bilinmesi için bir takım varlıklarda zuhûr etmesi gerektiği, bu meyanda en üst seviyede Hz. Ali'de tecelli ettiği şeklinde bir açıklamaya gidilmektedir.²¹⁰ Hz. Ali'nin uluhiyetinin ispatı için düşünülen bu zuhûr ve tecelli aşamasından sonra onun bizzat ilah olduğu sonucuna varılmıştır.

²⁰⁹ Fil, a.g.e, s. 46.

²¹⁰ Bedevî, a.g.e., 2/445; Meşkûr, a.g.e., s. 503.

Ali, AMS inancının ilk ve en önemli unsurudur. Muhammed ve Selman ise Ali ile olan ilişkilerinden dolayı kutsal bir mahiyet kesbetmişlerdir. Nasıl ki Allah'ın tanınması için bazı varlıklarda tecelli etmesi gerekiyorsa, aynı şekilde Ali'nin tanınması için de Muhammed'in hicap, Selman'ın da bâb olması gerekmektedir. Ali Muhammed'de gizlenmekte, Selman tarafından da bilinmektedir. Çünkü o, insanları Ali'ye götüren yoldur. Bununla beraber bu üç unsurdan meydana gelmiş olan Ali, bölünmez bir bütündür.²¹¹

Ali'nin iki yönü vardır. Birincisi lahutî yön olup onun ilahî mahiyetini temsil etmektedir. İkincisi ise nasûtî yön olup bu da Ali'nin yer yüzünde insana hulul etmiş halidir. Bu nedenle Nusayrîler, Ali'yi nasûtî yönden lahutî yöne kavuşturduğundan dolayı onu öldüren Abdullah b. Mülcem'i kutsamakta, onu kınayanların hata işlediğini iddia etmekte ve onu dünyadaki insanların en faziletlisi, ahirettekilerin de en şerefli olarak görmektedirler.²¹²

Ali'nin çeşitli dillerde ifade edilen değişik isimleri vardır. Yunanlar tarafından Aristo diye adlandırılan Ali'nin Arapça'daki ismi "Ali", İncil'deki ismi "İlya", Hindular arasındaki ismi "İbn Kenküre" dir.²¹³

Nusayrîlikteki Ali anlayışı, "Kaddas el- İşare" isimli kitapta şöyle ortaya konmuştur: "Ali tamamlayandır, canlıların nurudur, izzetin rabbidir. Taneyi çıkaran odur. Canlıların, ruhun ve rüzgarların ilahı da odur. Ali, hikmetin kaynağı, rahmetin anahtarı, karanlığın aydınlatıcısı olan lambadır. Bütün meleklerin cebbarı, çoklukların başlangıcı, müzeyyen elbiselerin sahibi ve mihrabın imamıdır. Ali, Hayber kalesinin kapısını koparan,

²¹¹ Meşkûr, a.g.e., s. 503.

²¹² Bedevî, a.g.e., 1/443.

²¹³ Ta'lim, Bedevi, 2/480-481.

sıkıntıları yok eden, mucizeler sahibi olan ve yeri genişletendir. Onu sevmek farzdır. Saçı ağarmış kişilerin huzur bulduğu, gaybı bilen, kayaları parçalayan, fecri aydınlatan zattır. O, içkinin nehri, Hasan'ın babası, süt nehri ve müsebbibu'l-esbabdır. Devletlerin hareketlerini yok eden, bal nehri, su nehri, semayı kaldıran, zamanı yenileyen, durumu yükselten, acayıplikleri en çok görülen, doğunun ve batının rabbi olan zattır. O, saçı olmayan bir aslan ve çok çekişmeci olan nun sahibidir. Ali gizliliklerin sırrı, zeytin ağacıdır. Kalplerde olanı bilen, dalgalı denizdir. O, kudret sahibi, kayaları parçalayan, Bakara Suresidir. Binicilerin binicisi, çürüyen ve yok olan kemiklerin dirilticisi, kitabın indiricisi olup, bulutları dağıtan, güneşi batıran, her nefsi elinde tutan, aziz, cebbâr, kadîr ve kakhhârdır. Zülfikar ile defalarca vuran bir arslandır. O, dünyada cebbârdır. Nafilerin ve farzın sahibidir. Bir ve tektir. Habil, Şit, Yûsuf, Yûşa, Asâf ve Şem'unu's-Sâfâ'dır."²¹⁴

Nusayrîler Hz. Ali'ye attettikleri kutsallığı onunla alakalı olarak zikrettikleri şeylere de nisbet ederler. Onlara göre Hz. Ali'nin meskeni bulutlar olduğu için bulut geçtiğinde "Es-selamu aleyke ya Eba'l-Hasan" derler. Yine onlara göre gök gürültüsü Hz. Ali'nin sesi, şimşek de onun gülmesidir. İşte bundan dolayı da Nusayrîlikte bulutlara Kutsallık atfedilmektedir.²¹⁵ Gök gürlemesi esnasında Ali'nin şöyle seslendiğine inanıyorlar: "Ey kullarım! Beni tanıyın ve benden şüphe etmeyin."²¹⁶

Fırka, Ali'nin ilah olduğuna dair Kur'an'dan ve Kur'an'ın dışından birçok delil getirmektedirler. Bir kısmına uluhiyet bahsinde değinmiştik. Delillerden birtanesi de Hasibi'den nakledilen şu olaydır: Ali, Cabir b. Yezid el-Cu'fiyi işi için bir yere gönderdi. Cabir, oraya ulaştığında Ali'yi nurdan bir kürsünün üze-

²¹⁴ Adenî, a.g.e., s. 46-47.

²¹⁵ Haşim Osman, a.g.e., s. 59.

²¹⁶ Hatib, a.g.e. s. 374.

rinde; sağında Muhammed, solunda Selman olduğu halde oturuyor buldu. Sonra Cabir, arkasına, sağına, semaya baktı aynı şekilde gördü. Sonra semaya baktı meleklerin, önünde durup tesbih ve ona secde ettiklerini gördü.²¹⁷

Başka bir rivayet de şudur: Ali, kudretinin izharını istedi. Selman'a Haşimi suretinde göründü. Ona sordu: Beni tanıyor musun? Selman: Evet sen Allahsın. Senden başka ilah yoktur. Sen ezelisin, kadimsin, benim ve tüm mahlukatın rabbisin. Sonra Ali, Hasanın ve diğer imamların suretinde zuhur etti. Her bir surette zuhur etmesinde Selman'a sordu: Beni tanıyor musun? Selman da: Sen mevlamsın, senden başka ilah yoktur, sen ezelisin, dedi. Her zuhurundan sonra secde etti. Secdelerin sayısı oniki oldu. Her bir secde bir harfi çözdü ve oniki harf tamamlandı. Ki bu da oniki harften meydana gelen 'lailaheillah' kelimesidir.²¹⁸

Ali'nin "lem yelid ve lem yûled" olduğunu iddia eden Nusayrîlerin ilginç bir düşüncesi de Hz. Hasan ve Hüseyin ile ilgilidir. Onlara göre Hasan ve Hüseyin, Azvar b. Kays'ın oğullarıdır.²¹⁹ Güya bu sözle Ali'yi normal bir beşer olmaktan münezzeh kılma amacıyla olan Nusayrîler, aslında Hz. Ali, Fatıma ve her iki oğluna "zina" iftirası attıklarını da biliyorlar mıydı, bu konu biraz düşündürücüdür... Zira Fatıma'nın her iki oğlunu Azvar b. Kays'dan doğurması şeklindeki iddianın böyle çirkin anlamlı yorumundan başka bir şekilde anlaşılması mümkün değildir. Zaten biz, İslâm tarihinde Hz. Peygamber'in hanımlarına zina iftirası atan fırkaların Şîî eğilimli olduklarını da bilmekteyiz. Burada da bu saygısızlık yüz değiştiriyor, yani diğer şîî fırkalar Peygamber (s.a.s.)'in hanımına iftira atarken,

²¹⁷ Adeni, a.g.e. s. 87.

²¹⁸ Hatib, a.g.e. s. 343.

²¹⁹ Fil, a.g.e, s. 62.

Nusayrîler de biraz nazikçe o mübarek zâtın kızına böyle bir yakıştırmada bulunuyorlar.

Görüldüğü gibi, Nusayrilikte her şey karmaşıktır. Ali, ilahın zahir hali mi, onun kendisi mi, başkasında tecellî eden ilah mı, yoksa Allah'ın niteliklerinin tanınması için başkasında tecellî eden bir yarı ilah mıdır? Başka bir ifade ile Ali, tam bir ilah mıdır, ya da Allah'ın kendisi midir, yoksa ulûhiyyetini Allah'tan alan yarı ilah bir varlık mıdır? Bu konuda da net bir açıklama yoktur.

A.M.S.'nin ikinci unsuru M. remziyle ifade edilen Muhammed'dir. Ali, Muhammed'i kendi nurundan yaratmıştır. Muhammed, Ali'nin kendisinde gizlendiği 'hicab'ıdır. Bu konuyu nübüvvet bahsinde ele aldığımız için burada kısa kesiyoruz. Daha fazla malumat için oraya müracaat edilebilir.

A.M.S.'nin üçüncü unsuru S. Remziyle ifade edilen ve 'bab'olan Selman'dır. Selman, yerin ve göğün yaratıcısı, natık olan bab'dır. Allah'a ancak onunla ulaşılır ve Allah'ın huzuruna ancak ondan girilir. Selman, Allah'a bitişiktir, ondan ayrı değildir. Ma'na olan Ali bab olan Selman lisanıyla Kur'anı Muhammed'e öğretmiştir. Selman'ın birçok isim ve sıfatı sıralanmaktadır: Ruhu'l-kudüs, Cebrail, aziz, Allah'ın nuru, vücudu'l-vucudun sırrı aklın nuru, sıfatı ve kelimesi, tekrar diriliş onadır. O, insanların yaratıcısıdır.²²⁰

Tenasuh görüşlerinin bir gereği olarak Selman'ın değişik devirlerde zuhurları ve birçok ismi olmuştur: Cebrail, Yabil, Veden, Abdullah, Ruzban, Kays b. Varaka, Raşid el-Hicri(ya da Hüceyri), Abdullah b. Galib el-Kahili, Yahya b. Ma'mer, Cabir b. Zeyd el-Cu'fi, Muhammed b. Ebi Zeyneb el-Kahili(Ebu'l-Hattab

²²⁰ Hatib, a.g.e., s. 362.

adıyla bilinen), Mufaddal b. Ömer el-Cu'fi, Muhammed b. Mufaddal, Ömer b. Furat, Muhammed b. Nusayr.²²¹

A.M.S. sembolünü fırkanın ikinci kurucusu olan Hüseyin b. Hamdan tarafından ortaya konmuştur. Sürekli takibat ve cezalara maruz kaldıklarından dolayı bu formülü, kendi taraftarlarının birbirlerini tanınmaları için geliştirmiştir.²²² Bu sembolün açılışını el-Mecmu'da görmek mümkündür: "Ali'nin 'ayn'nunun sırrıyla, Muhammed'in 'mim'inin sırrıyla, Salsal'ın(Selman) 'sin'inin sırrıyla, A.M.S. sırrıyla..."²²³

Bu üç zatı son derece takdis ediyorlar. Onlar beşer suretinde görünmekle beraber gerçekte, batında ilahlırlar, mukaddes birer rabdırlar. Aynı zamanda birer yaratıcıdırlar. Bu zatların kainattaki karşılıkları ise şöyledir: Muhammed güneştir, bunda herhangi bir ihtilaf yoktur. Fakat Ali ve Selman hakkında mezhepler arası ihtilaf vardır. Bu ihtilaflara göre Ali, güneş, ay, sema, şafak ve havadır. Selman da ay veya semadır.²²⁴

2. Nusayrîlikte Yaratılış Nazariyesi:

Nusayrilerin yaratılış nazariyesi, tamamıyla Yeni Eflatunculuk Felsefesi ve Hristiyan hubut(inme) düşüncesinin etkisi altında gelişmiştir. Zira Ali, Muhammed'i; Muhammed de Selman'ı Yaratmıştır. Başka bir ifadeyle Muhammed Ali'nin nurundan; Selman da Muhammed'in nurundan taşmıştır.²²⁵ Selman da beş yetimi yaratmıştır. Dolayısıyla Selman, Yeni Eflatunculuktaki çoklukların kendisinden çıktığı onuncu akla kabul etmektedir.

Yahudîlikteki "en üstün olma" düşüncesinin bir benzeri

²²¹ Hatib, a.g.e., s. 362-363.

²²² Sinanoğlu, a.g.e., s. 37.

²²³ el-Mecmu', el-İşare,(Bakura).

²²⁴ Fil, a.g.e. s. 54.

²²⁵ Müntecebu'l-Aniden naklen Şek'a, a.g.e. s. 298.

de yaratılış konusunda Nusayrîler arsında vardır. zira onlar, kendilerini Allah'ın yarattığı en üstün kullar olarak görmekte ve kendilerinden başkasına cennete girip ebedî hayatı yaşama hakkı tanımamaktadırlar. Onlara göre âlem yaratılmadan önce kendilerinin nûrânî yıldızlar ve aydınlık nûrlar şeklinde var olduklarına inanırlar. Onlar, taat ve isyanın arasını ayırmışlardı. Yemez, içmez ve büyük abdest bozarlardı. 7077 sen 7 saat Ali b. Ebî Tâlîb'i sarı bir şekilde müşahede ettiler. Kendilerinden daha üstün bir mahlukun yaratılmamış olduğunu düşündüler. Bu onların ilk hataları oldu.

Ali, bunun üzerine kendisiyle onlar arasında bir perde yaratarak 7000 sene onları bu halde tutmuştur. Daha sonra yeneden onlara görünmüş ve şöyle demiştir: "Ben, sizin Rabbiniz değil miyim?" Onlar da "evet, sen bizim Rabbimizsin" diye cevap vermişlerdir. Ali, kendilerine görüldüğü zaman onu her şeyi ile tam olarak gördüklerini düşünerek onu kendileri gibi zannettiler. Bu da onların yaratılış esnasındaki ikinci hataları oldu.

Bir kez daha kendisiyle onlar arasına bir perde koydu. Bundan sonra onu yedi bin yetmiş yedi (7077) sene, yedi (7) saat tavaf ettiler. Bu süre sonunda Ali, onlara saçları ve sakalları beyaz büyük bir şeyh sûretinde görüldü. Bu sûreti kendilerine görüldüğü şekilde zannettiler. Bu sûretteki Ali, kendilerine "ben kimim." Diye sorduğunda "bilmiyoruz" dediler. Ali de bu cevap karşısında onlara kızarak ilk önce aslan, daha sonra da küçük bir çocuk sûretinde görüldü. Onlara şöyle dedi: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" Ali'nin değişik şekillere girerek sık sık kendilerine bu soruyu sormaları ve onların da Ali'yi kendilerine benzetmeleri karşısında çok kızan Ali, onları şaşkın ve şüphe eden bir vaziyete koydu. Onlara şöyle seslendi: Size süfli bir yer yaptım. Sizi oraya indireceğim. Kim beni , hicabımı ve babımı tanırsa onu tekrar buraya alacağım. Kim de inkar ederse

ona musuhiyet gömleğini giydireceğim. İşte Nusayrîlerin bu şekildeki yaratılış ve dünyaya iniş serüveni arasında Ali'yi tanımamaları ve kendileri ile onun arasında kıyas yapmaları şeklindeki günahlardan da Şeytan yaratıldı. Şeytanların günahından da kadınlar yaratıldı.²²⁶

Lammens, Nusayrîler'in bu konudaki görüşleri hakkında şunları belirtmektedir: "Onlar müslüman gruplar arasında düşmeyi (hibta) kabul eden tek grupturlar. Onlara göre başlangıçta onların ruhları parlayan yıldızlardır. Ali'nin onlara görünmesinden hoşlandılar. Ve şımararak kendilerinin mükemmel olduklarını düşündüler. Bu gururun cezası olarak Ali onları yeryüzüne sürdü ve insan bedenine hapsetti."

Bunlardan da anlaşıldığı gibi Nusayriler, Ali'ye yaratıcılık vasfı vermektedirler. Aynı şekilde AMS'nin diğer ikinci ve üçüncü unsuru da bu vasa sahiptir. Böylece bu yaratıcılık vasfı, bir aşamadan diğer aşamaya doğru sıralanmaktadır. Bu sebeple onlara göre Ali Muhammed'i kendi nûrundan, O da Selman'ı kendi nûrundan, O da Beş Eytâm'ı, beş yetim de doğudan batıya, kuzeyden güneye karaları, denizleri, dağları, ovaları ile bütün âlemi yaratmıştır.²²⁷

Massignon, Nusayrî yaratılış nazariyesin şöyle özetler: Uluhiyetin hemen altında kademe kademe ondan çıkan ve semavi mevcudatın yer aldığı ruhani bir alem vardır. Bu alem, ism, bab ve ehli meratibin bulunduğu "büyük parlak alem"dir. Bu alemin altında düşmüş ve yarı maddeleşmiş mahlukların bulunduğu "küçük parlak alem" vardır. Bunun altında da "küçük karanlık alem" vardır. Bu alemde lanetlenenler maddi vücut, kadın ve hayvan kılığına sokulurlar. En altta "büyük ka-

²²⁶ Adenî, a.g.e., 59-61; Bkz. Massignon, "Nusayrîler", İA, s. 366

²²⁷ el-Mecmu', el-Feth,(Bakura); Meşkûr, a.g.e., 505; Bedevî, 2/488; Hatib, a.g.e., 362.

ranlık alem” vardır ki burada “büyük aydınlık alem”in zıtları olan şeytanlar bulunur.²²⁸

Mustafa Galib ise Nusayrîliğin yaratılış konusundaki nazariyesini şöyle özetlemektedir: “Allah, mü’minleri ilk olarak hayalî karatılar(eşbah) olarak yarattı, daha sonra gölge(zıll) olarak yarattı. O gün karaltı, mücerret varlık olarak belli olmayan bir şey gibiydi ki, bunun delili de şudur: İçinde hayat bulunmayan karaltılara dünyada bir delil olması amacıyla Allah’ın yarattığı sada (ses), basit, diri ve latif bir hayattan oluşturulmuş bir terkip idi. Daha sonra Allah, gölgeleri yarattı, bunun üzerine kendisini tesbih ve tehlil etti. Allah kendisini bu şekilde yüceltirken, önce karaltılar sonra da gölgeler ona cevap verdiler. Daha sonra Allah, ruhları yarattı. (Bu arada Allah ile ruhlar arasında değişik konularda muhavere geçer. Allah (c.c.), ruhlara onları nasıl yarattıklarını belirtip isyan etmemeleri ve itaat etmelerini tembihler, daha sonra gönderdiği hicaplara uymalarını emreder.) Allah Teâlâ bu hicapları tanınmak için yaratmıştır. Zira onlarla örtünüp kendisini insanlara tanıtacaklar.”²²⁹

Galib, diğer bir yerde de Nusayrî yaratılış nazariyesini özetle şöyle ifade etmektedir: “Allah, nûrunu parlak bir şekilde yaydıktan sonra bu nûrundan değişik sûretleri yarattı. Daha sonra bu nûra başka sûretler yaratma emrini verdi. Sonra ateşi yaratıp ondan değişik suretler yarattı. Sonra da aşamalı bir şekilde rüzgar, su, sonra toprağı yarattı. Böylece dört karışık varlık ortaya çıktı: Nûr, ateş, rüzgar ve su. Bunlardan da Âdem’in çamurunu ortaya çıkarıp O’nu yarattı...”²³⁰

Nusayrîlerin Ali’yi kendileri ile kıyaslamaları, kendilerine yüksek değer verdiklerini gösterdiği gibi, önderleri İbn

²²⁸ Massignon, “Nusayrîler”, *İA*, IX, s. 366.

²²⁹ Bkz. Mustafa Galib, *Hareketu'l-Nusayriyye Batımyye*, 282-283. Ayrıca bkz. Şek’a, a.g.e.,318-319325.

²³⁰ Mustafa Galib, *Hareketu'l-Batımyye*, s. 291-292.

Nusayr'ın Hasan el-Askerî hakkında yaptığı gibi, büyük bir zâtn arkasına saklanarak büyüklüğünü kabul ettirme eğiliminin onların içlerine yerleşmiş bir duygu olduğunu da göstermektedir.

3. Nusayrîlikte Tenasüh (Ruh Göçü) Telakkîsi:

Nusayrîler'i diğer İslâmî fırkalardan ayıran ve onların temel esasların biri niteliğine gelen inançlarından biri de tenasüh inancıdır. Zira onlar, ruhların tenasühüne inanmaktadırlar. Nassları batnî yorumlarla yorumlayan ve nasslarda bulunan cennet, cehennem, ceza gibi kavramların sembolik ifadeler olduğunu iddia eden Nusayrîler, diriliş, kıyamet, hesap ve ceza ile ilgili yaygın anlayışa alternatif olarak tenasühe yönelmiştir.²³¹ Nusayrîlikteki tenasüh inancı İslâm'dan önceki Fars, Hind, Yunan, ve Budizm gibi din ve kültürlerden kalma bir düşünce olarak değerlendirilir.²³² Tenasüh hakkındaki Nusayrî anlayışı özetle şu şekilde ifade edilmektedir:

Ruh, ölümle beraber cesetten ayrıldıktan sonra başka bir elbise giyer. Buna göre Nusayrî olan bir mü'min, yıldızlar arasındaki yerini almadan önce, yedi kere değişim geçirir. Bu dünyadaki cesetten sıyrılmak için mertebe ve dereceleri geçtikten sonra bir yıldız olarak yıldızlar arasındaki yerini alır. Eğer insan, daha önceki yaşadığı hayatta şerir ve kötü ise, günahlarından kurtuluncaya kadar Hıristiyan veya müslüman olarak dünyaya gelir. Yine şerli insanların ruhları, eti yenmeyen hayvanlara da hulul eder. İnsan, hem iyilik, hem de kötülük sahibi ise, Nusayrî olmayan bir grupta insan sûretinde dünyaya gelir.²³³

²³¹ Fil, a.g.e., s. 76; Hatib, a.g.e., s. 355, 357.

²³² Hatib, a.g.e., s. 359.

²³³ Adanî, a.g.e., s. 81; Bedevî, a.g.e., 2/489; Fil, a.g.e., s. 76-77; Öz, a.g.m., s. 190; Galib, *Hareketu'l-Batıniyye*, s. 278; el-Hatib, a.g.e., s. 355-355. Ayrıca bkz. Massignon, "Nusayrîler", İA, IX, s. 366.

Onlara göre, insanlar ilk kez semâvî varlıklar olarak yaratılmışlar; fakat düşüşlerinin bir sonucu olarak bu günkü şekillerini kabullenmek zorunda kalmışlardır. Sürekli tenasüh ve ruh göçü, insanların tekrar semavi varlıklara dönmesiyle son bulacaktır. Yine Hz. Ali (r.a)'in yıldızların prensi olduğunu ve güneş veya ay ile cisimlenmiş bulunduğu inanırlar.²³⁴

Kendileri Ali'nin uluhiyyetine inanmak ve onun yüceliğinin nimetine ermek şerefine ulaşan kişilerdir. Aliye inanan Nusayrilerin ruhla, hareket yoluyla yıldızlar haline dönüşerek nurlar alemine yükselir. Nusayri olmayanların ruhları ise, hayvan cesetlerine girer. Onlara göre kadınların ruhları yoktur. Şeytanlar insanların günahlarından, kadınlar da şeytanların günahlarından yaratılmışlardır. Bu bakımdan kadınlara onların mezheplerinin sırları açıklanmaz. Bu taassuplarından ötürü Fâtıma'nın ismini kullanmayıp, metinlerinde bu kelimenin müzekkeri olan Fâtır'ı kullanmayı tercih ederler. Ayrıca onlara göre, diğer üç halifeyle birlikte bir kısım sahabe ile Muaviye, Yezid ve Haccac da şeytanın sembolleridir ve lanetlidirler.²³⁵

Kadınlar hakkındaki bu inançları, tenasüh konusuna şöyle yansımıştır: Kadın, mü'min olamaz. Fakat onun mü'min olması takdir edilirse öldükten sonra mü'min bir adam sûretine çevrilir. İnsan küfründe ileri giderse, şeytan olur. Ve bir kadın sûretinde dünyaya gelir.²³⁶

Tenasüh, kafirlerin üzerinde nesh ve mesh şeklinde cereyan eder. Nesh, şerir olan insanın eti yenen hayvan şeklinde, mesh ise eti yenmeyen hayvan sûretinde tekrar dünyaya gelmesi demektir. Kafirin nesh ve mesh şeklindeki azabı, devirler

²³⁴ Güzel, Abdurrahim, Şamil İslâm Ansiklopedisi, İst., "Nusayrîlik" md. ; Öz, a.g.m., s. 190.

²³⁵ Ta'lîm, Bedevî, 2/485-489; Hatîb, a.g.e., s. 355-359; el-Fil, a.g.e., s. 78-79; Güzel, a.g.m., a.y.

²³⁶ Hatîb, a.g.e., s. 355; Öz, a.g.m., s. 190.

boyu bin kere devam eder. Bunlar, daha önceki hayatlarında üzerinde buldukları fitratlarına göre eşek, katır, koyun gibi eti yenilen veya yenilmeyen hayvan şekillerinde dünyaya geldikleri gibi, taş, demir gibi madenlere de hulul ederler. Bunlara ebediyen kurtuluşlar yoktur.²³⁷

Nusayrîlerin tenasüh konusundaki ilginç fikirlerinden biri de alimlerin tenasühü konusundadır. Onlara göre ilimde rüsûh sahibi olan Müslüman alimler öldükten sonra eşek, Hıristiyan alimler domuz, Yahudî alimler de domuz şekline dönüşeceklerdir. Yine kendi üstünlüklerinden şüphelenen seçkinler de maymun sûretine gireceklerdir. Kendi sırlarını öğrenip ifşa edenlere gelince, bunlar ebediyen insan sûretine girmezler.²³⁸

Nusayrîlerin tenasühe uyarladıkları bir inanç da “Mehdî” inancıdır. Onlara göre uzun müddet mesh ve nesh şeklinde azap görenler, Muhammed Mehdî'nin zuhûrundan önce insan şekline dönüştürülmeleri ve Nusayrî olup salih amel işleyerek azaptan kurtulmak amacıyla niyazda bulunurlar. Muhammed Mehdî ortaya çıktığında onları insan şekline döndürdükten sonra öldürür. Bu olay üzerine suyun vadilerde akması gibi, onların kanları da akar.²³⁹

Nusayrîlerin tenasuh görüşlerini Kur'andan birçok ayetle delillendirdiklerini görmekteyiz:

“Ey insanoğlu! Sizi yaratıp sonra şekillendiren, düzenleyen, uygun bir hale getiren, istediği gibi sizi terkeb eden ve kerim olan Rabbine karşı sizi aldatan nedir? Hayır bilakis siz dini yalanlıyorsunuz.”²⁴⁰ Ayetindeki ‘din’ kelimesinin Alib. Ebi Talibi ifade ettiği ileri sürmektedirler. “Varoluşunuzun tabiati-

²³⁷ Adenî, a.g.e., s. 85; Hatîb, a.g.e., s. 356-358; Bedevî, a.g.e., 2/489; Fil, a.g.e., s. 77-78.

²³⁸ Adenî, a.g.e., s. 6; Hatîb, a.g.e., s. 355.

²³⁹ Hatîb, a.g.e., s. 356-358.

²⁴⁰ İnfitar 82/6-8.

nı değiştirmekten ve sizi bilmediğiniz bir şekilde yeniden yaratmaktan bizi alıkoyamaz.”²⁴¹ “İster taş veya demir olun, ya da kalbiniz de büyüttüğünüz başka bir yaratık olun, yine de diriltileceksiniz.”²⁴² Burdaki ‘kalbinizde büyüttüğünüz başka bir mahluk’ un altın ve gümüş olduğunu iddia etmektedirler. “Ve onlar orada şöyle feryat ederler: Ey Rabbimiz! Bizleri çıkar, yaptıklarımızdan farklı, salih amel yapalım.”²⁴³ Nusayriler, bu ayeti kafirlerin, hayvan cesedlerine mesh olduktan sonra bu durumdan kurtulmak için yalvaracaklarına yorumlamaktadırlar.²⁴⁴

Kısaca, tenasüh, Nusayrîlerin temel inançlarından birisidir. Ruhun bir libastan diğer bir libasa geçişi şeklinde de tarif ettikleri bu tenasüh inancına göre insanın libası olan ceset, şahsın dindar oluşu veya dinden uzak bulunmasına göre değişiklik arzeder.²⁴⁵

Buraya kadar kısaca arzettiğimiz bu ruh göçü inancı yüzünden Nusayrîler, cennet, cehennem, ceza ve sevabın bu dünyada gerçekleştiğini savunurlar.²⁴⁶ Bu da şunu gösterir: Nusayrîler, cennet, cehennem inancını tenasüh şeklindeki batınî yorumla açıklamışlardır ki, batınlık de onların ayırıcı vasıflarından birisidir.

Nusayrîler, tenasüh hakkındaki bu genel inançlarla beraber, şu detaylara da inanırlar: Gökte bulunan bütün yıldızlar, aslında dünyadaki salih mü’minlerin ruhu ve nefsidirler. Nebilerin ruhları ancak nebilerin bedenlerine tenasüh eder. Hz. Ali’nin uluhiyyetine inanmayan kafir olup bunlar, hayvan, yırtıcı hay-

²⁴¹ Vakıa 56/61.

²⁴² İsra 17/50-51. Bu ayet kendisinden önceki ayetle beraber ele alınması gerekir. Bundan önceki ayette deniliyor ki: Bir de dediler ki ‘biz bir sürü kemik olduktan ve ufalanıp toz olduktan sonra mı yeniden diriltileceğiz.’ Onlara cevaben de Allah, yukarıdaki ayeti nazil etmiştir.

²⁴³ Fatır 35/37.

²⁴⁴ Heftü’ş-Şeriften naklen el-Hatib, a.g.e. s. 387.

²⁴⁵ Öz, a.g.m., s. 190.

²⁴⁶ Öz, a.g.m., s. 190.

vanlara göçer ve hiçbir zaman insan bedenine göçmezler. Dağlar, Nusayrîlere zülmeden tağutların ve zorbaların camid bir varlığa tenasüh etmiş bedenleridir.²⁴⁷ Sünnîlerin ve Nusayrî olmayan diğer mezhep mensupların ruhları, köpek, domuz, maymun, kadın gibi varlıklar sûretinde tenasühe uğrarlar.²⁴⁸

Çağımızdaki Nusayri yazarlardan Haşim Osman, tenasuh görüşünü reddetmek bir tarafa, birçok Ehl-i sünnet ulemasının tenasuhu kabul ettiğini ileri sürmüş ve böylece bu inançlarına destek bulma çabası içine girmiştir.²⁴⁹

Nusayrilerin tenasuh konusunda da birçok çelişkileri bulunmaktadır. Örneğin, Nusayri inançlarına inanmayanların ceza olarak, zelil ve aşağılık bir şekilde hayvan cesedine mesh olacaklarını iddia etmektedirler. Yine Ali'nin çeşitli hayvan suretinde zuhur ettiğini de söylemektedirler. İlah olan bir zatın zelil olan hayvanlar suretinde zuhuru aklın almayacağı bir çelişkidir.

4. Hulûl ve İttihad Görüşü:

Uluhiyyetin zât ile sıfatlar arasında cüzlere ayrılmasına ve ayrılmış olan "lahûfî" cüz'ün ilâhî zâttan başka olan "nasûfî" bedene girip onun şahsında zuhûr etmesi şeklinde tarif edilen²⁵⁰ hulûl inancı, Nusayrîliğin uluhiyyet anlayışının bir parçasıdır. Hatta bu inanç, mezhebin dayandığı ve diğer inançlarının etrafında dolaştığı en önemli esaslarından biridir.²⁵¹

Diğer aşırı şîi gruplar (gulat-ı şîâ) gibi, Nusayrîlikte de hulûl ve tenasüh yoluyla bazen imamlar için ilahlık iddiasında bulunulmuştur.²⁵² Bu düşünceler, onların müslüman olma-

²⁴⁷ Hatib, a.g.e. s. 357

²⁴⁸ Fîl, a.g.e., s. 76-79.

²⁴⁹ Bkz. Haşim Osman, a.g.e. s. 72-74.

²⁵⁰ Abdulhamit İrfan, a.g.m., s. 350.

²⁵¹ Fîl, a.g.e., s. 67.

²⁵² İrfan Abdulhamit, a.g.m., s. 350.

dan önceki din ve kültürlerinden şuur altında kalıp daha sonra İslâmî forma aktarılmış halinden ibarettir ve genellikle yahudilik, hıristiyanlık, Budizm, Zerdüştilik gibi dinlerden etkilenerek ileri sürülmüştür.²⁵³

Batınî ve Şîî eğilimli, fırkaların zuhûr ettiği yerlere bakıldığında, bu yerlerin İslâmî fetihlerden önce tenasüh, hulûl, ittihad gibi anlayışlara yer veren mecûsîlik, hıristiyanlık, yahûdîlik gibi dinlerin merkezleri olduğu görülmektedir. Yine İslâm tarihinde bu tür düşünceleri ilk defa İslâmî bir form içerisinde ilk defa yaydığı söylenen Abdullah b. Sebe' de Yahudî asıllı idi. Bu şahıs, Nusayrîlerin de kendisinden ilham aldığı şu görüşü ileri sürmüştür: "Hz. Ali, gerçek manada ilahdır." Onun, Ali'nin uluhiyyetini ileri sürmesi,nden sonra, aynı eğilimi sürdüren takipçileri de bu ana düşünceyi geliştirip tenasüh, hulul ve ittihad görüşlerini ortaya çıkarmışlardır. Örneğin Şer'iyye taifesi, "Allah, beş şahsa hulûl etmiştir. Bunlar da Muhammed, Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'dir." Görüşünü, Cenahiyye fırkası, "Allah'ın ruhu peygamberlere ve imamlara hulûl etmişti" görüşünü, Hattabiye grubu, "imamlar ilah idiler, beşer sûretinde göründüler" inancını ileri sürmüşlerdi.²⁵⁴

İşte bu köklere dayanan Nusayrîlikte de hulûl ve ittihad, önemli bir niteliğe sahiptir. Buna göre Allah, Ali'de cisimleşmiştir. Hz. Âdem'den itibaren bazı büyük peygamberlere hulûl etmiştir.²⁵⁵ bu hululün yedi mertebesi vardır: Ulûhiyyet sırasıyla Şit'te, Sam'da, İsmail'de, Harun'da, Şem'un'da, son olarak da Ali'de cisimleşmiş, onlara hulul etmiştir. bu nedenle Ali, zahirde imam olsa da batın da ilahdır. Nusayrîler bazan bu kadarla da yetinmeyerek, Hz. Ali'nin hakikî ilah, ibadet edilen Rab olduğunu açıkça dua, zikir ve ibadetlerinde dile getirip

²⁵³ Fil, a.g.e., s. 66.

²⁵⁴ İrfan Abdulhamit, a.g.m., s. 351.

²⁵⁵ Fil, a.g.e., s. 67; Sinanoğlu, a.g.e., s. 42.

Allah'ın bütün sıfatlarını ona nisbet ederler.²⁵⁶ Uluhiyyet, peygamberlere hulul ettiği gibi, Hz. Fatıma'ya ve Hz. Ali'nin soyundan gelen Hasan, Hüseyin, Hasan el-Askerî gibi imamlara da geçmiştir.²⁵⁷ Bunlardan başka bazı Nusayrî imam ve şeyhlere de geçtiği söylenmiştir. Hatta "uluhiyyet" bahsinde geçtiği gibi, Allah'ın birçok canlı ve cansız varlığa hulûl edip onlarda zuhûr ettiğini de savunarak, çok aşırı bir hulûl anlayışına varmışlardır. Allah'ın, Ashab-ı Kehf'in köpeği sûretinde de zuhûr ettiğini ileri sürdüklerine göre, Nusayrılıkteki hulul düşüncesinin edeb ve terbiye sınırlarını aştığını da görmekteyiz. Bu nedenle hulûl ve ittihadı savunma konusunda en aşırı dinden bile aşırı bir hulul düşüncesine sahip olduklarını iddia edersek, yanılmış olmayız.

Burada Nusayrîlerin hulul nazariyesine karşı şöyle bir itiraz varid olabilir: Allah'ın bazı insanlarda hulul ettiğini belirtmekle beraber, bir de onların her biri için bir nebî tayin ediyorsunuz. Örneğin uluhiyyet Şit'te iken Âdem nebî, İsmail'de iken İbrahim nebî, Harun'da iken Musa nebî, Şem'un'da iken İsa nebî, Ali'de iken Muhammed nebî idi diyorsunuz.²⁵⁸ Madem ki ilah, insan şekline girip içinde yaşadıkları insanların dili ile konuşuyor, onların içinde yaşıyorlarsa, neden peygamberlere ihtiyaç duyuyor ki?²⁵⁹ Yine Nusayrîlere hulul konusunda şu sorular da yöneltilebilir:

1. Bu şekildeki uluhiyyet ve hulul inancının taaddud-i ilahı gerektirmiyor mu?
2. Uluhiyyet neden bazı peygamberlerde hulul ediyor da diğerlerinde etmiyor?
3. Uluhiyyet Ali'ye hulul ettiğine göre gerçek ilah kimdir?

²⁵⁶ Fil, a.g.e., s. 68-69.

²⁵⁷ Fil, a.g.e., s. 72-73.

²⁵⁸ Bkz. Fil, a.g.e., s. 68.

²⁵⁹ Fil, a.g.e., s. 71.

4. Gerçek ilah Allah ise, Ali nasıl bir ilahtır?

5. Ali gerçek ilah ise, Allah kimdir?

6. İlah tanınmak için belli zamanlarda belli şahıs ve varlıklara hulul ediyorsa, çağımız insanına kendisini nasıl tanıtıyor veya hangi şahıs ve varlıklarda hulul etmektedir? ²⁶⁰

Diğer inanç esasları hakkında olduğu gibi, bu konuda da birçok tenakuz ve gayr-ı aklî yönler bulunmaktadır. Nusayrîler, iman ettikleri bu tür düşünceleri bilimsel ve metodolojik araştırma yöntemlerini benimsemiş insana izah etmeye kalkışmazlar. Çünkü, bu şekildeki, çelişkilere inanacak akıl bulmak mümkün değildir.

5. Nusayrîlikte İnanç Esaslarının İfşa Edilmemesi (Takiyye Telakkîsi):

Nusayrîlerin özel inançlarından birisi de takiyyedir. Sır tutma, gizleme anlamına gelen takiyye ile Nusayrîler, hem kendi inançlarının başkaları tarafından bilinmemesini sağlamışlar, hem de değişik baskılar altında kalan mensupları ile özellikle de mezhep büyüklerini korumuşlardır.²⁶¹ Dr. Kais Firro, bu hususu şöyle özetlemektedir: “Memlûklü’lerden beri bütün hakim devlet otoritelerince marjinalleştirilen ve hatta takibata uğrayan Nusayrîler, merkezlerden uzak bölgelerde yaşamışlar ve dıştan hakim resmi dine bağlılıklarını göstermelerine rağmen, kendi dinî inançlarını koruyarak geliştirmek sûretiyle Şîî takiyye prensibine uymuşlardır.²⁶²

Şu ana kadar inançlarını özetlemeye çalıştığımız Nusayrîler, aslında inançlarını son derece gizli tutarlar. Öyle ki, büyük bir

²⁶⁰ Fil, a.g.e., s. 73-74.

²⁶¹ Hatîb, a.g.e, s. 385, 387; Öz, a.g.m., s.191.

²⁶² Kais Firro, “Nusayrîliğin Milliyetçilik ve Millî Devlete Adaptasyonu”, *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Alevîler, Bektaşîler, Nusayrîler*, İstanbul, 1999.s. 209.

çoğunluğu inançların tamamı ve sırları hakkında bilgi sahibi olamazlar. Bu, ancak seçkin bir zümreye aittir. Öğretiler uzun bir üyeliğe kabul süreci içinde öğretilir. Bu, ancak uygun görülen 19 yaşına basmış erkekler için başlar. Sırlarını, başkalarına açma korkusuyla kadınlara öğretmedikleri gibi, kadınlar ayinlere de katılamazlar. Üyeliğe kabul töreni masonların üyeliğe kabul törenlerine şaşırtıcı bir biçimde benzemektedir.²⁶³

Nusayrîler, tarih boyunca inançlarını gizlemek için azamî çaba göstermişlerdir. Onlara göre gizlilik, bâtın ehlinin bir özelliğidir. Zahir ise karanlık ve zulmet ehline mahsustur. Bu bakımdan Nusayrî olan kişinin ketûm olması, başta gelen şarttır. Onlara göre sırları ifşa eden ve inançlarını ortaya koyanlar ölünce, toprak onların cesetlerini kabul etmeyecek, sûretleri hayvan şekline dönüştürülecektir. Zira inançların gizlenmesi, Allah'ın, nebîlerden aldığı mîsâka dayanmaktadır.²⁶⁴ Bundan dolayı mezhep mensupları, bildikleri şeylerin gizli şeyler olduğunu bilerek sırlarını ölüm anında dahi başkalarına açmazlar. Zira bu sırrı gizlemek cihaddır.²⁶⁵

Yine onlara göre İslâm'ın kemali ilan edildiğinde de bazı bilgiler, hala saklıydı. Özel oluşları dolayısıyla bu güne değin gizli kalmıştır. Hüküm ve bilgilerin bir kısmı açık, bir kısmı da gizlidir. Bu nedenle bazı sırların gizli olması, İslâm'ın kamil bir din olmasının hususiyetlerinden biridir. Buna göre gizli olan bı sırları açıklamak, İslâm'a zarar vermekte ve onun mükemmelliğini zedelemektedir. Çünkü Muhammed, mü'minleri Ali'nin velayetiyle müjdeleyip İslamı kemale erdirdiyse de diğer şeylerin gizli tutulmasına özen gösterdi.²⁶⁶

Nusayrîler, inanç esaslarını gizleme şartından dolayı diğer

²⁶³ Hatîb, a.g.e., 373-375; Güzel, Abdurrahim, a.g.m., a.y.

²⁶⁴ Hatîb, a.g.e., s. 386; Öz, a.g.m., s. 191.

²⁶⁵ Adanî, a.g.e., s. 25; Haşim Osman, a.g.e., s. 60.

²⁶⁶ Tavail, a.g.e. s. 61; Haşim Osman, a.g.e., s. 149.

gruplar arasından onlardan biriymiş gibi görünürler. Müslümanların arasına girdiklerinde oruç tuttuklarına, namaz kıldıklarına yemin ederler. Müslümanlarla mescide gittikleri zaman namazda bir şey okumadan eğilip kalkarlar. Hz. Ebubekir, Ömer ve Osman'a küfredeler. Bu davranışlarının gerekçesi, kendilerini beden, diğer insanları da elbise şeklinde düşünmelerinden kaynaklanmaktadır. İnsan her hangi bir elbiseyi giydiğinde ona zarar vermez. Kim böyle davranmazsa delidir. Çünkü sokakta çıplak gezmek akıllının yapacağı iş değildir.²⁶⁷

Halihazır Nusayriler, bazı inançları ortaya çıkarıldığında "Ehl-i Beyt'in ilimleri, müslümanların avam tabakası tarafından bilinmiyordu; bazı hükümler ancak havassın ma'lûmu idi." Şeklinde kendilerini mazur göstermeye çalışmaktadırlar.²⁶⁸

Nusayrilerin bu gizlilik anlayışı yüzünden Nusayrî inancını ihtiva eden eserler asırlarca gizli kalmış, inanç esaslarını açıklama cesaretini gösteren bazı kimseler, müessir cezalara çarptırılmışlardır. Adanalı Süleyman Efendi'nin el-Bâkûretu's-Süleymaniyye adlı eserini yazıp neşrettikten sonra 1863 yılında Tarsus'ta öldürülmesi, buna bir misal teşkil etmektedir.²⁶⁹ Nitekim, Süleyman Efendi, Nusayrî sırlarını kendisine öğreten nakîbin şöyle dediğini belirtmiştir: "Kafanın, ellerinin ve ayaklarının parçalanmasını istemiyorsan, bu büyük sırrı açma!"²⁷⁰ bu lafızlar, aynı zamanda mezhebin sırlarını öğrettikleri herkese dinî bir törende söylenmektedir. Yani onlar, sırrı açıkladıkları kimseleri, önce etini paramparça edip kanını içeceklerini belirtmek sûretiyle çok acı bir ölümle tehdîd etmekte, ondan sonra sırlarını bildirmektedirler.²⁷¹

²⁶⁷ Adenî, a.g.e., s. 82.

²⁶⁸ Şek'a, a.g.e., s. 318-319; Hafîb, a.g.e., s. 387; Öz, a.g.m., s. 191.

²⁶⁹ Öz, a.g.m., s. 190.

²⁷⁰ Adenî, a.g.e., s. 4-7.

²⁷¹ Bkz. Adenî, s. 4-7.

Nusayrîlerin büyüklerinden olan Mekzûn es-Sincarî, takiiye anlayışını bir beyitinde şöyle açıklamaktadır:

*“Bana dediler ki, remizsiz anlat şu gerçek sözlerini
Cevap verdim ki, akıllı kişi atar mı korumasız hazinelerini”²⁷²*

es-Sincarî bununla da kalmıyor ve İmam Zeynel Abidin’e şu beyiti de nisbet ediyordu:

*“Gizlerim elbette cevherlerini bilgimin
Ki cahil gerçeği görüp fitneye düşmesin*

*Nice ilim cevheri var ki eğer açıklarsam serbest
Mutlaka bana diyecekler ‘sen de bir putperest*

*Güzel bularak işin en iğrenç olanını
Müslüman adamlar helal kılardı kanımı.”²⁷³*

Nusayrîliğin takiiye anlayışı o kadar sıkı bir şekilde sürdürülmüştür ki, İslâm tarihinde onlar hakkında son derece aşırı şüpheler oluşmuş ve onların aslında dini ortadan kaldırmak isteyen mühlitler oldukları ileri sürülmüştür. Nitekim İbn Teymiyye onlar hakkındaki meşhur fetvasında onların müşrik, mülhîd, kafir hatta onlardan da tehlikeli olduklarını, bunların kestiklerinin yenilemeyeceğini, kadınlarının nikâh edilemeyeceğini, mürted olduklarından dolayı cizye ödemekle hayat hakkına sahip olamayacaklarını bildirirken²⁷⁴ İzmirli İsmail Hakkı da şunları söylemiştir: “Nusayrîlerin zahirleri Şiilik, Ehl-i Beyt’e bağlılık,

²⁷² Şek’a, a.g.e., s. 318.

²⁷³ Tavail, a.g.e. s.112; Şek’a, a.g.e., s. 318.

²⁷⁴ Bu fetvanın metni için bkz. Haşim Osman, a.g.e., s. 49-59; Bedevi, a.g.e. s. 445-456.

Alevîliktir. Fakat batınları Allah'a, Nebî'ye, emir ve yasaklara, sevap ve ikaba, cennet ve nara itikad etmemektir."²⁷⁵

Çağdaş bazı araştırmacılara göre de Nusayriler takiyye vasıtasıyla kendilerini bazan sünnî, bazan şîî ve siyâsî alanda da Marksist-Devrimci, Pan-Arap milliyetçi veyahut da Süriyecilik (Sosyal Milliyetçi Parti) taraftarları olarak tanıtmışlardır.²⁷⁶

6. Nusayrîlikte Batnî Te'vîl:

Nusayrîliğin itikadının dayandığı temel öğelerden biri de batnî te'vil konusudur. Onlara göre nassların ve şeriatın iki ayrı boyutu vardır. birincisi zahir, diğeri de batın yönüdür. Sırların ve işlerin batnını, şeriatın asıl olan batnî te'vilini kendilerinden başka kimse bilmemektedir.²⁷⁷

Bu düşünceden hareket eden Nusayrîlere göre, Ehl-i Beyt'ten başka hiç kimsenin Kur'an âyetlerini te'vîl etmeye, onun mühkem ve müteşabih ayetlerini bir birinden ayırd edip açıklamaya hakkı yoktur. Zaten bunları Ehl-i Beyt'ten başkasının anlaması da mümkün değildir. Onların anlaması da şundandır: Ehl-i Beyt, kendilerine her şeyin hakikatini açık bir şekilde gösteren aydınlığın kendilerine verildiği kimselerdir. Diğer insanlara gelince, onlar ancak şeriatın zahirine bakarlar ki, aslolan zahir değil, batındır.²⁷⁸

Nusayriler, bu görüşlerini bazı hadislere dayandırmaktadırlar. Derler ki, Hz. Peygamber (s.a.s.), şöyle buyurmuştur: "Ben zahirle hükmederim. Sırları bilen ise Allah'dır." Bu hadisi şöyle tevil ederler: "Sırların hakikatini bilen ise Ali'dir. Zira o, gizli durumlar ile batın ilmini bilen ilahtır."²⁷⁹

²⁷⁵ İsmail Hakkı İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, Ankara, 1981, s. 112.

²⁷⁶ Bkz. Firro, Kais, a.g.m., s. 211.

²⁷⁷ Fil, a.g.e., s. 85; Şek'a, a.g.e., s. 318-319.

²⁷⁸ Fil, a.g.e., s. 85; Şek'a, a.g.e., s. 318-319.

²⁷⁹ Şehristânî, a.g.e., 1/189; Fil, a.g.e., s. 85-86.

Yine onlara göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “İçinizde, benim tenzîli için savaştığım Kur’an’ın te’vili için savaşacak olan vardır.” bu da şu anlama gelir: Hz. Peygamber, sadece tenzîlin (Kur’an’ın) zahiri ve onun harf ve kelimeleri ile görevli idi. Bu Kitabın batını ve derin sırları ise kapsadığı satırlarla örtülmüş, harf ve kelimelerin arkasında perdelenmiş olup onu bilmek de sadece Ali b. Ebî Talib’e mahsustur. İşte bundan dolayıdır ki, Hz. Muhammed’in savaşları müşriklere, Hz. Ali’nin savaşları da münafıklara karşı sürdürülmüştür.²⁸⁰ Müşrikler Kur’an’ın zahirini, münafıklar da batınını inkar edenlerdir.

Nusayrîlere göre bütün ilahî şeriatların zahiri, insanlar için zincir ve kayıtlardan ibarettir. Bunların hakikatini bilenler ise bu kayıtlardan azade kılınmışlardır. Çünkü bunların batınî te’vilini bilenlerden zahiri amel sakıt olur, onlar da kulluk sınırı ve kölelik bağından hürrüyet sınırına çıkarlar. Kişi Rabbini (Ali’yi) tanıyınca, matlûba ulaşmış olur ve bu nedenle artık eksik anlayışlı olanların boyun bağı olan zahirden kurtulur.²⁸¹

Nusayrîler, Kur’an’ın zahirini te’vil ederlerken fıkıh usulü, istihrac metodları, sarf ve nahiv kaideleri ile mantık kurallarını göz önünde bulundurmaz, akıllarının estiği ve mezheplerinin görüşlerine uyduğu şekilde te’vil yaparlar.²⁸²

İşte bu hareket tarzını benimseyen Nusayrîler, İslâm’ın temel şiarlarını şu şekilde te’vil etmektedirler:

a. Şehadet: Nusayriliğe girişte yukarıda sözü edilen şehadet kelimesi tekrar edilir. Sonra da “Nusayri dininden, Cundebî görüşünden, Cunculanî tarikatından, Hasibî akidesinden, Cillî inancından, Meymunî fıkından olduğuma şehadet ederim” şeklindeki söz söylenir.

b. Namaz: Namaz sesle yapılan bir ibadet olup, sadece du-

²⁸⁰ Fil, a.g.e., s. 86.

²⁸¹ Cu’fi, *el-Heft*, s. 64-65; Fil, a.g.e.,s. 86-87; Hatib, a.g.e.,s. 390.

²⁸² Fil, a.g.e., s. 87.

adır. Namazın başında “Ali, Muhammed ve Selman’ı yüceltiriz” demek, namazı eda etmek olarak anlaşılır. Namaz Ali’ye açılan bir kalbin niyazı olarak anlaşıldığından ferdi yapılıır, ancak, bayram ve mukaddes günlerde cemaat halinde de yapılabilmektedir. Namazdan önce abdest alınmaz. Namazın şartları beştir:

ba) Beş seçkini bilmek, Bunlar; Muhammed, Fâtır, Hasan, Hüseyin ve Muhsin’dir.

bb) Gülmeden ve konuşmadan dua etmek,

bc) Namazı, Abbasi rengi olduğu için siyah takkesiz kılmak,

bd) İbadeti başkaları görmeden gizli yapmak,

be) Namazı, “Ey Yüce, Büyük ve Arıların Efendisi Ali, bize merhamet et” diyerek bitirmek.

Namazın sayısı yine beştir ve beş masuma tahsis edilmiştir. Namazda Mekke’ye dönmek şart değildir. Öğleye kadar güneşin doğuş yönüne, öğleden sonra ise batıya doğru yönelinir. Yukarıda adı geçen zâtları zikretmek ruku, kıyam ve secde yerine geçtiğinden bunları yapmak gerekmez.

c. Oruç: Oruç, Resulullah’ın babası Abdullah b. Abdulmutalib’in sessizliğini temsil eder. Buna göre Ramazan Abdullah, Kur’an Hz. Muhammed’dir. Ramazan günleri ise, Nusayrilerin kutsal kişilerini temsil eder. Oruç, Nusayrî sırlarının gizlenmesi, ramazan boyunca yemek, içmek değil de kadınlardan uzak kalmak, kitaplarında ismi belirtilen otuz erkek ve otuz kadının isimlerini anmak şeklinde yorumlanır. Otuz erkek Ramazanın otuz gününe, otuz kadın da otuz gecesine tekabül etmektedir. bu otuzun isimlerini zikretmek, oruç tutmamayı caiz kılar.

d. Zekat: Zekatın manası dini öğrenmek ve aktarmaktır. Her aile malî şartlarına göre, şeyhe para vermek zorundadır. Bu zekat yerine geçer. Yine zekat, Selman’ın remzidir. Selman’ın ismini zikretmek, zekat farizasını kaldırır.

e. Hac ve Ziyaretler: Hac, şiar ve menasik olarak gördükleri bazı yerleri ve şahısların türbelerini ziyaret etmektir. Nusayrîlerde ziyaret yerleri çok önemlidir. Buralar beyaza boyanır ve aynı zamanda ibadet yerleridir. Ziyaret yerleri ya su kenarlarında ya da ağaçlık yerlerdedir.²⁸³ Bu anlayışları eski Fenikelilerden kalan bir inançtır.²⁸⁴ Onlara göre müslümanların ziyaret ettikleri Ka'be, küfrün başı ve putların ilahıdır. Çünkü o da put gibi taştan bir varlıktır.²⁸⁵

f. Cihad: Nusayrîlikte cihad iki şekilde yorumlanmış ve iki tür olarak kabul edilmiştir. Birinci cihad şekli, Ebu Bekir, Ömer, Osman, Muaviye, Yezid gibi şahıslara, onlara beyat ederek yardım eden sahabilere, Ebu Hanife, Şafî gibi müçtehitlere ve diğer İslâm alim ve fakihlerine sövmek, onlara lanet getirmektir.²⁸⁶ Aynı şekilde Ali b. Ebî Talib ile peygamberlerin yediklerine, içtiklerine, evlenip kadınlar sebebiyle cünüp olduklarına inanan ve Nusayrî olmayan bütün taife, fırka ve mezheplere ve onların mensuplarına lanet getirip sövmek de cihaddır. İkinci cihad şekli de kendi mezheplerinin gizli taraflarını ve sırlarını söylememek, görüşlerinin açığa çıkması için diğer kişilerle muaraza edip direnmek ve mezhep sırları ile itikadî görüşlerini ölüm pahasına bile olsa saklamaktır.²⁸⁷

İşte bütün bunlardan da anlaşıldığı gibi, Nusayrîlikte bütün İslâmî şiar ve farizaların önemi yoktur ve hepsi de değişik tev'illerle zahirî anlamından çıkarılıp İslâm'a zıt batınî

²⁸³ Fîl, a.g.e., s. 87-92; Hatîb, a.g.e., s. 391-392; Güzel, Şamil İslâm Ansiklopedisi, Nusayrîlik md.; Massignon, "Nusayrîlik", *İA*, IX, s. 368; Sinanoğlu, a.g.e., s. 77-78.

²⁸⁴ Güzel, Abdurrahim, Şamil İslâm Ansiklopedisi, Nusayrîlik md

²⁸⁵ Adeni, a.g.e. s. 22; el-Fil, a.g.e., 90.

²⁸⁶ Fîl, a.g.e., s.90, 112. İşin garip yanı, kendi ilahlarını öldüren İbn Mülcem'e rahmet okumakta, Hz. Ali'nin can dostlarına da lanet okumaktadırlar... Bkz. Fîl, a.g.e., s. 118-119.

²⁸⁷ Adeni, a.g.e. s. 22; Hatîb, a.g.e., s. 365,392; Fîl, a.g.e., s. 90-91. Nusayrîlikteki batınî yorum hakkında fazla bilgi için bkz. Şek'a, a.g.e., s. 318-322.

anlamalara hamledilmektedir. Lafzın zahir anlamından alınıp batınî anlama hamledilmesi ile ilgili İslâmî kaynaklarda yer alan ölçü ve kaidelere gelince, onlara da itibar edilmez. Çünkü, Ehl-i Beyt, kendilerinde bulunan ilâhî nurdan dolayı hep-sini bilmektedir. Bu nedenle zahirî ölçülere ve kaidelere gerek yoktur. Ancak burada Nusayrîlere bir görev düşmektedir: Ehl-i beyt imamlarından nakledilen haberlerde onların namaz, oruç, hac vs. şiarları zahirî anlamdan tamamen arındırdıkları şeklinde doğru ve sahih rivayetler yoktur. Buna göre, onların nasları Nusayrîlerin anladığı şekilde anlattıklarını belirttikleri rivayetlerin sıhhatini isbat etmelidirler. Diğer bir görev de şudur: Madem ehl-i beytten başkası bunları bilmiyor. Öyleyse Nusayrî inançları bu şekilde yorumlayıp geliştiren ve hem ehl-i beytten olmayan, hem de onlarla manevî bir bağlantısı bulunmayan şahısların ilgili tevillerini mezhepten çıkarmalıdır. Aklın ve mantığın kabul etmediği diğer bir şey daha vardır: Alemleri yaratan, kadir, kahhar, cebbar gibi diğer bütün ilahî sıfatlara sahip olan bir ilah nasıl olur da hakkettiği halifelik makamını koruyamayıp sövüp lanetlenmelerini cihad telakkî ettikleri Ebu Bekir ve Ömer'e kaptırıyor? Nusayrîlerin bu konularda aklın kabul edebileceği bazı yorumları olmalıdır.

C. NUSAYRİLİĞE DİĞER FIRKA, DİN VE İNANÇ SİSTEMLERİNDEN GEÇEN İNANÇLAR

Nusayrîlerin buraya kadar anlatılan inanış, davranış, hal ve hareketleri dikkatlice izlenip göz önüne alındığında, bu mezhebin mensuplarının bulunduğu ve mezhebin doğup yayıldığı bölgelerde zaman süreci içinde hüküm süren eski dinler ve inanışlardan, özellikle totemcilikten, Sabîilik'ten, Mecusîlikten, Musevilik ve Hıristiyanlıktan ve ilkel inanışlardan oldukça büyük oranda etkilendiğini görmek ve müşahade etmek mümkün-

dür.²⁸⁸ Bu inanış biçimi ve tezahürleri aynı zamanda bâtnilik perdesi ile de örtülerek bir gizlilik içinde, takdim edilmiştir. Zira, sözü edilen tutarsız görüş ve inanç biçimleri ancak bu şekilde idame ettirilebilmiştir. Dikkat edilirse mezhebe ilk girenden, ilk alınan söz, sır saklama hususudur.²⁸⁹

Müslümanlar, söz konusu bölgeleri fethedince, orada sakin olan ahalî, müslüman görünüp gereklerini yerine getirmeye başlamıştı. Bu, gerçek anlamda değil, şeklî bir tatbikat olarak görülmelidir. Bu sebeple Nusayriyyenin inanç esasları derinliğine araştırıldığında gök cisimleri ve yıldızların taksimi gibi konularda paganizm, yahut putperestlikten; AMS teslîs inancı, içkiyi takdîs edip bayramlarını kabul etme konusunda Hıristiyanlıktan; on iki imama inanma, Muhammed b. Hasan el-Askerî'yi mehdi olarak kabul etme konusunda İsmailiyye Şiasından; te'vîl konusunda hasım olmalarına rağmen İsmailiyye'den; muharrematın mubah sayılması ve dinî vazifelerin iskatı gibi konularda Mecusilik, Mazdekîlik ve aşırı Şia'dan; yaratılış nazariyesi ve başka bazı felsefî yorumlar konusunda da Yeni Eflatuncu felsefeden etkilendikleri görülmektedir.²⁹⁰

Nusayrîler, diğer dinlerin inanç esaslarını alıp kendi ölçülerini çerçevesinde şekillendirdikleri gibi, İslâm toplumundan çıkmış ve kendilerini müslüman sayan değişik mezhep ve fırkaların görüşlerinden de etkilenmiştir. Genellikle İsmaililik, Karimatilik, Hattabiye gibi aşırı şii eğilime sahip akımlarla aynı görüşü paylaşmış etkilenmiştir. Bu da Nusayrîliğin eklektik bir yapıda oluşmasına neden olmuştur.²⁹¹

Tarih içerisinde müslümanlara karşı savaş açan milletlerle dost olup zaman zaman onların saflarında müslümanla-

²⁸⁸ Hatib, a.g.e., 351-352.

²⁸⁹ Abdurrahim Güzel, , a.g.m., a.y.

²⁹⁰ Hatib, a.g.e., s. 350-352; Öz, a.g.m., s. 192.

²⁹¹ İrfan Abdulhamit, a.g.m., s. 353.

ra karşı savaşıyan Nusayrîler, ilişki kurdukları her din ve mezhepten bazı inançlar almış, bunları kendi mezheplerinin esas haline getirmiştir. Bu sebeple Nusayrilik, bir bakıma dinlerin karışımından ibaret yeni bir din görünümü de vermektedir. Zira “Nusayrî İnançları” dediğimiz inanç sistemi bir bütün olarak ele alındığı takdirde hiçbir din ve mezhebe uymayan bir yapı arzettiği görülmektedir. Bu inançlar, isim ve kavram benzerliğinden başka İslâm’a da hiç uymamaktadır. Zira uluhiyet, nübüvvet, sem’iyyat gibi temel inanç esasları konusunda uygunluk olmadığı gibi, şehadet kelimesi, namaz, oruç, zekat, hac gibi ibadet ve şiarların asıl mahiyeti arasında da hiçbir benzerlik yoktur.

Nusayrî inançları o kadar karmaşık bir yapıdadır ki, birçok inanç sisteminin karışımından oluşan bu inanç sistemi, diğer dinler arasında hiç birine şu açıdan da benzememektedir: Tek bir konuda, birçok inanç sisteminden yararlanılmıştır. Örneğin uluhiyyet konusunda AMS inancı Hıristiyanlığın teslis inancından, Ali, Muhammed, Selman İslâmî şahsiyetlerden, onların birbirini yaratması ve birinin öbüründen sudûru sudûr nazariyyesinden alınmıştır. Yine cennet, cehennem, ceza ve sevap kavramları İslâm’dan alınmakla beraber, onlarla ilgili tenasüh gibi batınî yorumlar, Hinduizm, Budizm gibi inançlardan alınmıştır.

Nusayrîliğin, en çok etkilendiği ve inançlarını kendisinden aldığı dinin Hıristiyanlık olduğunu söylediğimizde aşırıya gitmiş olmayız. Zira temel inanç esası olan AMS inancı, teslis inancının Nusayrîliğ’e yansımış bir şeklinden ibarettir. Söz konusu fırkanın İslâm’la olan ilişkisi ise, sadece dinî kavramlar ve şahıs isimleri üzerindeki ittifaktır. Örneğin onlar da Kur’an’ı ve Kur’an’da geçen namaz, oruç, kader, yaratma gibi kavramları kabul ederler. Ancak onların bu kavramlara yükledikleri an-

lamlar ile ayet ve hadislerin hakikî ve zahirî anlamı arasında çok büyük farklar göze çarpmaktadır.

İşte bu düşünceden hareketle, Nusayriliğin İslâmî esas ve kavramları kullanan yeni bir din olduğu da söylenebilir. Hatta İslâm etkisinin kolaylıkla gözlemlenebileceği Sih dini gibi eklektik bir imajını verdiği de iddia edilebilir. Durum böyle olunca, Nusayriliğin temel esaslarının hangi din ve inançlara dayandığını ve bu mezhebin ya da dinî oluşumun diğer din ve inanç sistemleri ile olan ilişkisinin ne düzeyde olduğunun tesbîti zaruri olmaktadır. Biz de bu düşünceden hareketle Nusayrî inançlarının en belirgin bir şekilde benzediği ve etkilendiği diğer din ve inançlar ile bu inançların Nusayrî yansıması arasında aşağıda bazı ilişki ve mukayeselerde bulunacağız.

I. Diğer İslâmî Fırkalardan Geçen İnançlar:

A. Şia'dan Geçen İnançlar

Nusayrılık İslâmî fırkalar içerisinde en çok şîî eğilime sahip olanlardan etkilenmiştir. Zaten bu fırka da son tahlilde "Gulât-ı Şiâ"dan olan bir fırka olarak değerlendirilmektedir. Nusayriliğe mensup olan kişilerin şiiilerle hem mezhebî ve dini inançların benzerliği, hem de etnik köken itibarıyla yakınlığı vardır. Nitekim Masignon, Nusayriliğin ilk kurucuları hakkında şu malumata dikkat çekmektedir: Nusayrî fırkasının ilk kurucuları Farslı olduğu gibi, onların esas unsurunu Yemenîlerin Hamdan ve Kinda ile Gassan, Bahra ve Tanuh kolları teşkil etmiş olup Tabariya ve Camal-i A'mil'den Halep'e kadar olan yerlerde oturanlar çok eskiden Şia mezhebinin kabul edenlerdir.²⁹²

Durum böyle olunca, Nusayriliğin Şiâ kapsamında değerlendirilen fırkalardan birçok inanç esasını aldığını söylemek

²⁹² Massignon, "Nusayrîler", *İA*, IX, s. 366.

mümkündür. Aşağıda Nusayrîliğe Şiilikten geçen bazı görüşleri ele alacağız:

1. Ehl-i Beyt İnancı:

Şiiliğin inanç sistemini dayandırdığı kavramlardan biri de Ehl-i Beyt inancıdır. Şiiler'e göre Ehl-i Beyt, Hz. Muhammed (s.a.s.), Hz. Ali, Fatıma, Hasan, Hüseyin ile imam olarak kabul edilen diğer dokuz zâttan oluşmaktadır. Hz. Peygamber'in bunların dışında kalan hanımları, çocukları ve torunları ehl-i beytten sayılmazlar.²⁹³

Nusayrîler, diğer inanç esaslarında olduğu gibi burada da kavramı alıp kendilerine göre yorumlamışlardır. Onların "ehl-i beyt" kavramına yükledikleri anlam, diğer İslâmî fırkaların "ehl-i beyt" anlayışından farklıdır. Nusayrî kaynaklarında ehl-i beyt kavramı çok geçmekle beraber, bu kavramın tam bir çerçevesi çizilmiş değildir. Bir başka ifade ile, Nusayrîlerin hangi şahısları ehl-i beyt'ten sayıp saymadıkları hususunda açık bir beyanı yoktur. Bununla birlikte, yukarıda adı geçen şahıslar ile onlara yakın birçok kişinin isimleri geçmektedir.²⁹⁴

Nusayrîlikte Ehl-i Beyt kavramı ile birlikte "beş ma'sûm" tabiri de vardır ki, bunlar da Ali, Hasan, Hüseyin, Muhsin (Hz. Fatıma'nın üçüncü oğlu) ve Fatır (Fatıma)dir. Nusayrî inancına göre namaz da beş ma'sûma tahsis edilmiştir. Yani, her bir şahıs, bir vakti temsil etmektedir. Onlara göre öğle namazı Hz. Muhammed'e, İkinci namazı Hz. Fatıma'ya, akşam namazı Hz. Hasan'a, yatsı namazı Hz. Hüseyin'e, sabah namazı Muhsin'e tahsis edilmiştir. Cünüplüğün kalkması için beş ma'sûmun ismini zikretmek yeterlidir.²⁹⁵

Nusayrîler ehl-i beyt kapsamına giren şahıslar ile onlara ya-

²⁹³ Mustafa Öz, "Ehl-i Beyt", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1994, 10/498-501.

²⁹⁴ Bkz. Adenî, a.g.e., s. 3-4.

²⁹⁵ Adenî, a.g.e., s. 32, 115.

kın olanlar hakkında kendi uluhiyyet, tenasüh, hulûl, zuhûr gibi inançları çerçevesinde bir takım fikirler geliştirmişlerdir. Bunların geneli, aşırılığa giden değerlendirmelerdir. Örneğin beş ma'sûmun hepsi de Ali'nin isimleri olup Ali, onlarda da gizlenmiştir. Hasan ve Hüseyin iki temiz melektir.²⁹⁶

Bunlardan da anlaşılıyor ki, Nusayrılık, Şiîliğin “ehl-i beyt” inancını alıp kendi inançları bağlamında değerlendirmiş ve kendine has bir “ehl- beyt” inancı geliştirmiştir.

2. On İki İmam İnancı:

Nusayriliğin akidesi Ali'nin ulûhiyyeti ve ona yakın olanların kutsallığına dayandığı için, onların Hz. Ali'nin evladından olan on iki imama da kutsallık atfettikleri görülmektedir.

On iki imam konusunda Şiî fırkalardan etkilenen Nusayriliğin, kendine özgü bir takım görüşleri olduğu gibi, kendisinden önce ve sonra zuhûr eden birçok Şiî fırkanın görüşlerine benzer görüşleri de bulunmaktadır. Örneğin on iki İmam'ın hangi şahıslar olduğu konusunda İmamiye Şiası ile Hz. Muhammed dışında ittifak etmişlerdir. Adanî'nin belirttiğine göre Nusayrîler'de on iki imam silsilesi şu şahıslardan oluşmaktadır:

1. Muhammed b. Abdillâh (632)
2. *Hasan b. Ali* (50/670)
3. *Hüseyin b. Ali* (61/680)
4. *Ali Zeyne'l-Abidîn b. Hüseyin* (95/713)
5. *Muhammed el-Bâkır b. Ali Zeyne'l-Abidîn* (114/733)
6. *Câfer es-Sadık b. Muhammed el-Bakır* (148/765)
7. *Mûsâ el-Kazım b. Ca'fer es-Sadık* (183/799)
8. *Ali er-Rıza b. Mûsâ el-Kazım* (203/818)
9. *Muhammed el-Cevvâd (et-Takî) b. Ali er-Rızâ* (220/835)

²⁹⁶ Bkz. Adenî, a.g.e., s. 24-25.

10. *Ali el-Hâdî b. Muhammed et-Takî (254/868)*
11. *Hasan el-Askerî b. Ali en-Nakî (260/873)*
12. *Muhammed el-Mehdî b. Hasan el-Askerî (328/940).²⁹⁷*

Mustafa Galib ise Nusayrîlerin on iki imam silsilesini sıralarken birinci imam olarak Hz. Ali'yi zikreder. Ayrıca her imam için (sırasıyla) şu bâbların ismini de verir: Selman-ı Farisî, Kays b. Varaka, Reşid el-Hicrî, Abdullah el-Galib el-Kâbilî, Yahya b. Ma'mer, Cabir b. Yezid el-Cu'fî, Muhammed b. Ebî Zeyneb el-Kâhilî, Mufaddal b. Ömer el-Cu'fî, Muhammed b. Mufaddal b. Ömer, Ömer b. El-Ferran, Ebu Şuayb Muhammed b. Nusayr (Hasan el-Askerî'nin bâbı). Muhammed Mehdî'ye gelince, onlara göre onun için ayrı bir bâb olmadığından bâblık İbn Nusayr'de kalmıştır.²⁹⁸

Yukarıda değindiğimiz gibi, Nusayrîlerin AMS inancı ile ondan doğan tenasüh, hulul ve zuhûr inançları, on iki imam anlayışı üzerinde de etkili olmuş ve bu anlayışın söz konusu görüşler çerçevesinde şekillenmesine neden olmuştur. Zira Nusayrîlere göre Ali bazı insan ve hayvanlara hulûl ettiği gibi imamlara da hulûl etmiştir. Muhammed, Ali'nin ismi olduğu gibi imamların da ismidir. İsimler, daha sonra mânâ haline gelirler. Bazı özellikler bakımından Ali'ye benzemekle beraber, Ali bunların hepsinden üstün tutulmaktadır. ²⁹⁹ "Ben şahadet ederim ki Hasan el-Askerî evveldir, ahirdir, zahirdir, batındır ve her şeye gücü yetendir."³⁰⁰

Nusayrîlere göre imamların sözleri ve fiilleri ilahî irade ile birbirine tam bir mütabakat içindedir. İmamlar, her türlü günah ve pislikten pâk olup ma'sûmdurlar. Zaten onların fiil ve iradele-

²⁹⁷ Adenî, a.g.e., s. 14; Galib, Mukaddime, s. 20-21; Haşim Osman, a.g.e., s. 153.

²⁹⁸ Galib, *Hareketu'l-Batıniyye*, s. 271.

²⁹⁹ Massignon, "Nusayrilik", IX, s. 367.

³⁰⁰ el-Mecmu, en-Nisbe (Bakura).

rinin ilahî irade ile mutabık olmasının kaynağı bu ma'sumiyettir. Nusayrî inancında imamların nebilerden daha üstün tutulduğu da belirtilmektedir. Çünkü nebilere vahiy vasıtasıyla bilgiler gelir, imamlar ise doğrudan Allah (Ali) ile konuşurlar. Onlara ilâhî ilhamlar gelir. Bundan dolayı da onlar, mustakil kânun koyucudurlar. İmamlar doğrulmazlar, onların var oluşu da diğer insanların var oluşuna benzemez.³⁰¹Kur'ânı gerçek ve doğru anlamıyla ancak imamlar tefsir edebilir.³⁰²

İmamların nebilerden üstün olduğu şeklindeki görüşe bütün Şii fırkaların eğilimli oldukları bilinmektedir. Zira onlar, "Ümmetimin alimleri, İsrailoğulların peygamberleri gibidir."³⁰³ Şeklindeki hadisi farklı yorumlayarak gerçek alimin ehli beyt ilmini bilen kimse olacağını söylemektedirler. İşte Şia'nın bu rivayeti ve düşüncesi, gulattan olan Nusayrilerin eline geçince elbette böyle bir sonucu doğuracaktır.

3. Bab İnancı

Bab'lık müessesesi, Nusayri inancının temel esaslarından birisidir. Fırka bu inancı Şia'dan almıştır. Ancak batnilik özelliklerinden dolayı 'bab'ı farklı yorumlayıp ona değişik misyonlar yüklemişlerdir.

Bab inancının gerekçesini şöyle açıklamışlardır: Peygamber, 'ben ilmin şehriyim. Ali de onun kapısıdır.' Yine 'ilim isteyen kapıya gelsin' buyurmuştur. İmamlar öncekilerin ve sonrakilerin ilimlerini kendilerinde topladıklarına göre onların da başvurulacak bir kapıları olması gerekir. Bu nedenle bu ilke, oniki imam düzeyinde herbirinin bir bab'ı olmasıyla uygulama alanı buldu:

³⁰¹ Sabir Tuayme, *el-Akaidü'l-Batniyye ve Hükmü'l-İslâm Fihâ*, Beyrut, 1986, s. 313-314'den naklen Türköl, a.g.t. s. 41.

³⁰² Haşim Osman, a.g.e. s.150.

³⁰³ Haşim Osman, a.g.e. s. 150

İmam**Bab**

Ali b. Ebi Talib(Muhammed .. Selman el-Farisi	
Hasan b. Ali	Kays b. Varaka
Hüseyin b. Ali	Raşid el-Heceri(Hüceyri)
Ali Zeynelabidin.....	Abdullah b. Galib el-Kahili
Muhammed Bakır.....	Yahya b. Ma'mer
Cafer Sadık	Cabir b. Yezid
Musa Kazım	Muhammed b. Ebi Zeynep el-Kahili (Ebu'l-Hattab ismiyle biliniyor)
Ali er-Rıza	Mufaddal b. Ömer el-Cu'fi (Heftü'ş-Şerif müellifi)
Muhammed Cevad	Muhammed b. Mufaddal
Ali el-Hadi	Ömer b. Furat(el-Katib adıyla Meşhur)
Hasan el-Askeri	Muhammed b. Nusayr
Muhammed b. Hasan	Bab'ı olmadığı için İbn Nusayr'da kaşmıştır. ³⁰⁴

Nusayrilerin sembolü olan A.M.S.'nin üçüncü unsuru ilk bab olan Selman'dır. Yukarıda bu sembolü anlatırken Selman'a birçok ilahi vasıfların verildiğini görmüştük.

Tenasuh inançlarına göre bab olan Selman'ın değişik zamanlarda zuhuru olmalıydı. Onlara göre Selman yukarıda isimlerini saydığımız imamların babları şeklinde zuhur etmiştir. İmamlar da gayba giren ma'nanın natık birer hicabıdır. Ma'na gayba girdiğinde imamlar onunla bitişip O'nun ismi ve sıfatı oldular. Bab, ancak hicabın; hicab da ancak bab'ın zuhuruyla zuhur ederler. Çünkü bab, hicabın maddesi, zatı ve fiilidir.³⁰⁵

Bu görüşü tahlil edecek olursak Nusayriler, Şia'nın "imamlar Allahtan aracısız olarak vahiy alırlar şeklindeki düşünceleri-

³⁰⁴ Tavit, a.g.e. s. 150-151.

³⁰⁵ Htib, a.g.e. s. 363.

ne dayanarak" imamları peygamberleştirdikleri sonucuna varmak o kadar da zor olmasa gerek.

Allahın 'ma'na, isim ve bab' birliğinden oluştuğunu kabul ettiklerine göre imamların ve babların yarıcılık vasıfları olsa gerek. Nitekim Kitabü'l-Akvar ve'l-Edvar'da bunun örneğine rastlamak mümkün: (İbn Nusayrın kendi ifedesinden:) Nevruz gününde mevlamın huzuruna girdim. Beni gördüğünde 'Ey Muhammed! Benim falan yerde bin yıldır helak olmuş bir dostum var. Git ve onu canlandır.' dedi. Ben de 'ben nasıl canlandırayım. Hayatı ve ölümü sana(senin elinde) dır.' demeye niyetlendim.³⁰⁶

Bab'ın son zuhuru İbn Nusayr'dır. Allahın kendisinden sonra zuhuru olmayan son babıdır. İsm olan Muhammed b. Hasan'ın gayba girmesiyle İbn Nusayr O'nun hicabı, ma'na ile muttasıl olan natık nebisi oldu. Bu durum mehdinin zuhuruna kadar devam edecektir.³⁰⁷

4. Hulul ve İttihad ve Tenasüh:

Nusayrîler hulul ve ittihad konusunda gulat-ı şîadan sayılan fırkalardan etkilenmişlerdir. Söz konusu fırkalar İslâm'ın telkin ettiği uluhiyet anlayışını, İslâm'a girmeden önceki dinlerinden şuur altılarında kalan bazı görüşleri çerçevesinde teşekkül ederlerken hulul ittihad ve tenasüh gibi görüşlere vardılar. Bu fırkalara mensup olanlar o kadar aşırı gittiler ki, Hz. Ali ve on iki imamla birlikte fırka liderlerini ve sevdikleri kişileri bu tür iddialarla ilahlık vasıflarıyla nitelendirmeye çalıştılar. Hıristiyan ve Yahudilerin uluhiyet konusunda aşırı şîi guruplara etkisi olduğu gibi, bu gurupların da Nusayrîler üzerinde etkisi vardır.

³⁰⁶ Galib, *Harekatu'l-Batımyye*, s. 274-275.

³⁰⁷ el-Halebinin Münazarasından naklen el-Hatib, a.g.e. s. 363.

Şiilik eyleminde bulunanlar Abdullah bin Sebe'den itibaren hulul ittihad ve tenasüh gibi düşünceleri İslâm toplumunda ileri sürmüşler. İbn Sebe, "Ali gerçek manada ilahtır" derken³⁰⁸ Şura'iyye fırkası Allah Teala beş şahsa hulul etmiştir: Muhammed, Ali, Fatma, Hasan ve Hüseyin." İnancını taşımaktaydı.³⁰⁹ Cenahiye ise "şüphesiz Allah'ın ruhu peygamberler ve imamlara hulul etmiştir." iddiasında bulunuyordu.³¹⁰ Hattabiye "imamlar ilahtırlar" inancındaydı. Ebul Hattab da "Hasan ve Hüseyin'in çocukları Allah'ın oğulları ve sevgilileridir. Cafer es-Sadık ilahtır."³¹¹

Şia tarihinde İbn Nusayr'dan önce bu tür fikirler ileri sürenlerden biri de "el-Beyan" isimli bir şahıstır. Bu zat da ilahî bir cüz'ün Ali'ye hulul ettiğini ve onun cesediyle bitiştiğini, Hz. Ali'nin de bu cüz' sayesinde gaybı bildiğini iddia ediyordu.³¹² El-Beyan'dan sonra gelen Ebu'l-Hattab'ın ileri sürdüğü bu tarz görüşlerin, İbn Nusayr'ın dayanağı olduğu ve onun uluhiyet iddiasının temelinde de Ebu'l-Hattab'ın tesirinin olduğu belirtilmektedir.³¹³ Şunu da belirtmek gerekir ki, Nusayrîlerin kitaplarını temel kaynak ve kutsal kitap şeklinde mütalaa ettikleri ve kendisini sekizinci imamın bâbı olarak gördükleri Mu'faddal b. Ömer el-Ca'fî, Ebu'l-Hattab'ın öğrencilerindendir.³¹⁴

Nusayrîliğin kurucusunun, düşünce ve akidesini ismailîlerin ve karmatîlerin yaptığı gibi Hattabiye'den de aldığı bilince bu inancın, Hattabiye'den Hallaciye'ye, ondan sonra da Nusayrîye'de yüceltilip devam ettirildiği ve üç direk üzerinde

³⁰⁸ Abdulkahir el-Bağdadi, a.g.e., s. 177.

³⁰⁹ Bağdadi, a.g.e. s. 196.

³¹⁰ Bağdadi, a.g.e. s. 189.

³¹¹ Bağdadi, a.g.e. s. 191.

³¹² Bağdadi a.g.e. s. 180.

³¹³ İrfan Abdulhamid, a.g.m., s. 351. 324. Hulul ve ittihad konusunda sufilerin bu konudaki görüşleriyle kıyaslamak için bkz. Hamide Ulupınar, "İlk Dönem Süfîlerinde Tevhid Anlayışı", *Tasavvuf İlmî Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2008, sayı: 22, s. 235-255; (a. mlf.), *Ahmet Zerrâk Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul 2017, s. 266-270.

³¹⁴ Hatib, a.g.e., s. 325.

düzenlendiğini anlarız. Bu üç direğin biri içindeki dini unsurlar Yunan Felsefesi ve Yeni Eflatunculuğun feyz ve sudur nazariyesi ile karışmış Gunusilerin mezheplerine dayanır. İkincisi, ruhani, mücerred ve apayrı varlıklar olmaları itibarıyla gezegenler, yıldızlar ve saman yolların ilahlaştırılması esasına dayanan Harran putperestliğine kadar varır. Üçüncüsü de Maniheizm ve Zerdüştiliğin “nurların kıdemi” ve “nuranî alem” düşüncesinin etkisinde kalan Şîî eğilimlere dayanır. İşte Nusayrîlik, sistem dışından alınan bu tür karışık fikirlerin etkisindeki eklektik mezhepler silsilesinden bir halka olarak doğmuştur.³¹⁵

5. Bayramlar ve Merasimler:

Şîa’da Ali sevgisinin ön plana çıkması dolayısıyla Nusayrîler onlardan birçok bayramı almışlardır. Bu bayramların en büyüğü “Gadir Hum” bayramıdır ki İmamî geleneklere göre veda haccı dönüşü peygamber efendimiz, Ali’yi Gadir Hum denilen yerde kendi yardımcısı seçtiği gündür. Nusayrîler, bu iddiayı daha da ileri götürerek peygamberin, Ali’yi ilah ilan ettiğini ileri sürmüşlerdir. Aynı şekilde Kerbela’yı İmamilerin kabul ettiği mananın dışında kutluyorlar.³¹⁶ Nevruz ve Mihrican bayramları da eski Fars ve Zerdüşti geleneklerinden ayrılmayan Şîilerin Nusayrîler’e hediye ettikleri merasimlerden sayılmaktadır.³¹⁷

Nusayrîlerin Şîilerin tesiriyle kutladıkları bayramların diğerleri de şunlardır:

1. İdu'l-Firâş: Hz. Ali’nin hicret gününde Hz. Muhammed’in yatağına giriş gününü kutlamak,

2. İdu'l-Gadıru’-Sânî: Hz. Peygamber’in Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin’i örtüsü altına aldığı günün kutlanması.³¹⁸

³¹⁵ İrfan Abdulhamid, a.g.m., s. 353.

³¹⁶ Bedevî, a.g.e., s. 458.

³¹⁷ Hatîb, a.g.e., s. 411; Güzel, Abdürrahim, a.g.e., a.y.

³¹⁸ Meşkûr, a.g.e., s. 504; Bedevî, a.g.e., s. 460.

3. Yevmu'l-Ahad: Emiru'l-Mü'minîn'in Selman'ı mescide gönderip insanlara hitap etmesini emrettiği gündür.

4. İmam Ca'fer'in Muhammed ez-Zeynî'yi insanlara alem olarak nasbettiği gün.

5. Muhammed b. Ali el-Hadî'nin İbn Furat'ı kendi makamına seçtiği gün.

6. İmam Bakır'ın Cabir'e duayı açıkta yapmasını emrettiği gün.³¹⁹

Ayrıca onlar, Ramazan ve Kurban bayramlarını da şiiilerle beraber kutlarlar.³²⁰

B. NUSAYRİLİK İLE BATINİLİK VE HURUFİLİK ARASINDAKİ BENZERLİK:

Nusayrîliğin batınî yorumu dayandığını ve bu konuda Şii eğilimli gruplardan etkilendiği konusunda yukarıda bazı bilgiler vermiştik. Burada kullandıkları semboller ve harflerle ilgili anlayışları çerçevesinde meseleyi kısaca ele alacağız.

Nusayrîler, lafızların zahirinden çok batınî anlamına değer verdiklerinden ve sembolik bir dil kullandıklarından dolayı harflere de büyük değer verirler. Onlara göre Allah, kendisini harfler vasıtasıyla varlıklarına tanıtmaktadır. Bu harfleri de ilk olarak Hz. Şis'e öğretmiştir. Hz. Şis, hikmetli cümleleri harfler vasıtasıyla toplamıştır. Onlara göre harfler iki çeşittir: Birincisi noktalı harfler ki bunlar nuranîdir. İkincisi de noktasız harflerdir ki, bunlar da zülmanî (karanlık) harflerdir. İşte bu şekildeki harf ve rumûz anlayışından dolayı da temel inanç esaslarını AMS harfleri ile formüle etmişlerdir.³²¹

Nusayrîlerin kutsal kitabı "el-Mecmu'" da geçen bir duada harflerle ilgili olarak şu ibare yer almaktadır: "Ali'nin aynının

³¹⁹ Hatîb, a.g.e., s. 411-412.

³²⁰ Sinanoğlu, a.g.e., s. 59.

³²¹ Bkz. Galib, *Hareketu'l-Batıniyye*, s. 284-285.

sırrı, Muhammedî mûmin sırrı ve silsilenin sininin sırrı için...."³²² yine onlara göre isme ibadet edip manaya ibadet etmeyen kafirdir. Hem isme, hem de manaya ibadet eden müşriktir. İsmе değıil de manaya ibadet etmeye gelince, bu da halis tevhitir.³²³ Bu şekildeki bilmededen başka onların sembolleştirdikleri diğеr üç harf daha vardır: HBK. Bunların her birisi, ay manasına gelen hilal, bedr ve kamer kelimelerine işaret eder.³²⁴

Yine besmele konusunda şöyle bir hurufî te'vîle gitmektedirler: Besmeledeki lafza-i celâl manaya, "isim" kelimesindeki "mîm" harfi ism(Muhammed)e, "sîn" harfi bâb (Selmân)a, "bâ" harfi yetîm-i ekber olan Mikdad'a, "er-Rahmani'r-Rahîm" de Seyyid Muhammed'in şahıslarından iki şahıs olan Hasan ve Hüseyin'e işaret etmektedir.³²⁵

Bu ve benzeri formül ve bilmece türü yorumlara girişmeleri, onların harflere büyük değıer verdiklerini, dolayısıyla hurufîlik ve batınîlik eğiliminde bulduklarını göstermektedir. Zira dinî inançlarını bu şekilde harf ve rumûzlar ile ifade etmek, ayrıca her harfe bir batınî anlam yüklemek, rumûzları değıişik şekillerde yorumlamak şeklindeki hareket tarzı, Batınîlik ile Hurufîliğın de özelliklerindedir. Bu nedenle Nusayrîlik ile bu tarzdaki gruplar arasında etkileşimin varlığı, kaçınılmaz olmaktadır.

C. İHVÂN-I SAFÂ'DAN GEÇEN GÖRÜŞLER

İhvân-ı Safâ, İslâm düşünce tarihinde, etrafında pek çok spekülasyonların yapıldığı, toplumsal ve siyâsî yönü de bulunan dinî ve felsefî bir harekettir.³²⁶ Hicrî dördüncü asrın ortaların-

³²² el-Mecmu, el-İşare(Bakura)

³²³ Fîl, a.g.e, s. 57.

³²⁴ Fîl, a.g.e, s. 58.

³²⁵ Hatib, a.g.e., s. 346.

³²⁶ Enver Uysal, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı ve Alem*, İFAV Yay, İstanbul, 1998, s. 9.

da “İhvân-ı Safâ Ve Hullan-ı Vefâ” (Temiz Kardeşler ve vefakâr dostlar) adıyla gizli olarak Basra’da kuruldu.³²⁷ Merkezi Basra olan bu teşkilâtın Bağdat’ta da bir şubesi vardı.³²⁸ Dinî, felsefî ve ilmî amaçlarıyla beraber siyâsî gayelerinin de oluşu, ayrıca faaliyetlerini gizli olarak sürdürmüş olması³²⁹ sebebiyle gerçek kimlikleri hakkında farklı görüşler ortaya çıkmış, Karmatîler, Fatımîler, İsmâîlîler ve Bâtınîlik gibi fırkalarla bağlantıları olduğu söylenmiştir.³³⁰ İbn Teymiyye de İhvân’ın Nusayrilerle ilişkisi olduğunu iddia etmiştir.³³¹

İbn Teymiyye, İhvân-ı Safâ ile nusayrîler arasında bir ilişkinin bulunduğunu şu şekilde belirtmiştir: “Onların mezhebilerinin zahiri rafızîlik, batını halis küfürdür. Onların gerçek durumu şudur: Onlar, gerçekte nebi olsun, resul olsun hiçbir peygambere inanmazlar. Ne Nuh’a, ne İbrahim’e, ne Musa’ya ne İsa’ya, ne de Muhammed’e inanırlar. Onlar nazil olan Tevrat, Zebur, İncil ve Kur’an’a da inanmazlar. Onlar, alemin bir yaratıcısının varlığını ve onun uyulmasını emrettiği bir dininin bulunduğunu da kabul etmezler. Yine insanların amellerinin karşılığını görecekları diğer bir alem (ahiret)e de inanmazlar. Onlar, İhvân-ı Safâ mensuplarının yaptığı gibi, bazan görüşlerini ilahiyatçı veya tabiatçı filozofların düşünceleri üzere bina ederler.... Nusayrîler, Hz. Peygamber’in bir hadisini tahrif ederek İhvân-ı Safâ ile felsefecilerin görüşlerine şu şekilde uydurmuşlardır: “Allah’ın ilk yarattığı şey akıldır. Allah ona “bana doğru gel” dedi, o da geldi. Sonra ona “haydi git” dedi, o da gitti.” İş-

³²⁷ İzmîrli, Celaleddin, İhvân-ı Safâ Felsefesi ve İslâm’da Tekâmül Nazariyesi, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1949, s. 5; Hamdi Onay, İhvân-ı Safâ’da Varlık Düşüncesi, İnsan Yay., İstanbul, 1999, s. 35.

³²⁸ Butrus Bustânî, “İhvânü Safâ”, Resâilü İhvân-ı Safâ ve Hullân-ı Vefâ, Dâru Sâdır, Beyrut, 1957, (takdim), 1/5.

³²⁹ Uysal, Enver, “İhvân-ı Safâ”, *DİA*, TDV Yay., Ankara, 2001, s. 1.

³³⁰ Bustânî, Butrus, a.g.e., 7; Uysal, a.g.e., 9; Onay, A.g.e., 36, 37.

³³¹ Bustânî, Butrus, a.g.e., 7.

te bu hadisi, Aristo'nun ve diğer felsefecilerin sözlerine uygun hale getirmek için bu şekilde tahrif etmişlerdir.”³³²

İbn Teymiyye her ne kadar çok sert tenkitlerde bulunmuşsa da onun İhvan-ı Safa ile Nusayrîler arasında ilişki kurmasının haklı görülecek yönleri de yok değildir. Gerçekten de İhvân-ı Safâ ile Nusayrîler arasında çok çarpıcı benzerlikler vardır. Öncelikle her iki topluluk da şîliğe eğilimli olup gizliliği esas alan ve bu nudenle İslâm tarihi boyunca en az tanınabilen topluluklardır. Metod olarak da benzerlikleri vardır. İhvan-ı Safa felsefî ve aklı düşünceler ile şeriat arasında uzlaşma sağlamak isteyen ve filozofların görüşlerine peygamberlerin sözleri kadar değer veren eklektik bir metod kullandığı gibi, Nusayrîler de değişik din ve mezhep görüşlerini birleştiren bir eklektik metod seçmişlerdir. Nusayrîlerin Ali ile Aristo arasında ilişki kurması ile İhvan'ın filozoflar ile peygamberleri bir tutması, aralarındaki metod benzerliğini ortaya koyması açısından enteresandır. Ayrıca bazı fikirleri şekil ve sûret değişikliğine uğrattırmakla beraber, aynı mahiyete sahip olabilmektedir.

İhvan ile Nusayrîlik arasındaki en belirgin benzerlik, her iki yapılanmanın da şîliğe eğilimli oluşudur. Nusayrîlik Şîi-Alevî bir fırka olduğu gibi İhvan da bu mahiyete sahiptir. Nitekim Resâil-i İhvân-ı Safâ'da onların şîliğe eğilimli oldukları açıkça görülebilen bir husustur. Örneğin bir yerde şöyle demektedirler: “Ey iyiliksever, şefkatli kardeş, bizi bir araya getiren şeylerden biri de Peygamberimiz (a.s.)'ın, O'nun tertemiz olan ehl-i beytinin sevgisi ile iki vasinin en hayırlısı olan Ali b. Ebî Tâlib'in velâyetidir.”³³³

Ayrıca İsmâîlîlerin bu eserleri savunmaları ve “Kur'an'dan Sonraki Kur'an, Bilimin Kur'an'ı” şeklinde nitelendirmeleri³³⁴

³³² Haşim Osman, a.g.e., s. 54-55.

³³³ *Resâilü İhvân-ı Safâ ve Hullân-ı Vefâ*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1957, 4/194.

³³⁴ Enver Uysal, “İhvân-ı Safâ”, *DIÂ.*, TDV Yay., İstanbul, 2000, 22/1.

de İhvân topluluğu ile Şîî fırkaların gönül birliğine dikkat çekmektedir. Nusayrîler de şîî bir fırka olduğuna göre İhvanla benzer görüş ve düşüncelere sahip olmaları da kaçınılmaz olmaktadır. Nitekim el-Hatib'in, İhvan'ın felsefî dayanaklarının en mühimi olan Yunan Felsefesinin müslümanlar arasındaki yayılışında İsmailîlerin büyük rol oynadığına dikkat çekmesi de Nusayrilik ve benzeri fırkalar üzerinde bu felsefî hareketin etkisini çağrıştırmaktadır.³³⁵ Biz burada sudûr ile yaratılış konusunda aralarındaki benzerliğe dikkat çekeceğiz.

İhvan'ın yaratma ve sudûr konusundaki görüşleri ile Nusayrilikteki yaratma anlayışı arasında şu benzerlikler vardır:

a. Nusayrîler de İhvan gibi varlıkların varolmalarını Allah ile varlıklar arasında bulunan diğer bazı varlıklardan oluşmuş bir hiyerarşiye nisbet etmektedirler. Başka bir ifade ile her iki fırka da yaratılışı doğrudan doğruya Allah'a nisbet etme yerine Tanrı'dan yaratmaya neden olma özelliğini alan ve kendilerinden başka varlıkların ortaya çıktığı âdeta "ara yaratıcılara" yer vermektedirler.

b. Her iki grup da yaratılışı belli bir tedricîliğe bağlamaktadır. İhvan'daki tedricilik kavramı, Nusayrilikte edvar (devirler) ve yedi mertebe kavramıyla ifade edilmektedir.

c. Her iki fırkanın yaratılış anlayışı da Yunan Felsefesinin akıllar nazariyesine benzer bir hiyerarşik yapı üzerine kurulmuştur. Bu durum da, Nusayrîlerin, bu felsefî birikimi kendi görüşleri doğrultusunda şekillendirdüklerini gösterdiği gibi, İhvan'- Safâ'nın Yunan Felsefesinin Nusayrilik, İsmaililik gibi fırkalara etki etmesi konusunda aracılık rolünü ve bu felsefeyi aktarma görevini üstlenmiş olduklarını da göstermektedir.

d. İhvan-ı Safa, yaratılış ve sudûr konusunu açıklarken küllî nefis, felekler alemi, unsurlar alemi, ruhânî varlıklar alemi gi-

³³⁵ Bkz. Hatib, a.g.e., s. 432.

bi kavramlar kullanmaktadır. Aynı şekilde Nusayrilerde de zülmanî varlıklar alemi, ruhanî varlıklar alemi, yıldızlar, felekler, akıl, küllî nefis gibi kavramlar kullanmıştır.³³⁶

f. İhvan-ı Safâ da Nusayriler gibi bu yaratılış ve sudûrun amacının tanrının bilinme isteğine bağlarlar. Nusayrilere göre Allah tanınmak için değişik zahirî sûretlerde zuhûr ve tecellî eder. İhvan da aynı hareket noktasından yola çıka ve şöyle der: Sudûr ve yaratma, Tanrı'nın faziletlerini bütün var olanlara yayma arzusu ve bilinme, tanınma isteği şeklinde içten gelen bir iradenin gerçekleşmesidir.³³⁷

İhvan-ı Safas ile Nusayrilik ve İsmaililik arasındaki bu etkileşim ve ilişki, Muhammed Ahmed el-Hatib'in eserinde naklettiği gibi "İhvanu's-Safâ" isimli eserin müellifi Ömer ed-Dessûkî'nin de dikkatini çekmiştir. Ed-Dessûkî bu konuda şunları söylemektedir: "İsmâilî bir grup olan İhvan-ı Safa'nın saflarında Sabî bir yıldızperest olan Ebu İshak es-Sâbî el-Harrânî, Yakubiyye Kilisesinin piskoposlarının lideri olan Yahya b. Adiy en-Nasrânî, Mânî el-Mecûsî ve Ebu Süleymân el-Mantıkî el-İsmâilî'nin bulunması bizlere aralarındaki ilişkinin varlığını isbat etmektedir. şunu sormak gerekir: Bunları bir araya getiren ve gizli bir teşkilat kurmaya sevkeden amil nedir?"³³⁸ el-Hatib'e göre bu amil, tek bir hedeftir ki, o da tevhîd dini olan İslâm'ı, parlak bir tahrîr ile sunulan putperest inançlarla örtülü fikirler ileri sürerek yıkmaktan başka bir şey değildir.³³⁹

Şîilik, batnîlik ve gizlilik ortak noktası etrafında birleşen, hem metod, hem de kendi düşüncelerini ifade etme usûlü açısından benzer yapılanmada bulunan Nusayrilik ile İhvan-ı Sa-

³³⁶ Bkz. Hatib, a.g.e., s. 346.

³³⁷ Onay, a.g.e., s. 72.

³³⁸ Hatib, a.g.e., s. 440.

³³⁹ Hatib, a.g.e., s. 440.

fa arasında bir etkileşimin ve ilişkinin, en azından gönül birliğinin varlığını ortaya koymaktadır.

D. NUSAYRÎLERİN TASAVVUFÇULARDAN ALDIKLARI İNANÇLAR

Nusayrîlik genel olarak batınîliğe, lafzın zahirinden çok batınî anlamına değer veren eğilime sahiptir. Bu şekildeki yaklaşım tarzı aslında tasavvufçuların hareket noktasını oluşturmaktadır. Zaten Nusayrîliğin temelinde tasavvufî mahiyete sahip olan Cünbülânî tarikatının varlığını da bilmekteyiz. Cünbülânî'den sonra tasavvufî bir boyut da kazanan Nusayrîlik, bundan sonra genel olarak üç boyut üzerinde geliştirilmiştir: Şiîlik, tasavvuf ve i'tizal (gizlilik-diğer fırkalardan ayrı yaşama). Cünbülânî'nin fırkaya böyle bir boyut kazandırmasından sonra tasavvufî eğilim Nusayrîliğin içinde derinleşmeye başladı, Müntecebu'l-Ânî, Mezkûn es-Sincârî ve onlardan sonra gelen birçok mezhep önderi tarafından sabit ve görünebilir bir hale getirildi.³⁴⁰

Diğer taraftan tasavvuf ve tasavvufî tarikatler, Nusayrîlik ve diğer aşırı-batınî grupların tarih boyunca sığınıp kendilerini korumaya çalıştıkları bir sığınak olarak da kullanılmıştır. Bu nedenle birçok sufi felsefeler söz konusu mezheplere geçtiği gibi, bu mezheplerin birçok görüşü de tasavvufçulara etki etmiştir. Vahdet-i vücût, ittihad ve benzeri görüşleri taşıyan İbn Arabî, Hallac, Sühreverdî, Bistamî ve diğer birçok sofinin bu mezheplere etki ettiği ve onlardan etkilendiği de söylenebilir.³⁴¹

Tasavvuf ile Nusayrîlik arasındaki ilişki ve etkileşim, Şek'a'nın da dikkatini çekmiştir. Şek'a, özellikle Nusayrîlikte büyük roller oynayan Mezkûn es-Sincârî'nin tasavvufla ilişkisine değin-

³⁴⁰ Bkz. Şek'a, a.g.e., s. 281-282.

³⁴¹ Hatîb, a.g.e., s. 438-439.

mektedir. O, şöyle demektedir: “Alevîlik (Nusayrîlik), şeffaflığı, derinliği, sembolik ifadeye sahip oluşu açısından tasavvufî metoda en yakın eğilimdir. Tasavvuf büyüklerinden bazılarınun bir takım şatahatları ve aşırılıkları da bu sözüümüzü desteklemektedir. Zaten es-Sincârî de taraftarlarına hitaben zahit ve mutasavvıf olduklarını belirtmiştir. Hatta tasavvuf ve zühdü öven, tasavvufî remizlerin geçtiği bir takım şiirler de yazmıştır. Onun divanında tasavvufçuların şatahatları kabilinden birçok şiir de vardır.”³⁴²

Dolayısıyla eğilim ve metodoloji açısından Nusayrîlikle tasavvuf arasında büyük benzerlikler vardır. Bununla beraber Nusayrîlikteki temel inanç esaslarınınun tasavvufçulardan birçok kişi ve grubun ortaya attığı birçok görüşle örtüşmektedir. Örneğin şahıslara ilahî bir mahiyet vermek, şeyhler silsilesini Hz. Ali’ye götürmek, Hz. Ali’de herkesin bilmediği bir takım özelliklerin var olduğunu kabul etmek, her iki eğilimin benzerliğini gösteren hususlardandır. Biz burada Nusayrîliğin en önemli üç inanç esası olan hulûl-ittihad, batnî yorum-te’vîl ve lahût-nasût konusunda aralarındaki etkileşimi tesbit etmeye çalışacağız.

1. Hulûl ve İttihad:

Bazı sofiler, salikin sülûkünü derinleştirdikçe ve ruhî mücadele ile temizlenip içini riyazat ile temizleyerek vusûla yaklaştıkça ateşin cemreye girdiği gibi Allah’ın da sâlike birbirinden ayrılmaz bir şekilde hulûl ettiğini yada ikiliğin ve başkalığın olmayacağı şekilde ittihad ettiğini iddia ediyorlar. bu nedenle “O benim, ben de oyum” demenin caiz olduğunu söylemektedirler. İşte sâlik bu mertebeye geldiği zaman, emir ve nehiy da-

³⁴² Şek’a, a.g.e.,s. 322-324.

iresinden kurtulup insanların güç yetiremeyeceği ve tasavvur edemeyeceği bir takım haller kendilerinde zuhûr eder.³⁴³

Bu inanç, Hallac ve Hallaciyeye mensup birçok kişi tarafından da savunuldu. Hatta sofilerden birçok kişi daha aşırıya giderek ilahlık veya ilahî özelliklere sahip olma iddalarını ileri sürmeye başladılar. Bu tür düşünceler ileri süren Hallac, hicrî 138'de öldürülmüştü. Hallac'ın bu tür düşünceleri ile Hattabiye'nin düşünceleri arasındaki bu benzerlikten dolayı, bazı araştırmacılar Hallac'ın, Kûfe'de öldürülen fatimî Lideri Ebu'l-Hattab'ın yeni bir sûreti saydılar.³⁴⁴ Örneğin eş-Şeybî isimli Arap araştırmacı, "es-Sılatu Beyne't-Tasavvuf ve't-Teşeyyu" isimli eserinde şöyle demektedir: "Hallac'ın İsmailî veya Karmatî Şiî olduğunu ve her halûkârda sofî gücünü ve ruhî nüfûzunu insanlı üzerinde kullandığını, fatimîleri desteklemeye çağırdığını isbat eden deliller ve bürhanlar bulmamız, hayret edilecek bir husus değildir." Nicholsun da Hallac'ın asılmasının ana sebebi olarak Karmatîlere gizlice davet etmekle itham edilmesini göstermektedir.³⁴⁵

İrfan Abdulhamit bu gerçeğe dikkat çektikten sonra şöyle bir değerlendirmede bulunmaktadır: "Nusayrîliğin kurucusunun düşünce ve akidesini İsmailîlerin ve Karmatîlerin yaptığı gibi Hattabiye'den aldığını bilince, bu inancın başlangıcından itibaren Hattabiyeden Hallaciyeye, oradan da Nusayrîliğe geçtiğini anlarız."³⁴⁶ Bu değerlendirme de Nusayrîliğin tasavvufçulardan, özellikle aşırılığa giden tasavvufî akımlardan etkilendiğini vurgulamaktadır.

Tasavvufî akımların hemen hemen hepsinde değişik tarz

³⁴³ Saduddin Taftazanî, *Şerhu'l-Makasid*, 2/52; İsfereyînî, *et-Tebîr fî'd-Dîn*, s. 77; Bağdadî, *el-Fark Beyne'l-Firak*, s. 260.

³⁴⁴ İrfan Abdulhamid, a.g.m., s. 351-352.

³⁴⁵ İrfan Abdulhamid, a.g.m., s. 352.

³⁴⁶ İrfan Abdulhamid, a.g.m., s. 353.

ve dozlarda olsa bile, hulûl ve ittihad fikrinin yer aldığını iddia etmek pek zor olmaz. Yine Hallac'ın "Ene'l-Hak" inancı ile Muhyeddin Arabî'nin "Vahdet-i Vücûd" anlayışında böyle bir kökün varlığını belirtmek, bilimsel bir gerçeklikten azade değildir. Öyleyse Nusayriliğin hulûl ve ittihad konusunda tasavvufçulardan etkilendiğini, en azından onların benzer düşüncelerden cesaret alıp onları kullandığını söylemek mümkündür.

2. Batınî Yorum:

Tasavvufçuların batınî yoruma dayandığını biliyoruz. Aynı şekilde Nusayrilikte büyük ölçüde batınî te'villere dayanmaktadır. Bu konuda aralarında şöyle bir inanç benzerliği vardır: Tasavvufçuların bazılarına göre sâlik, manevî mesafeleri katedince zahirî ibadetlerden kurtulabilmektedir. Aynı düşünce Nusayriliğe şöyle geçmiştir: Bütün ilahî şeriatler ve fikhî hükümler aslında kayıt ve boyun zinciridirler. Bunlar, zahirî ilmi bilenler için geçerlidirler. Ancak, ilahî gerçeklerin sırrına ulaşan ve batınî bilimleri bilen kişiler için artık bunlarla amel etme yükümlülüğü yoktur. Zira kim batını bilirse, zahirle amel ondan düşer. Kişi, rabbini (Ali'yi) tanıdığı anda artık matlubuna ulaşmış olduğundan dolayı böylece bu kişi, kölelikten kurtulup hürriyete ermiştir.³⁴⁷

3. Lahût-Nasût Meselesi:

Nusayrilerin uluhiyyet konusunda ele aldıkları lahût ve nasût meselesi, kendilerinden önce tasavvufçular tarafından da değişik şekillerde ileri sürülmüştür. Genellikle felsefî tasavvuf eğiliminde olan tasavvufçular bu tür düşünceler savunmuşlardır. Örneğin onlardan bazıları "Allah, Âdem'i kendi sûretinde yaratmıştır." Hadis-i şerifini "insan-ı kamil" ile yorumlayarak

³⁴⁷ Heftü'ş-Şeriften naklen Fil, a.g.e., s. 87.

bu tartışmaya dahil olmuşlardır. Tasavvufçuların söz konusu hadisi yorum tarzı şöyledir: Adem nasût, Allah ise lâhûtur. Âdem'in Allah sûretinde yaratılması, lahûtun nasûta karışması (imtizac etmesi) demektir. Yine tasavvufçular, iki farklı unsur olan lahût ile nasût konusunu insanın değişik tabiatleri çerçevesinde de ele almışlardır. Bu konuda Hallac şöyle demiştir: "Her ikisi hiçbir zaman birleşmeyen iki tabiattır. Bununla beraber suyun içkiyle karışması gibi birbiri ile mezc olurlar." İbn Arabî de nasût ve lahûtü tek bir hakikatin mücerred iki yönü olarak kabul etmektedir. Biz bu hakikate zahirî sûretinden baktığımızda onu nasût, gerçek özü ve batınına baktığımızda lahût olarak isimlendiririz. İşte bu iki vasıf, yani lahût ile nasût, bu anlamda sadece insanda değil, aynı zamanda mevcûdat içerisindeki bütün varlıklarda gerçekleşmektedir. Yine bu iki kavram, zahir ve batın ile cevher ve arazın müradifidirler."³⁴⁸

Nusayrîlerde ise bu inanç şöyle ifade edilmiştir: Mukaddes ma'bûd, gayb açısından birdir. Ancak o, zuhûr (dış görünüş) açısından fazlalaşmakta, bir takım cisimlerde hulûl etmektedir ki, bu cisimler de kainatın idaresinin elinde bulunduğu yedi yıldızdır.³⁴⁹ Yine onların "Muhammed geceleyin Ali ile muttasıl, gündüzün ondan ayrıdır."³⁵⁰ Şeklinde ifade ettikleri inanca da böyle bir anlam bulmak mümkündür.

İşte bunlardan da anlaşılıyor ki, Nusayrîlerin tasavvufçulardan aldıkları görüşleri de vardır.

Bu bölümü Goldziher'in Nusayrîlerle ilgili bir değerlendirmesi ile bitirmek istiyoruz: "Nusayrîlik, ismen İslâm'a mensup olan bir gruptur. Fakat bu İslâm, Eski Asya putperestliğini içinde barındıran; nebiz ve bazı yiyecekleri takdis etmek, bazı bayramları kutlamak gibi bir takım Hıristiyan unsurlarını ta-

³⁴⁸ Haşim Osman, a.g.e., s. 79-80.

³⁴⁹ Haşim Osman, a.g.e., s. 92.

³⁵⁰ Haşim Osman, a.g.e., s. 96.

şayan bir İslâm'dır. Aslında bu grubu oluşturan insanların genel karakteri, atalarının sahip olduğu putperest kültürü koruyucu bir yapıdadır.”³⁵¹

II. NUSAYRİLİĞE DİĞER DİN VE KÜLTÜRLERDEN GEÇEN İNANÇLAR

A. HİRİSTİYANLIKTAN GEÇEN İNANÇLAR

1. Teslîs, Hulul ve İttihad:

Uluhiyyetin zât (essence) ile sıfatlar (attributes) arasında cüzlere ayrılmasına ve ayrılmış olan lahûtî cüz'ün, ilâhî zâtın başka olan nasûtî bedene hulülünün caiz oluşu inancı, Hıristiyanlığın ana temelidir. Ayrılmanın sonra da birleşme ameliyesinin tasavvur edilmesinde iki taraf arasında yani lahût ile nâsût arasındaki alakaq hakkında değişik ihtilaflara rağmen, bütün Hıristiyan mezhepleri bu temeli kabul etmişlerdir. İşte böylece “teslis (trinity)” görüşü, Hıristiyanlıkta inancın aslı olmuştur. Allah, zâtında birdir, sıfatları itibarıyla da üçtür.³⁵²

İslâmî inanca ters düşen bu şekildeki ulûhiyyet ve hulul inancı, diğer gulat fırkaları ile Nusayrîliğe de geçmiştir. Onlar da AMS formülünde Hıristiyanlar gibi, teslîse düşmüşler.³⁵³ Aynı zamanda bu üç zât ve onlar ile ilgisi bulunan bazı şahıslara ilâhî özellikler atfederek hulul düşüncesine varmışlardır ki, burada diğer bazı dinlerle beraber, Hıristiyanlığın da derinden derine etkisi vardır.

Nusayrîlikte de Ali, zatı idrak edilemeyen “inneffable” tabir ve tavsiften yüce mücerred ulûhiyyet için bir sembol olan “manâ”dır. Ondan hariçte görünen şahıslaşmış şekillerin oluşması sonucunda Muhammed (s.a.s.), “isim” olarak, Selman da

³⁵¹ Hatib, a.g.e., s. 322.

³⁵² Abdulhamit, a.g.m., s. 350; Fil, a.g.e, s. 30. Ayrıca bkz. Haşim Osman, a.g.e., s. 91; Hatib, a.g.e., s. 330, 352.

³⁵³ Şek'a, a.g.e., s. 290.

“bâb” olarak tecelli etmiştir. Nusayrılık bu üç esastan Hıristiyanlıktaki baba, oğul ve rûhu'l-kuds'un karşılığı olan AMS formülünü şekillendirmiştir.³⁵⁴

Nusayrîler, bu Hıristiyanlık tesirinden dolayı Hz. İsa'yı aşırı derecede ta'zîm ederler ve Havarîler ile birçok Hıristiyan şeyitlerine büyük saygı gösterirler.³⁵⁵

2. Yaratılış ve Hubût Anlayışı:

Hıristiyanlıktan Nusayrîliğe geçen inançlardan biri de yaratılış safhasında işlenen suçlar dolayısıyla yeryüzüne inme inancıdır. Nusayrîlere göre Allah (Ali), onları yemeyen, içmeyen, abdest bozmayan, ulvî ve nurânî âlemde yaşayan melekler olarak yaratmıştı. Fakat Nusayrîler değişik şekillerde kendisini gösterip tanıtmak isteyen Ali'yi her seferinde tanımayınca, Ali kızmış ve onları insan sûretinde yeryüzüne indirmiştir. İşte o günkü hatalarının bir cezası olarak bu dünyada yaşayan Nusayrîler, değişik dönemleri yaşayarak tekrar eski ülvî mertebelerine kavuşacaklardır.³⁵⁶

Bu düşüncede de büyük bir Hıristiyan tesirini görmekteyiz. Zira onlar da Hz. Mesih'in ilah ve ilahın oğlu olduğuna, Âdem'in hatasının keffaretini ödemek için yeryüzüne indiğine inanırlar. Burada her iki düşünce arasında şekil açısından bir fark varsa da mahiyet açısından hiçbir fark yoktur. Aralarında ki fark da şudur: Hıristiyanlıkta Hz. İsa, Hz. Adem'in hatasının keffareti için yeryüzüne inerken, Nusayrîlikte her bir Nusayrî kendi hatasının keffareti için inmektedir. Demek ki, Nusayrîler bu inancı da Hıristiyanlardan iktibas etmişlerdir.³⁵⁷

³⁵⁴ Haşim Osman, a.g.e., s. 92-93; Hatib, a.g.e., s. 352; İrfan Abdulhamid, a.g.m., s. 353.

³⁵⁵ Meşkûr, *Mevsuatu Firaki'l-İslâmiyye*, s. 503.

³⁵⁶ Bkz. Yaratılış Nazariyesi.

³⁵⁷ Fil, a.g.e, s. 60.

3. İçkinin Ta'zim Edilmesi:

Nusayrîler içki konusunda da Hıristiyanlardan etkilenmişlerdir. Onlara göre içki nurdandır. İşte onların bu düşüncesi üzüm ağaçlarını kutsal görmelerine neden olmuştur. Nusayrîler içkiye ve içkinin kaynağı olan üzüm ağaçlarını o kadar tazim ederler ki bu ağacı kesmeyi günah sayarlar.³⁵⁸ İçkiye verdikleri bu değerden dolayı Hıristiyanlar gibi bayramlarında da içkiyi kullanmaktadırlar.³⁵⁹ Kitabü't-Ta'lim'de içki hakkında şu ifadeler yer alır:

“-Kaddas nedir?

-Nakipler ve neciplerin sıhhatine içilen içkinin ta'zîm edilmesidir.

-Kurban nedir?

-Sadık mü'minlerin kardeşlerinin ruhlarını anmak için ekmeği takdis etmeleridir.”³⁶⁰ Yine Nusayrîlerin din önderlerinden birisi olan Şeyh Muhammed b. Kilaz, içki hakkında bir şiirinde medhiyelerde bulunmaktadır.³⁶¹ Gerek içkiyi, gerekse ekmeği takdis etmek, Hıristiyan kültürünün bilinen adetlerindedir.

4. Bayramlar ve Kutsal Günler (Kaddasât):

Hıristiyanlığın Nusayrilik üzerindeki etkisi ibadet şekilleri, takdis ayinleri, bayramlar ve kutsal günler konusunda da açık bir şekilde görülmektedir.³⁶² Bunları Adanalı Süleyman Efendi açıkladığı gibi, ondan önce islâm tarihçileri de tespit etmişlerdir. Süleyman Efendi'den önceki ve sonraki müsteşrikler de Nusayrîler hakkında yaptıkları araştırmalarıyla bu konuyu aç-

³⁵⁸ Haşim Osman, a.g.e., s. 60; Bedevî, a.g.e., s. 442; Hatîb, a.g.e., s. 370.

³⁵⁹ Hatîb, a.g.e., s. 369.

³⁶⁰ Ta'lim, (Bedevî), 484. bkz. Hatib, a.g.e., s. 331.

³⁶¹ İlgili şiir için bkz. Şek'a, a.g.e., s. 301.

³⁶² Hatîb, a.g.e., s. 394.

ğa çıkarmış ve Hıristiyanlık ile Nusayriliğin bayramları arasındaki benzerliğe dikkat çekmişlerdir. Örneğin George White onların şeyhlerinden birinin dilinden şu sözleri nakletmektedir: “Ey Hıristiyan topluluğu, bizimle sizin aranızda ince bir zar, soğan zarından daha ince bir zar kadar ayrılık vardır.” Yine müsteşriklerden Norberc şöyle demektedir: “Onların davası Hıristiyanlığa İslâmiyetten daha yakındır.”³⁶³

Nusayrîlik ile Hıristiyanlık arasındaki benzer ve birbirine uyan dini tören ve ayinlerden bazıları şunlardır: Rabbanî dua (akşam duası), kutsal yağ ile takdis(son yağlama), günah çıkartmak, Şarabın helal sayılması (Evharistiya ayini, ekmek-şarap ayini). Onlar arasında müşterek olarak kutlanan bayram törenleri de şunlardır: Noel Yortusu (İsa'nın doğumu) ile ilgili olarak nusayrîlikte kutlanan yılbaşı, Ortodoksların yılbaşısına rastlamaktadır. Bu bayramda sığır eti ve şarap ikram edilir. Yine Haç Bayramı, Ğaddas Bayramı, 3 Aralık'taki Barbara Bayramı, Yuhanna el- Ma'medan Bayramı, Altınağız Yuhanna Bayramı, Cadılar Bayramı, Mecdelli Meryem Bayramı gibi bayramlar da hıristiyanlarla müşterek olarak kullandıkları bayramlardır.³⁶⁴

Lammens şöyle demektedir: “Nusayrîlikte kutlamaların Hıristiyanlıktakine benzer olması ve kutlamalar esnasında içkiye verilen önemi göz önünde bulundurduğumuzda bu inançların Hıristiyanlık kutlamalarıyla kıyaslanmaması ihmal edilemez. Hıristiyanlar içkiyi Hz. İsa'yla bütünleşmek ve sonsuzluğa ermek için içerler. Nusayrîler ise içkiye “Abdu'n-Nur” adını koymuşlardır. Onlara göre Allah kendini içkide izhar edecektir.”³⁶⁵ İrfan Abdulhamid, Lammens'in şu sözünü nakletmektedir:

³⁶³ İrfan Abdulhamid, a.g.m., s. 353.

³⁶⁴ Hatîb, a.g.e., s. 410-412; Fil, a.g.e, s. 31; Bedevî, a.g.e., s. 461; Şek'a, a.g.e., s. 291; İrfan Abdulhamid, a.g.m., s. 353.354.

³⁶⁵ Fil, a.g.e, s. 31;108-109.

“Bütün bu karışımlardan sonra İslamdan geriye ne kaldı ki demek bize düşer.”³⁶⁶

Dussaud’a göre Nusayrîler Hıristiyan olmamakla beraber izlerini taşırlar. Öreğin, içkinin, mumun ve tütsünün kullanılması, bayramların kutlanması. Hıristiyanlığın onlar üzerindeki bu tesirin güçlülüğünden kaynaklanacaktır ki, onlar bayramlarda özellikle uluhiyyetin sağlanması için şarap içer ve buhur yakarlar. Onlara göre bu hareket bir uluhiyyet göstergesidir. Zira şarap kutsaldır.³⁶⁷

Bayram ve içki konusunda olduğu gibi, Nusayrîlikteki “kaddasat” denilen törenlerde de Hıristiyanlık etkisi görülmektedir. Bu törenler Kaddasu’l-Buhur, Kaddasu’l-Ezan, Kaddasu’-Tîb li Külli Habîb, olmak üzere üç tanedir. Bunların icra edilişi ile içkili bir şekilde yapılışı, Hıristiyan ayinlerine benzemektedir.³⁶⁸

Nusayrîlerin kadınları şer’î yükümlülüklerle muhatap olmaya layık görmemeleri, onlara mezhebin sırlarını bildirmemeleri, günahkar kişilerin cezalandırılmak için tenasüh yoluyla tekrar dünyaya gelen şekli olarak görmeleri ve kadınların ruhlarının cesedin ölümü ile birlikte ölüp yok olduğunu savunmaları, böylece kadına insan değerini vermemeleri³⁶⁹ ile ortaçağda kilisenin “kadın şeytan mıdır, cin midir?” şeklindeki tartışmaları arasında mukayese yapmak da konumuzla ilgili olarak bize ışık saçabilir. Demek ki, her iki anlayış arasındaki benzerlik ve bazı konulardaki inanç birliği, bilinç altılarında var olan birçok inancın da aynı olduğunu göstermektedir.

Nusayrîler ile Hıristiyanlık arasındaki bu benzerlikten dolayı, Renan, Nusayrîlik kavramının, tahkîr anlamında “Nasraniyye’nin küçültülmüş (tasgîr) ismi olarak söz konusu fırka hak-

³⁶⁶ İrfan Abdulhamid, a.g.m., 354.

³⁶⁷ Fil, a.g.e, s.31; Güzel, Abdürrahim, a.g.m., a.y.

³⁶⁸ Kaddasat hakkında fazla bilgi için bkz. Hatîb, a.g.e., s.394-400.

³⁶⁹ Fil, a.g.e, s.118-119.

kinda kullanıldığı kanaatine varmıştır. Her ne kadar Arap dili iştikaka kaidelerine göre yanlış ise de, işin gerçeğinde bu kanaatin doğruluk payı da yok değildir. Zira Nusayriliğin inançları ile Hıristiyanlığın dinî esasları arasındaki benzerlik büyük çapta ortadadır. Bu benzerliğin tesadüflerle ortaya çıkması veya düşünceler arası bir tevarüt olması mümkün değildir. Çünkü bu benzerlik bir söz, veya bir tek düşünceye münhsır değildir. Aksine pek çok yönde açık bir şekilde görülür. Bu durum, misyonerleri ve müsteşrikleri onlarla ilgilenmeye sevketti. Nusayriliğin gerçekte Hıristiyanlık dini olduğunu; çünkü aralarındaki ayrılığın son derece az olduğunu ilan etmeye başladılar.³⁷⁰ Aynı şekilde Dr. Hasan İbrahim Hasan da “Tarihü'l-İslâm es-Siyasî” isimli eserinde “Nusayrî” kelimesinin “Nasranî” kelimesinin tahrifi olduğunu belirtmektedir. Zira ona göre, bu çıkarım, onların inanç bakımından Hıristiyanlara yakın bir inanç yapısı üzerinde olmasından kaynaklanmaktadır. Birçok kişinin Nusayrîlerin Hıristiyan kökeninden geldiğini ileri sürmesi bundandır..³⁷¹

B. HARRAN SABİİLERİNDEN VE PUTPEREST KÜLTÜRLERDEN KALMA İNANÇLAR

Harran Sabîilerinde yıldızlara ve samanyolların tapma ile bağlantılı putperest unsurlar vardı. Bu inançlar, Nusayrilikte başlangıçta İmam Ali'ye bazan “eş-Şems”, bazan “el-Kamer” ismi verilmek sûretiyle ifadesini buldu. Ay, güneş, yıldız gibi astronomik varlıkları daha önce tanrı olarak kabul etme şeklindeki putperestlik inancının, Nusayrilikteki yansıması da ilah olarak görülen Ali'nin sema, Muhammed'in güneş, Selmân'ın

³⁷⁰ İrfan Abdulhamit, a.g.m., s. 345.

³⁷¹ Fil, a.g.e., s. 20. el-Fil, aralarındaki inanç benzerliğini kabul etmekle beraber bu görüşü zayıf görmektedir. A.y.

da ay olduğunu ifade etmektedir.³⁷² Bu hal de topluluğun kendi içinde iki fırkaya ayrılmalarına kadar gitti. Bunlardan birisi kuzeylilerdir ve Şemsiyye diye bilinirler. Diğeri de güneylilerdir ve el-Kameriyye veya Kilaziyye diye tanınırlar. Bu sonuncular, Ali'nin kamer (ay) 'in zatı oldduğunu ve bizim gözümüzden perdelenmiş bulunduğunu, bu nedenle bizim onu siyah gördüğümüzü iddia ederler. "Ne zaman bu gömleklerden, elbiselerden, yani beden ve cesetten kurtulursak işte o zaman emanetimiz ile yıldızlar arasına yükseliriz ve onu görürüz." derler. Şemsiler, buna itiraz ediyorlar. Diyorlar ki: Ay yaratılmıştır. Onun ma'bud olması sahih olmaz. Kameriler buna cevaben: Nasilki bir adam oturmak için bir ev yapar. Aynen öyle de Ali oturmak için kendisine ayı yarattı. Böylece onlar, aydaki siyahlığın ma'bûd olduğunu, onun iki el, iki ayak ve bedeninin bulunduğunu bu bedende başın yer aldığını, başta tac ve onun elinde de zülfikar kılıcının var olduğunu ileri sürmüşlerdir.³⁷³

Şimaliyye grubundan olan birçok Nusayrî güneşle beraber Şafaka ve gecenin karanlığına (Ğasak'a) da ibadet etmekte ve kendilerini Şafağın Kulları olarak nitelendirmektedirler. Onlar şöyle derler: "Güneşi ve yıldızları yaratan, Şafağın kızılığdır. Gecenin karanlığı ise güneşi karşılar ve onu yavaş yavaş emer." Bu nedenle de onlar, güneşin doğuş ve batışı esnasında Güneşe yönelerek namaz kılarlar.³⁷⁴ Ta'limde şöyle geçmektedir:

-Niçi mü'minler namazlarında yüzlerini güneşe çeviriyorlar?

-Çünkü güneş nurların nurudur.

Mustafa eş-Şek'a şöyle demektedir: "Nusayrîler, ibadet ve

³⁷² Fîl, a.g.e, s. 54; Şek'a, a.g.e., s. 293.

³⁷³ İrfan Abdülhamid, a.g.m., s. 355. Şimaliyye ve Kilaziyye'nin güneş, ay, yıldızlar ve diğer gök cisimleri ile ilgili inançları hakkında geniş bilgi için bkz. Fîl, a.g.e., s. 93-100.

³⁷⁴ Fîl, a.g.e., s. 96; Galib, *Mukaddime*, s. 20.

ma'bûd açısından dört gruba ayrılmaktadır: Bir grup sema-ya, bir grup şafaka, bir grup kamere, bir grup da havaya ibadet etmektedir. onlara göre semâ, şafak, kamer ve hava Ali'nin zâtından başkası değildir.³⁷⁵ Bu durum, onların güneş, şafak ve ğasak ile ilgili eski putperest inançlarını ibadetlerine bile yansıtıklarını göstermektedir.

Yine tenasüh inancında da eski putperest anlayışın etkili olduğunu görmekteyiz. Zira Nusayrîler, sevdikleri şahıslar ile mü'min olduklarını söyledikleri mezhepdaşlarının güneş, ay ve yıldızlara yükseldiğine, bazı mü'minlerin ruhlarının tenasüh yoluyla yıldızlara dönüştüğüne de inanırlar.³⁷⁶

Ziyaret yerleri ve bazı eşyaların kutsanması hususunda da bu etkiyi görmek mümkündür. Lammens, bu konuya şöyle değinmektedir: "Onların ibadet için görkemli yapıları yoktur. Önemli şahsiyetlerin mezarları kubbelerle çevrilmiş ve mezarların etrafı kutsal saydıkları ağaçlarla çevrilmiştir. Bu ağaçlar onların batıl inançlarının objesine sahiptir. Çoğunluğu oluşturan halkın dini bu kutsal yerleri ziyaret etmeyi ve kurban kesmeyi içerir."

Sabîi ve putperest anlayışın Nusayrîler üzerinde etkisini gösterdiği diğer bir alan da bayram inancıdır. Nusayrîlerin bayramları genel olarak ay ile ilgili bayramlar ve güneş ile ilgili bayramlar olarak ikiye ayrılmaktadır.³⁷⁷

İşte yıldızlar, ay ve güneşle ilgili olarak Nusayrîlerin geliştirdikleri düşüncelerin temelinde Harran kültürü gibi diğer bazı putperest kültürlerin de etkisi vardır. Nitekim Nusayrîlerin bir kesimi de Harran'a yakın yerlerde bulunmuşlardır. Ayrıca Dus-saud da Sûriye Nusayrîlerinin daha önceki putperest kültürle-

³⁷⁵ Şek'a, a.g.e., s. 293.

³⁷⁶ Fil, a.g.e., s. 99.

³⁷⁷ Sinanoğlu, a.g.e., 60.

rinden birçok kalıntıyı taşıdığını ve bunları Hz. Ali hakkında dinî bir formda şekillendirdiklerine dikkat çekmektedir.³⁷⁸

Bu durumu Muhammed Ahmed el-Hatib şöyle açıklamaktadır: “Gerçek şudur ki, İbn Nusayr ve tabileri putperestlikten şîliğe kadar birçok inancı taşıyan bir grubun örneğini teşkil etmektedirler. Dolayısıyla onların dinî anlayışları birçok sınırları ihtiva etmekte, İslâm, Hıristiyanlık ve putperestlikten birbirine uymayan birçok unsurlar taşımaktadır.”³⁷⁹

C. ESKİ FARS KÜLTÜRÜNDEN GEÇEN İNANÇLAR

Nusayrilikte eski Fars kültüründen kaynaklanan bir ibahiyeye düşüncesi vardır ki, bunu tesiriyle livatadan içkiye ve daha birçok şeye kadar bir takım haramlar helal kılınmıştır. Dinler ve medeniyetler tarihçilerinin Ademiyye: Antinomianism ismini verdikleri ve tabilerinin kendilerine dinî hükümleri, ahlâkî gerekleri ve sosyal değer yargılarını çiğnemeyi mübah sayan cereyanın kökü, çok eski tarihe gider. Müslüman dinler tarihçileri bunu Mecûsîerdüşflük ve Mazdekîliğe bağlarlar. Çünkü Mecûsîler, “kardeşlik esasına dayalı toplulukların veya dinî cemiyetlerin oluşturduğu bir kahinler sınıfı olarak en yakın ak-raba ile evliliği mübah sayıyorlardı. Mazdek’in de kadınların helalliğine ve mübah oluşuna daveti bilinmektedir. Yanı şekilde Farsların Kisralarından bir kısmının, insanların benimsediği genel ahlâk ve din örfüne göre kendileri ile evlenilmesi caiz olmayan evliliği mübah görmeleri de tarihen sabittir. Milâdî V. Asırda hükümdâr olan II. Yezdücürd, kızıyla evlenmiş, sonra da onu öldürmüştür. Altıncı asırda hükümdarlık eden Behrâmcür da yanı şekilde kız kardeşi ile evliydi. Yine fars kültüründe annesiyle evliğı en üstün amellerden sayan dindarlar da vardı.³⁸⁰

³⁷⁸ Bkz. Fîl, a.g.e., 95.

³⁷⁹ Hatib, a.g.e., 322.

³⁸⁰ İrfan, Abdulhamit, a.g.m., s. 357.

İşte dinde ilhad, ahlâkta ibahilik, haramları helal sayan bu ve buna benzer cereyanlar, gulat-ı şia vesilesiyle İslâm topluma da sızmış ve Hattabiye, Nusayrılık, Ma'meriye gibi zina, livata vs. haramları mübah sayan fırkalarca benimsenmiştir. Eski Fars kültüründen kaynaklanan bu tür sapık fikirler, Nusayriliğe de geçmiş ve onların ana düşüncelerinden olmuştur.³⁸¹ Nusayrîler bugün bile bu düşüncelerin etkisini açık bir şekilde yansıtacak bir takım uygulamalar icra etmektedirler. Örneğin onlara göre Nusayrî havassının. Buna muhalefet edenlerin cennete giremeyeceğine inanıyorlar. birbirlerinin zevceleriyle zina etmeleri güzel bir şeydir. Hatta bunun farz olduğunu ileri sürmektedirler. Bir kadın ancak kendi fercini mü'min kardeşine bağışlamakla olgun bir mü'mine olabilir.³⁸²

Nusayrîlerdeki şer'î hükümleri yok sayan bu cereyanın aslı, topluluğun kurucusu Muhammed b. Nusayr'a dayanır. Haramların mübah sayılması, erkeklerin nikahlanılmasının alçak gönüllülük olduğu iddiasıyla bunlara benzer birçok iddiaları Nevbahtî, İbn Ebi'l-Hadîd ve Şehristanî gibi alimlerin yazdıkları birçok kaynaklarda yer almıştır. Belirttiğimiz bu son husu, İmam Ebu'l-Muhammed el-Hasen el-Askerî (r.a.)'ın ondan teberrî etmesine ve onu lanetlemesine sebep olmuştur. İmam el-Askerî'nin "Menhecu'l-Makal"deki bu konu ile ilgili sözleri şöyle zikredilmiştir: "Şüphesiz ben, Muhammed b. Nusayr el-Fihri ve İbn Bâbâ el-Kummî ile hiçbir alakam olmadığını bildiriyor, her ikisinin şerhlerinden Allah'a sığınıyorum. Seni (ken-

³⁸¹ Geniş bilgi için bkz. el-Hatib, a.g.e., s. 353; İrfan, Abdulhamit, a.g.m., s. 357-361.

³⁸² Adeni, a.g.e. s. 59; Hatib, a.g.e., s. 370. Nusayrilere geçen bu Eski İran düşüncesi, aynı eğilime sahip olan Haşşaşilere ve Karmatilere de geçmiştir. Haşşaşilerin lideri Hasan Sabbah, müridlerini uyuşturuyor ve kadın-erkek karışık bir şekilde cennet diye tanıttığı bahçelere sokarak zina ettiriyordu. Aynı şekilde Karmatilerin de toplandıkları ve karanlık yerlerde kadın-erkek karışık bir şekilde, kişinin annesi, bacısı veya başkası olsun eline geçirdiği kadınla zina etmesini sağladığı bir geceleri vardı. El-Hatib, a.g.e., s. 371.

di tabilerinden birisine hitab ediyor.) ve bütün dostların ile sevenlerini de uyarıyorum: Şüphesiz ben, ikisini de lanetliyorum. Allah ikisine de lanet etsin.”³⁸³

Gâlî topluluklarının çoğunun neslinin tükenmesine ve haramları helal sayma, şer’î teklifleri kaldırma, şeriat ve direklerini küçümseme gibi hususların kesilemesine rağmen, kendileri hakkında araştırma yapan muasır araştırmacıların görüp bildirdikleri gibi Nusayrîlerde hâlâ gâlî gruplarda olduğu gibi, dinî hükümlerin ve ibadetlerin küçümsemesi, dinî toplantılarda ve topluluğa giriş merasimlerinde alkollü içki içme alışkanlıkları devam etmektedir ve böylece inanmaktadırlar. Onlar şaraba “nûr” ve “Abdu’n-Nûr” adını veriyorlardı. Bu, Mecûsî inancından doğmuştur. Mecûsîler, dinû törenleri sırasında sarhoşluk veren huma şarabını helal sayıyorlardı ve bu bitkinin öz suyunu “huma” ismi ile bilinen buzağı tanrısının kanı mesabesinde itibar ediyorlardı. Bütün arap ve yabancı kaynaklar Nusayrîlerin zekât, hac, oruc, ve namaz gibi dini farzları eda etme sıkıntısına girmedikleri ve camiler yapmak ve tamir etmekten kaçındıkları hususunda birleşmektedir. Çünkü onlar dini merasimlerini ve toplantılarını açık alanda yerine getirmeye alışmışlardı. Bu çok eskiden Heredot’un belirttiği gibi Mecûsîlerin adetlerine göre yürütülen bir iştir. Çünkü Mecûsîlerin ne mabedleri ne de kurban kesme mahalleri vardı. Bilakis onlar dini merasimlerini açık alanda yaparlardı.³⁸⁴

Nusayrîlikteki bu ibâhî düşünce, el-Cu’fî’nin “Kitabu’s-Sırat” isimli eserinde el-Cillî’nin el-Hasîbî’den rivayet ettiği bir sözünde şöyle ifade edilmektedir: “Bir adam şöyle sordu: Bana haber ver. Bir mü’min nasıl amelsiz, farzsız olur, kendisinden hiçbir şey talep edilmeden nasıl sevap hali üzere kalır da

³⁸³ İrfan Abdulhamit, a.g.m., s. 360.

³⁸⁴ İrfan Abdulhamit, a.g.m., s. 360-361.

hiçbir şey ona haram olmaz? Alim de cevaben dediki: Mü'min kamil olduğunda, marifete ulaştığında, Rabbini, onun hicaplarını, makamlarını, bâblarını, eytamını, nakiplerini, neciplerini, muhtasslarını, muhlislerini ve mümtehinlerini tanıdığında ubudiyetten kurtulur hürler mertebesine yükselir, bu durumda ondan yükler kaldırılır ve daha önce yasaklanan şeyler ona mübah kılınır. Çünkü az ilim, çok amelden daha hayırlıdır. Muhakkak ki Musa da Allah'ın kendisine nazil olup irtihal ettiği evlerinden bir ev (beyt) idi de Allah onunla konuştu, Tevrat'ı ondan aldı ve her şeyi onunla sarstı. Ona bevden tahareti, kırmızı eti, tavşan, domuz ve bunlara benzer hayvanların etlerini yemesini yasakladı ve cenabetten gusül almasını emretti. Oğul olan İsa gelince, Musa'nın haramlarını helal kılıp onlara merhamet ederek, "İstedığınız her şeyi yeyin, hoşunuza giden her şeyden yararlanın" dedi ve cenabetten guslü, bevden abdesti kaldırdı. Görmüyor musun ey soru soran kişi, O, Musa'nın farz kıldığı birçok şeyden insanları azad etti, Musa'nın onlara yüklediği birçok yükü, zoru hafifletti, zincirleri açtı ve "İster amel edin ister etmeyin, Allah sizin amellerinizden müstağnîdir." dedi."³⁸⁵

İşte onların bu düşünceleri ile Mecûsilerden kalma mabedsiz bir dinî yaşantı sürdürme eğilimi görüldüğünde, onların kendilerine yönelik ıslahat çalışmalarını yapan otoriter sultanların ölümünden sonra derhal mescitleri yıkıp ahır haline gelmelerinin sırrı anlaşılmaktadır.³⁸⁶

Nusayriliğe eski Fars kültüründen geçen düşüncelerden biri de Nevruz ve Mihrican Bayramları ile ilgilidir. Zira onlar, bu iki bayramı da kutsal görmekte ve kutlamaktadırlar.³⁸⁷ Bu

³⁸⁵ Hatib, a.g.e., s. 349.

³⁸⁶ Hatib, a.g.e., s. 350.

³⁸⁷ Meşkûr, a.g.e., s. 504; Bedevî, a.g.e., s. 460-461; Şek'a, a.g.e., s. 291; Hatib, a.g.e., s. 412.

kutlama, onların tamamen eski fars kültüründen kopmadıklarını, mezhebî ve dinî görüşlerinde eski Fars kültürünün büyük etkisinin bulunduğunu ve Nusayrîlik fırkasının temelinde Fars milliyetçiliği hareketinin de rolllerinin var olduğunu göstermektedir.³⁸⁸

Nusayrîlerin en büyük din önderlerinden olan ve mezhebe damgasını vuran Hasîbî, Farslıların menkibelerinden bahsederken onlar hakkında şöyle demektedir: “İsim ve mananın her ikisi de farslılarda iki padişahın makamında tecellî etmiştir ki bunlar, Erdeşir b. Babek ile Sabur b. Erdeşir’dir. Hikmet bunların arasında birinden diğerine miras olarak geçmiştir. Ta ki, onlardan üç kişi gelene kadar. Bunlar da Şervîn, Kerevîn ve Kısra’dır. Bu üç padişah da mana, isim ve bâba ait olan hikmet derecesinin bizzat kendisidirler.”³⁸⁹ Bu nakil de Nusayriliğin Fars kültüründen etkilendiğinin vesikası mahiyetindedir.

D. YUNAN FELSEFESİ VE YENİ EFLATUNCULUĞUNDAN GEÇEN İNANÇLAR:

Nusayrîlerin yaşadıkları yerlerde etki gösteren kültürlerden birisi de yunan kültürüdür. Esasen yunan felsefesi ile Yeni Eflatunculuk İslâmî fırka, eğilim ve gruplardan birçoğunu da etkilemiştir. Nitekim “İslâm Felsefesi” adındaki bilim dalı, söz konusu felsefeden büyük ölçüde etkilenmiştir. İşte bu felsefî etki, sudîr ve feyz meselesi ile bunlardan kaynaklanan mertebeler konusunda Nusayrîlere etki etmiş ve onların kendi imam ve mezhep önderlerini değişik mertebeler halinde sıralamalarına ilham kaynağı olmuştur. Ayrıca Ali’nin, Muhammed’i, onun Selman’ı, Selman’ın da diğer varlıkları yaratması ile imamların yaratıcılığı konusunda Nusayrilikte ileri sürülen “yaratma hi-

³⁸⁸ Hatîb, a.g.e., s. 416.

³⁸⁹ Bedevî, a.g.e.,s. 470; Hatîb, a.g.e., s. 353.

yerarşisi” de söz konusu felsefenin “ilk akıl, on akıl” gibi düşüncelerine yakınlık arz etmektedir.³⁹⁰

Nusayrilik, Yunan kültürünün bu etkisinden hareketle yüce, semavî varlıklar ile aşağı derecede olanları yedili periyodlarla açıklamaya çalışmıştır. Nusayrîliğin bu konudaki düşüncesini şu şekilde ortaya koymak mümkündür:

Allah'ın yedi devirdeki zuhuru:

Mana	İsim	Bab
<i>Habil</i>	<i>Adem</i>	<i>Cebrail</i>
<i>Şis</i>	<i>Nuh</i>	<i>Yabil b. Fatin</i>
<i>Yusuf</i>	<i>Yakub</i>	<i>Ham b. Kuş</i>
<i>Yuşa'</i>	<i>Musa</i>	<i>Dan b. Asbavut</i>
<i>Asaf</i>	<i>Süleyman</i>	<i>Abdullah b. Sem'an</i>
<i>Butrus</i>	<i>İsa</i>	<i>Ruzba b. Merzuban</i>

Bu devirler veya zuhûrlar, yine yedi mertebeli büyük nûrânî bir âlemle paraleldir ki, onlar da şunlardır:

<i>El-Ebvab</i>	400 kişidir.
<i>El-Eytam</i>	500 kişidir.
<i>En-Nükeba</i>	600 kişidir.
<i>En-Nüceba</i>	700 kişidir.
<i>El-Muhtassun</i>	800 kişidir.
<i>El-Muhlisun</i>	900 kişidir.
<i>El-Mumtehinun</i>	1100 kişidir.

Bunların hepsinden de miktarı 5000'e ulaşan şekiller zuhûr eder. Yeryüzü aleminde bunlara tekabül eden yedi mertebeye de şunlardır:

³⁹⁰ Yunan felsefesindeki sudûr nazariyesi ile akıl ve küllî nefis konusundaki görüşlerin Nusayrilik, Dürzilik ve İsmaililik gibi fırkaların yaratılış ve uluhiyyet anlayışları üzerindeki etkisi hakkında fazla bilgi için bkz. Hatîb, a.g.e., s. 431-433.

<i>el-Mukarrebun</i>	14000 kişidir.
<i>el-Karibiyyun</i>	15000 kişidir.
<i>er-Ruhaniyyun</i>	16000 kişidir.
<i>el-Evliya</i>	17000 kişidir.
<i>el-Muvahhidun</i>	18000 kişidir.
<i>el-Müstemiun</i>	1 9000 kişidir.
<i>et-Tabiun</i>	20000 kişidir.

Bu yedi mertebenin devirlerinden meydana gelen alemlerin sayısı ise 11900 adettir.³⁹¹

Dikkat edilirse bu mertebelerin birbirinden zuhûr etmesi, Yunan felsefesindeki akılların birbirinden zuhurû ve onlardan da varlıkların ortaya çıkışı nazariyesine,³⁹² son tabloda ki yeryüzünde bulunan mertebelerin nuranî ve semavî mertebelerin tekabülü olması da Yeni Eflatunculuktaki “İdeler Alemi” nazariyesine benzemektedir. Zira ideler alemi nazariyesine göre de “ideler alemi”nde bulunan her bir varlığın, dünyada bir karşılığı vardır.

Şehîr Muhammed Ali el-Fîl, bu şekildeki Nusayrî oluşum silsilesini Yeni Eflatunculuktaki feyz ve sudûr nazariyesine şu açılardan benzetmektedir: nasıl ki sudûr nazariyyesinde on akıl aşama aşama birinci akıldan onuncu akıla doğru feyz ve sudûr ile varlık alanına çıkmışsa, başka bir ifade ile nasıllı ki her bir akıl kendisinden sonraki akılı ortaya çıkarmışsa, aynı şekilde Nusayrîlikte de diğer varlıkların kendisinden sadır olduğu ilk varlık, ilahtır. O, Seyyid Muhammed’i, o da Selman’ı, Selman da Mikdad’ı ve Mikdad da diğer varlıkları yaratmıştır. Burada tek bir fark vardır ki o da meydana gelme ile ilgili olarak kullanılan kelimedir. Bize göre ister sudûr, ister feyz, ister ibda,

³⁹¹ Ta’lim, (Bedevî), s. 482-483; Hatîb, a.g.e., s. 366-368; İrfan, Abdulhamid, a.g.m., s. 354-355; Fil, a.g.e, s. 56-57.

³⁹² Bu konuya el-Hatib de dikkat çekmektedir. Bkz. Hatib, a.g.e., s. 361.

ister icad ve isterse de yaratma kelimeleri kullanılsın, hepsi de aynı şeyi ifade etmektedir. yine Nusayrîlikte Selman, faal olma, yani kendisinden çokluğun sadır olduğu varlık olma açısından Eflatunculuktaki onuncu akla tekabül etmektedir.³⁹³

Yukarıda isimleri verilen şahıslar, Nusayrî inancına göre güneşin doğusundan batısına, kiblesinden kuzeyine, karasından denizine, düz arazisinden dağlarına kadar kainatta mevcut bütün varlıkları yaratmakla görevlendirilmiş vekillerdir.³⁹⁴ Kainattaki her şeyin yaratılmasından sonra bir de kainatta cereyan eden her türlü olayları gerçekleştirenler de bu zatlardır. Örneğin insanların yaratıcısı olan Mikdad, şimşek, gök gürültüsü, deprem olaylarıyla, Ebu Zerr el-Gifarî, yıldızların hareketleriyle, Abdullah b. Revaha rüzgarların yönlendirilmesi ve insanların ruhlarının alınmasıyla, Osman b. Maz'ûn mide, cesedin harareti ve insanların hastalıkları ile, Kanber b. Kadân ise ruhları bedenlere üflemeyle görevli olup bunları gerçekleştirirler.³⁹⁵

İşte buradaki kainat olaylarının aşamalı bir şekilde yekdiğerinden sadır olması, sudûr nazariyesindeki akılların birbirinden sadır olması düşüncesinin gelişiminden ibarettir. Nitekim onların şeyhlerinden biri olan el-Harranî, Hz. Alî'nin yaratıcılığından bahsederken "akıl" kelimesini kullanarak şöyle demektedir: "Şüphesiz ki ilah, kendi zatının nûrundan sınırsız, sayılmaz, sonsuz ve sonuna erişilemez nitelikte olan bir nûr yarattı ki o da ilahın hicabı, nebisi, safisi, onun varlığıyla muttasıl ve onu gösteren akıldır."³⁹⁶

Tenasüh konusunda da yunan etkisini görmek mümkündür. Zira Nusayrîlerin savundukları tenasüh inancı, aynı za-

³⁹³ Fil, a.g.e, s. 56.

³⁹⁴ Fil, a.g.e, s. 55. Bu ifade Kitabu'l-Mecmu'da 5. Sürede aynı şekilde geçmektedir.

³⁹⁵ Fil, a.g.e, s. 55.

³⁹⁶ Hatib, a.g.e., s. 346.

manda İbn Sina, Muhammed b. Zekerıyya er-Razî gibi yeni ef-latuncu filozof ve tabiblerin de savundukları bir görüştür.³⁹⁷ Esasen bu görüş, Yunan filozoflarından birçoğunun savundu-ğu, onlardan biri olan Fisagor'un talebelerine ders verdiği bir düşüncedir.³⁹⁸

³⁹⁷ Haşim Osman, a.g.e., s. 72.

³⁹⁸ Hatib, a.g.e., s. 359.

SONUÇ

Nusayrilik, 3/9. yy.'da Irakta oluşmaya başlayan ve adını kurucusu Muhammed bin Nusayr en-Nemirî'den alan batınî ve şîî eğilimli bir harekettir. Mezhebe adı verilen şahsın Hz. Ali'nin hizmetçisi (ğulamı) Nusayr ya da Hasan el-Akerî'nin yanında bulunan İbn Nusayr en-Nemirî olduğu şeklindeki rivayetlere bakılırsa Nusayriliğin, Ehl-i Beyt'e çok yakın olan şahsiyetlere yaklaşmaya çalışan kişi ve gruplar tarafından oluşturulduğu ortaya çıkmaktadır.

Bir taraftan eski kültür ve inançlarının tesirinden hala kurtulamayan, öbür taraftan da aşırı şîî gruplara mensup olan kişilerce teşekkül edilen Nusayrilik, görüşleri İslâm'dan kaynaklanmakla beraber, tamamen batınî te'villere dayanan ve değişik din ve mezheplerin görüşlerinden etkilenerek oluşan bir mezhep olarak tarif edilmektedir. Hz. Ali'nin İlahlaştırılması, livatanın meşru ve tevazu alameti olarak nitelendirilmesi, şarabın mubah görülmesi, hulul ve tenasüh gibi dine uymayan bazı iddiaları nedeniyle sapık, yıkıcı ve tahrif edici bir fırka olarak nitelenen Nusayrilik, amaçlarının bilinmemesi için ve bu tür görüşlerinin kınanmasından dolayı görüşlerini açıklama ve mezhebî, siyasî faaliyetlerde bulunma konusunda gizliliği bir ilke olarak edinmişler ve mezheplerini, mezhep görüşlerini tarih boyunca saklamaya çalışmışlardır. Bu da onlar aleyhinde son

derece menfî kuşkların oluşmasına neden olmuştur. Bu yüzden de tarih boyunca Nusayrîler üzerinde genellikle siyasî ve dinî-mezhebî baskılar yoğunlaşmıştır. Aynı zamanda kendileri de tarihte sürekli olarak İslâm'a ve müslümanlara düşmanlık yapan yabancılara ve onların saldırılarına destek vermişlerdir. Bazı kereler Moğollara, bazen haçlı sürülerine, çağımızda da Fransız mandası hükümranlığına boyun eğip yardım etmişlerdir. Öte taraftan Karmatiler, Batınîler ve Babekîler gibi yıkıcı gruplarla yakın ilişkiler içerisinde bulunmuşlardır. Diğer din ve sapık mezheplerle yakın ilişki içerisinde buldukları için de onlarla haşır neşir olmuş ve onların birçok düşünce, inanç ve itikat esaslarını almış, mezheplerinin esaslarıyla uzlaştıırıp birleştirmişlerdir. Bu nedenle Nusayriliğın teşekkülünde birçok din ve mezhebin inanç esaslarının rolü vardır.

Mezhebin kurucusu İbn Nusayr, Ehl-i Beyt imamlarına yaklaşan ve bu nedenle "ashab" ve "ensar" olarak onlara yardım ettiği rivayet edilen bir şahıstır. Ancak daha sonra bu imamların hiçbir şekilde kabul etmeyeceği iddialarda bulunmuştur. Hasan el-Askerî ve diğer imamların ilahlığı, hululü, ibahayı savunmaları mümkün değildir. Bu nedenle İbn Nusayr'ın, belli bir paye elde etmek için imamlara yaklaşmış ve onların ölümünden sonra onların manevî nüfûzunu kullanmış, bu metotla hareket ederek aşırı fikirleri ileri sürmüş olduğu ileri sürülebilir.

Nusayriliğın guluvva sapmasının ve aşırı fikirleri inanç esasları haline getirmesinin ilk sorumlusu İbn Nusayr olduğu gibi, bu mezhebin aşırılığa meyilli bir yapı üzerinde teşekkül etmesinin temellerini atan da bu şahıstır. Ayrıca diğer kurucuların ve mezhep önderlerinin de bu konuda azımsanamayacak derecede rolü vardır.

Mezhebin ilk üç kurucusu ile mensuplarının birçoğunun Fars olması, Nusayriliğın ilk kurucuları hakkında Arapların Fars ülkesini fethetmesini hazmetmedikleri için Hz. Ömer'e olan kin-

lerini Hz. Ali'nin sevgisi perdesiyle harekete geçirip dini tahrif ederek intikam alma duyguları içerisinde oldukları kuşkusuna da neden olmaktadır. "Ali'nin sevgisi için değil, Ömer'in buğzu için" hareket eden diğer aşırı Şii gruplar gibi, onların da eski Zerdüşî, Mecusî vb. inançları İslâm kılıfı altında halka benimsetme çabasında oldukları bir gerçek olarak kabul edilebilir. Nitekim Nevruz, Mihrican gibi Fars adetlerini dinî bayram ve tören haline getirmişlerdir. Bu nedenle Nusayrîliğin teşekkülünde eski İran din ve inançları ile İran'ın fethi karşısındaki Fars kininin ve intikam duygusunun da etkili olduğunu belirtmek gerekir.

Nusayriyyenin inanç esasları derinliğine araştırıldığında gök cisimleri ve yıldızların taksimi gibi konularda paganizm, yahut putperestlikten, AMS teslîs inancı, içkiyi takdîs edip bayramlarını kabul etme konusunda Hıristiyanlıktan, on iki imama inanma, Muhammed b. Hasan el-Askerî'yi mehdî olarak kabul etme konusunda İsnâ Aşeriyye Şiasından, te'vîl konusunda hasım olmalarına rağmen İsmailiyye'den, muharrematın mubah sayılması ve dinî vazifelerin iskatı gibi konularda Mecusilik, Mazdekilik ve aşırı Şia'dan, bazı felsefî yorumlar konusunda da Yeni Eflatuncu felsefeden ve İhvan-ı Safâ felsefesinden etkilendikleri görülmektedir.

Nusayrîlik, bir bakıma dinlerin karışımından ibaret yeni bir din görünümü de vermektedir. Zira "Nusayrî İnançları" dediğimiz inanç sistemi bir bütün olarak ele alındığı takdirde hiçbir din ve mezhebe uymayan bir yapı arzettiği görülmektedir. Bu inançlar, isim ve kavram benzerliğinden başka İslâm'a da hiç uymamaktadır. Zira uluhiyet, nübüvvet, sem'iyat gibi temel inanç esasları konusunda uygunluk olmadığı gibi, şahadet kelimesi, namaz, oruç, zekat, hac gibi ibadet ve şiarların asıl mahiyeti arasında da hiçbir benzerlik yoktur.

Sonuç olarak; gerçekte bir mezhep gibi görünmesine rağ-

men Nusayrilik, ne Hristiyanlıkla, ne Yahudilikle, ne de İslam ile ilgisi olmayan; gerek inanç, gerekse ibadet yöntemleriyle ayrı bir din olarak ortaya çıkmaktadır. Bunların kâfir, müşrik, mülhid oldukları hakkında Ehl-i sünnet ve Şia ulemasından birçok alim hüküm vermiştir. Hatta İbn Teymiyye, bunların kesiklerinin yenilemeyeceğini, kadınlarının nikâh edilemeyeceğini söyledikten sonra; mürted olduklarından Cizye ödemekle hayat hakkına sahip olamayacaklarını bildirmektedir. Bunun da ötesinde takıyyeyi bir inanç esası haline getirmelerinden dolayı Nusayrî inancını bırakıp tevbe ettiği takdirde onlardan herhangi birinin tevbesinin kabul edilip kabul edilmeyeceği konusunda bile bir takım tartışmalar vardır.

Öyleyse Nusayrilere ve Nusayrî olmayanlara düşen bazı görevler vardır. Nusayrî olmayanların onları tanımaları, esas kaynaklarına inmeleri ve değerlendirmelerinde objektif olmaya çalışmaları gerektiği gibi, Nusayrîlerin de artık kendi görüşlerini açık ve net bir biçimde ortaya koymaları, şayet İslâm'a ve Kur'an'a inanıyorlarsa bunlara uymayan ve küfür-şirk dairesine giren düşüncelerini tevhîd inancına uyacak şekilde yeniden değerlendirmeleri gerekmektedir. Zira çağımız bilimsel araştırmaların desteklendiği, aydınlanma çağrılarının her tarafı kapladığı ve eski mezhebî baskıların ortadan kalktığı bir çağdır.

KAYNAKÇA

- Bağdadi, Abdulkahir, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, TDV yay. Ankara, 1991.
- Bedevi, Abdurrahman, *Mezahibu'l-İslamiyyin*, Beyrut, 1973.
- Bustani, Butrus, *Resailu İhvanu's-Safa ve Hullanu'l-Vefa*, Beyrut, 1957.
- Çetin, Maksut, "Ahlak İlkeleri Açısından Peygamberlerin Sıfatları", *Mizânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi*, 2022, sayı: 15, s. 205-225.
- Çetin, Maksut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, İlahiyat Yayınları., Ankara, 2020.
- Fettah, İrfan Abdulhamid, "Nusayriyye" çev. Avni İlhan, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX, İzmir, 1995.
- Fığlalı, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, Selçuk yay. İstanbul, 1996.
- Fil, Sehir Muhammed Ali, *en-Nusayriyye*, Kahire, 1990.
- Firro, Kais, "Nusayriliğin Milliyetçilik ve Millî Devlete Adaptasyonu", *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler, Bektaşiler, Nusayriler*, İstanbul, 1999.
- Galib, Mustafa, *Harekatu'l-Batıniyye fi'l-İslam*, Beyrut, tsz.
- Galib, Mustafa, *Mukaddimetu Heftü's-Şerif*, Beyrut, tsz.
- Haşim Osman, *el-Aleviyyun beynel-Ustura ve'l-Hakika*, Beyrut, 1985.
- H.Halm, *The Encyclopaedia of Islam*(New Edition), VIII.
- Hatib, Muhammed Ahmed, *Harekatu'l-Batıniyye fi'l-Alemi'l-İslam*, Aman, trz.
- İzmirli, İsmail Hakkı, *Yeni İlmi Kelam*, Ankara, 1981.

- İzmirli, Celaleddin, *İhvân-ı Safâ Felsefesi ve İslâm'da Tekâmül Nazariyesi*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1949.
- Kummi, Ebu'l-Halef el-Eş'ari, *Kitabu'l-Makalat ve'l-Fırak*, Tahran, 1963.
- Kürd Ali, Muhammed, *Hitatu's-Şam*, Dimeşk, tsz.
- Lois Massignon, "Nusayrilik" *İA*. IX, MEB yay. İstanbul, 1998.
- Nevebahti, Ebu Muhammed Hasan b. Musa, *Fıraku's-Şia*, İstanbul, 1931.
- Sinanoğlu, Abdulhamit, *Nusayrilerin İnanç Dünyası ve Kutsal Kitabı: Çağımızda Batınlık Örneği*, Konya, 1997
- Şek'a, Mustafa, *İslam bila Mezahib*, Beyrut-Kahire, 1987.
- Tavil, Mustafa Emin Galib, *Arap Aleviliği 'Nusayrilik'*, Çiviyazıları yay. İstanbul, 2000.
- Tavil, Muhammed Emin Galip, *Aynu's-Şi'a*, Beyrut, 1973.
- Râzî, Fahreddin, *İ'tikadatu Firaki'l-Müslimin ve'l-Müşrikîn*, Kahire, 1938.
- Rıfat Türkel, *İnanç Esasları Açısından Nusayrilik-Alevilik Mukayesesi*, Basılmamış Y. L. Tezi Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001.
- Onay, Hamdi, *İhvân-ı Safada Varlık Düşüncesi*, İnsan yay. İstanbul, 1999.
- Öz, Mustafa, "Ehl-i Beyt", *DİA*. TDV yay. İstanbul, 1994.
- Öz, Mustafa, "Nusayriyye", *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler, Bektaşiler, Nusayriler*, İstanbul, 1999.
- Süleyman, Adeni, *el-Bâkuratu's-Süleymaniyye fi Keşfi Esrârî Diyanetu'n-Nusayriyye*, Beyrut, 1862.
- Şehristani, *el-Milel ve'n-Nihal*, nşr. Ahmed Fehmi Muhammed, Beyrut, tsz.
- Topaloğlu, Bekir, *Kelam İlmi*, Damla yay. İstanbul, 1993.
- Turan, Ahmet, "Kitabu'l-Mecmu'un Türkçesi" *Ondokuz Mayıs Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VIII, Samsun, 1996.
- Ulupınar, Hamide, "İlk Dönem Sûfilerinde Tevhid Anlayışı", *Tasav-*

vuf İlmî Akademik Araştırma Dergisi, Ankara 2008, sayı: 22, s. 235-255;

Ulupınar, Hamide, *Ahmet Zerrûk Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul 2017.

Uysal, Enver, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı ve Alem*, İFAV Yay, İstanbul, 1998.

Uysal, Enver, "İhvan-ı Safa", *DİA*, TDV yay. Ankara, 2001.

Günümüz insanı, birçok meşgale ile yüz yüze kaldığından dolayı insanî ilişkilerde gerekli olan tanışma ve kaynaşmayı istenilen düzeyde sağlayamamaktadır. Bir diğer ifade ile modern toplumların karmaşık şartlarının tesiriyle hemcinslerini tanıma fırsatını ele geçirememektedir. Hâlbuki insan türü, sosyal bir varlıktır. İnsanın insanı tanınması gerekiyor. Tanınmanın en önemli aşamalarından birisi de kişinin mensup olduğu sosyal teşkilatı ve sahip olduğu düşünceyi bilmektir.

Bu kitap, Nusayrilerin tanınması, düşünce ve inanç sisteminin bilinmesi konusunda öneme sahip olduğu gibi, vahye dayalı bir din olan İslâm'ın tesiriyle bir mezhebin veya dinî oluşumun nasıl meydana geldiğini, hatta Nusayrilik hakkındaki bazı değerlendirmelerden hareketle bir dine mensup olan bir grubun, o dinin asıllarına aykırı bir yapılanmaya nasıl gittiğini ortaya koyması açısından da faydalı olacaktır.

ISBN 978-625-6587-53-3

9 786256 587533